1. Праздниченъ огънь

Изъ историята на българскитѣ годишни обича

отъ М. Арнаудовъ.

2. Татаробългарски отношения презъ срѣднитѣ векове съ огледъ къмъ царуването на Смилеца.

отъ

Д-ръ П. Никовъ

Държавна библиотека „Васил Коларов" София
10835/54
~~158402~~
191798

Татаробългарски отношения прѣзъ срѣднитѣ вѣкове съ огледъ къмъ царуването на Смилеца.

Отъ

Д-ръ П. Никовъ.

Политическата зависимость на България отъ татаритѣ не прѣдставя едно отъ най-извѣстнитѣ явления изъ срѣдневѣковната българска история, нито пъкъ отбѣлѣзва оня отдѣлъ, на който българскиятъ историкъ е спрѣлъ достатъчно своето внимание, ако и да съставя една твърдѣ важна и отъ рѣшаеще значение страна отъ развитието на второто българско царство. Една бѣгла скица на голѣма часть отъ тази епоха и на нейнитѣ главни моменти се даде прѣди осемь години1), обаче нейното пълно и всестрано разглеждане, освѣтление и оцѣнка остава и днесъ все още въпросъ на бѫдащето. Тукъ ние ще се опитаме да прѣснемъ малко свѣтлина върху най-силния моментъ отъ тази епоха, ще се спремъ прѣимуществено на кулминацията на татарското влияние въ България, като се оглеждаме сѫщеврѣменно и за царуването на Смилеца. Обаче, въ интереса на работата ще дадемъ наредъ съ това и единъ очеркъ на българотатарскитѣ отношения отъ самото начало.

За татарско влияние въ България може да се говори твърдѣ рано, още веднага слѣдъ смъртьта на великия царь Ив. Асѣнь II († 1241), не дълго врѣме слѣдъ появата на татаритѣ (монголи) въ Европа.

Слѣдъ завладѣването на Азия основательтъ на грамадната татаромонголска империя Чингизханъ отправилъ своитѣ диви и безбройни орди на западъ къмъ Европа. Сѫдбоносната битка при Калка въ 1224 г. рѣшила участьта на Русия за дълго врѣме и ѝ наложила тежко татарско робство. При наслѣдницитѣ на Чингизхана, въ врѣме на които грамадната татарска империя се разпаднала на четири ханства, послѣдвали нови удари на западъ, срѣщу Полша, Германия, Унгария. Въ 1241 г. татаритѣ отъ ханството на Злат-

---

1) Период. Спис. на книж. дружество. София. LXX (1909) св. 7—8 стр. 569—578.

ната орда, наричано още Кипчашко ханство, което лежало между Каспийско и Черно морета и въ областьта на рѣкитѣ Волга и Днѣпъръ, се дигнали противъ унгарската държава, нахлули въ нейнитѣ прѣдѣли и я подложили на нечувано опустошение дори до адриатическитѣ брѣгове, дѣто унгарскиятъ краль подирилъ и намѣрилъ спасение въ далматинскитѣ острови. Тогава именно за прѣвъ пѫть България дошла въ непосрѣдствено съприкосновение съ татаритѣ.

Отъ Унгария татарскиятъ ханъ Бату прѣминалъ съ своитѣ орди прѣзъ Дунава въ България, дѣто се срѣщналъ съ другитѣ свои войски, идещи прѣзъ Далмация, Албания и Сърбия. Тукъ, въ широката равнина на сѣверна България, ханътъ направилъ прѣгледъ на своитѣ пълчища и на заграбената огромна плѣчка и плѣнници. Онѣзи нещастници отъ послѣднитѣ, които, като били запитани, изказали желание да се завърнатъ по домоветѣ си, били безмилостно избити, а останалитѣ откарани. Разбира се, че необузданитѣ татарски пълчища сѫ грабили и обирали и въ България; затова свидѣтелствува едно домашно извѣстие, което привеждаме по-долу. Обаче, забѣлѣжително е, че въпрѣки това татаритѣ не закачали крѣпоститѣ въ България, че тѣ се отнасяли, слѣдователно, къмъ нея не като къмъ завоювана страна, както напр. къмъ Унгария. Отъ дѣ е произлизало това, ще ни стане ясно по-нататъкъ.

Това татарско посѣщение въ България е станало прѣзъ 1242 г. Царувалъ тогава малолѣтниятъ Коломанъ I. Великиятъ Иванъ Асѣнь II не билъ вече между живитѣ; обаче, той е билъ още живъ († Юний 1241 г.), когато прѣзъ пролѣтьта на 1241 г. се разразила надъ Унгария грозната татарска буря. И не ще съмнѣние, че той е отнесълъ съ себе болката отъ скръбни и мрачни прѣдчувствия за сѫдбата на собствената империя. Всеизвѣстно е, до каква степень на блѣскаво развитие достигнало българското царство прѣзъ царуването на Иванъ Асѣня II, че то станало първата сила на Балканския полуостровъ. По-малко е извѣстно, какъ и колко бърже тази блѣстяща империя рухнала слѣдъ смъртьта на своя основатель. Наслѣдницитѣ на послѣдния били дѣца: най-първо 7 годишниятъ Коломанъ I, а слѣдъ него най-много 8 годишниятъ Михаилъ. Така се случило, че обширната империя прѣминала отъ една силна, искусна и авторитетна рѫка подъ едно немощно и безцвѣтно управление и то, за твърдѣ дълго врѣме. Промѣната е била тъй дълбока, че не закъснѣла да се почувствува въ самитѣ основи на държавния животъ. Настѫпило едно неизбѣжно ослабване на централната власть и засилване на партикуларнитѣ сили, което по-сетнѣ достигнало застрашителни размѣри. Появило се отъ друга страна едно твърдѣ пакостно явление въ вѫтрѣшния политически животъ на страната, именно пораждане на партии и разцѣпления. Това сѫ били врѣднитѣ послѣдствия отъ регентството, което управлявало държавата вмѣсто малолѣтния царь. Послѣдното извиква, разбира се, съперничество и борба за първенство, протежиране, недоволство и расколъ всрѣдъ болярството. Благодарение на продължителностьта на регентството и на липсата на една по-силна рѫка отрицателнитѣ прояви на регентския институтъ намѣрили тъкмо благоприятна почва за развитие и скоро дали резултати. За това израждане на регентството е способствувало и това, че Асѣнь билъ нѣколко пѫти женень и отъ послѣднитѣ си двѣ женидби имaлъ роднини и синове, между които лесно е могълъ да се появи антагонизъмъ. По всичко изглежда, че малолѣтниятъ Коломанъ I станалъ жертва именно на тази вѫтрѣшна анархия, която почнала да разяжда отвѫтрѣ империята на Асѣня веднага слѣдъ неговата смърть.[1]

Такава окраска носѣло управлението на България въ момента, когато надъ България се надвѣсила татарската опасность. То, ако и да се е ползувало тогава още отъ славата на Асѣневото име, съвсѣмъ не било, нито приличало на Асѣневото управление. Обаче, то е успѣло да се справи съ татарската опасность и да запази Асѣневата империя отъ грозната участь на Унгария, ако и срѣщу това да е пожертвувало формата.

Има два факта, които достатъчно характеризиратъ поведението, което българскитѣ управители усвоили въ тази опасна първа срѣща съ татаритѣ. Най-първо, поведението на самитѣ татари, които се държали въ България не както въ нѣкоя завладана неприятелска страна, а запазвали извѣстни граници, както споменахме вече по-горѣ. Това показва, че между двѣтѣ страни ще да е било постигнато нѣкое разбирателство, което, ако се земе прѣдъ видъ тогавашното положение, не е могло, разбира се, да бѫде въ полза на България. И второ, извѣстието на францисканския монахъ Рубруквисъ, който десетина години по-късно, въ 1253 г. ходилъ въ татарско и свидѣтелствува, че тогавашната българска държава плащала на татаритѣ годишенъ данъкъ, нѣщо което се потвърждава и отъ едно писмо на унгар. краль Бела IV отъ 1254 г. Като се има прѣдъ видъ, че прѣди 1253 г. нѣма другъ случай, освѣнъ оня въ 1242 г., когато татаритѣ да сѫ могли да наложатъ своята върховна власть надъ Асѣневата империя, защото отъ тѣхъ не е билъ прѣдприеманъ никакъвъ другъ ударъ или походъ на западъ къмъ Балканския полуостровъ; че въ врѣме на нашествието прѣзъ 1242 г. и на застрашителното присѫтствие на татарскитѣ пълчища въ самата

---

[1] Acropolita, ed. Heisenberg München 1903. p. 76–77; 72–73.

България е билъ най-подходящъ и удобенъ случай затова, може лесно да се разбере, че началото на българската данакоплатность спрѣмо татаритѣ, за която съобщава Рубруквисъ, трѣба да се отнесе именно въ 1242 г. Този изводъ се подкрѣпя отъ онова, което се каза за поведението на татаритѣ въ България и идва самъ да обясни, защо татаритѣ се държали снисходително и въ извѣстни рамки. Ясно е, че регентството, което управлявало България вмѣсто малолѣтния Коломанъ I, и управлението на което далечъ не е било така крѣпко, както при Асѣня, поставено на тѣсно отъ татарската опасность и за да избѣгне грозната участь на Унгария, приело да плаща данъкъ на татаритѣ и да признае върховната татарска власть надъ България.

Дѣйствително, още при далечното появяване на татарската опасность се забѣлѣзва едно забѣлѣжително раздвижване на държавитѣ въ полуострова. Всички побързали да уравнятъ недоразумѣнията си и се сплотятъ. Регентството на България, която слѣдъ Унгария е била най-много изложена, съ поемането на управлението подновило договоритѣ съ никейския императоръ Ватацесъ и уравнило сѫществуещитѣ недоразумѣния между латинската империя въ Цариградъ и България. Къмъ това врѣме въ Търново пристигнало едно унгарско посолство съ особенна мисия, която е била, по всѣка вѣроятность, въ свръзка съ нашествието на татаритѣ. Обаче, когато татарскитѣ маси прѣминали Дунава и застрашително се явили въ сѣверна България, регентството на България било поставено лице срѣщу лице съ грозната опасность и, нѣмайки изборъ, за да прѣдпази страната отъ потресаещата участь на лежащата въ развалини Унгария, приело да признае върховната власть на татарския ханъ и политическата зависимость на България отъ него, външенъ изразъ на която се явява годишниятъ данъкъ.[1]

За това първо непосрѣдствено съприкосновение на нашата срѣдневѣковна държава съ татаритѣ, което имало така важни послѣдици за сѫщата, свидѣтелствува и едно твърдѣ интересно домашно извѣстие, което се съдържа въ една приписка на края на единъ старъ ватикански кодексъ (codex graecus reginae 18). Въ него четемъ слѣднитѣ редове: «ἠγοράσθη ἡ παροῦσα βίβλος διὰ Θεοδώρου Γραμματικοῦ μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν ἀθέων ταρτάρων βασιλεύοντος ἐν τῇ Βουλγαρίᾳ Καλλιμάνου τοῦ Ἀσὰν υἱοῦ Ἰῶ τοῦ Ἀσὰν. . . .» (купи се настоящата книга отъ Теодора Граматика слѣдъ нашествието на безбожнитѣ татари при царуването въ България на Коломана Асѣня, сина на Иоана Асѣня).[1]

---

[1] За татарското нашествие вж.: Howorth, History of the Mongols. London. 1876—1880 T. I стр. 149—153. II, 1 стр. 44—58. Hammer, Geschichte der goldenen Horde. Pesth 1840 стр. 125 сл. G. Strakosch-Grassmann, Der Einfall der Mongolen in Mitteleuropa. Innsbruck 1893. стр. 163 сл. G. Pauler, A magyar nemzet története Budapest. 1893 II стр. 194 сл. П. Сп.С. LXX (1909) св.: 7—8 стр. 570—571. — Rogerii Miserabile carmen, seu de destructione Hungariae per Tartaros facto y Schwandtner, Script. rer. Hung. p. 400. Thomae archidiaconi historia Salonitana (до 1266), изд. на югослав. ак. въ Zagreb 1894 като T. 26 отъ Monum. spectant. hist. Slavor. meridional. p. 177. Писмото на краль Бела IV до Конрада Нѣмски отъ 1244 г. въ Mon. Hung. hist. Dipl. VII p. 126; сѫщо писмото му отъ 1254 год. у Theiner, Monum. Hungariae Romae 1859 I 230; и грамотитѣ му отъ 1241 год. до 1270 г. Rubruquis въ Recueil des voyages et des memoires IV Paris 1839. сѫщо у. Féjer, Codex diplomaticus Hung. IV, 2 p. 261—282. Acropolita, ed. cit. p. 64. Chronicon Albrici въ Mon. Germ. histor. XXIII p. 950. Mon. Hung. hist. Dipl XII p. 164. Вж. фантастичното свидѣтелство за бълг. побѣда надъ татаритѣ на Philipp Mousket въ Mon. Germ. Script. XXVI 819. Grassmann, op. c. 169.

По такъвъ единъ начинъ се тури начало на българотатарскитѣ отношения. Още въ първата година слѣдъ смъртьта на великия Асѣнь неговата империя подпадна формално подъ върховната власть на татаритѣ и се принуди да имъ плаща данъкъ, като че ли това бѣ злата прокоба на всички ония нещастия и изпитания, които тя е трѣбало да прѣтърпи слѣдъ това.

Обаче, до кога е продължило това положение на формална зависимость, установена въ 1242 г.? Въ България слѣдъ смъртьта на царь Коломана I (въ 1246 г.) на прѣстола дошълъ вториятъ Асѣневъ сѫщо малолѣтенъ синъ Михаилъ Асѣнь, краятъ на чието царувание се ознаменува съ избухване на революция и граждански войни между нѣколко претенденти за трона, отъ които най-подиръ се закрѣпи и остана като царь Константинъ Тихъ (1257—1277). Запази ли се татарската зависимость прѣзъ всичкото това бурно врѣме? Отъ думитѣ на Рубруквисъ, приведени по-горѣ, се вижда, че въ 1253 год. България е продължавала да бѫде зависима отъ татаритѣ и да плаща данъкъ, а това показва, че татарската зависимость сѫществувала не само въ врѣмето на Коломана I, когато била за първъ пѫть установена, но така сѫщо и прѣзъ царуването на неговия наслѣдникъ Михаила Асѣнь, слѣдователно, и до 1257 г.

За слѣдующитѣ двѣ десетилѣтия до 1280 г., отъ когато на търновския тронъ зацарувалъ Тертерий I, нѣма прѣми и изрични извѣстия за данъка, който България е плащала дотогава на татарския ханъ въ Кипчакъ. Обаче, като имаме прѣдъ видъ слабостьта на България въ даденото врѣме, която слабость бѣше резултатъ на отпадния процесъ, що бѣ се наченалъ, както споменахме, слѣдъ смъртьта на Ивана Асѣнь II, и не позволяваше на българскитѣ управници да се противопоставятъ на мощния кипчакски татарски ханъ; като имаме прѣдъ очи и всичко, което ни учи писаното прѣдание за българотатарскитѣ отношения прѣзъ онова врѣме, ние идваме до сигурното убѣждение, че политическата зависимость на България отъ татаритѣ е продължила и слѣдъ 1257 год.

---

[1] Ф. Брунъ, Черноморье. Одесса 1880 II стр. 355.

Ето какво знаемъ ние за българотатарскитѣ отношения въ даденото врѣме. Въ края на 1264 г. и началото на 1265 г. българскиятъ царь Константинъ и кипчакскиятъ ханъ Берке прѣдприели съвмѣстно неприятелски дѣйствия противъ Византия. Една многобройна татарска войска пристигнала прѣзъ Дунава въ България, съединила се съ българскитѣ войски и нападнала на византийската империя. За насъ тукъ е важно да се знае, какъ и при какви условия е станала тази съвмѣстна татаробългарска акция, въ която едноврѣменно участвували и ханътъ и царьтъ, свързани, както видѣхме, до 1257 год. съ връзкитѣ на политическа зависимость единъ отъ другъ. Подробноститѣ на тази военна акция сѫ слѣднитѣ.

Въ Византия забѣгналъ селджукскиятъ султанъ Изединъ вслѣдствие на затрудненията и спънкитѣ, които му правели неговитѣ върховни владѣтели, татаритѣ отъ татаромонголското ханство въ Иранъ. Императоръ Михаилъ VIII Палеологъ го приелъ добрѣ, но отказалъ да му помогне, понеже се страхувалъ да не прѣдизвика съ това иранския ханъ Халаку. Недоволенъ отъ това, Изединъ почналъ да готви съзаклятие противъ императора, билъ обаче своеврѣменно заподозрѣнъ и, като опасенъ човѣкъ, зетъ подъ надзоръ, подобно на плѣнникъ. Тогава той наченалъ да крои планъ за своето освобождение, като се възползувалъ отъ случая, когато императоръ Михаилъ заминалъ за по-дълго врѣме къмъ западнитѣ европейски провинции на империята, за да уреди лично работитѣ въ тѣхъ. Ето накратко, какъ ни прѣдава Пахимеръ хода на събитията: „Изединъ, който се видѣлъ измаменъ въ надеждитѣ си, какво императорътъ ще му помогне, като узналъ, че императорътъ се готви да воюва на западъ, изпратилъ при единъ свой роднина, началникъ въ сѣвернитѣ страни на Черно море и го помолилъ да му доде на помощь противъ императора-приятель, който въ сѫщность го държалъ като плѣнникъ и билъ врагъ. Ако иска да му помогне, да се срѣщне съ царь Константина и да го подбуди да побърза съ нападението върху империята, понеже самъ се готви да отиде при императора и така, като бѫде съ него по пѫтя, лесно би попадналъ въ тѣхни рѫцѣ, стига само да се яви той съ своитѣ татари заедно съ царь Константина, придруженъ отъ българитѣ. И ако самъ императорътъ се плѣни, ще бѫде добрѣ за нападателитѣ, ако ли не, то ще зематъ много плѣчка и много императорски работи и ще се върнатъ, като отнесатъ най-добрата плѣчка и него самия. Това съобщилъ на чича си (τῷ θείῳ) и получилъ отъ него писменъ отговоръ и увѣрения. Тогава той поискалъ да се види съ императора, че отъ дълго врѣме не билъ се видѣлъ съ него и копнѣелъ да го види. Безъ да подозира нѣщо императорътъ го поканилъ при себе си, желаейки да му покаже и западнитѣ страни на империята си. Той отишълъ при него. Чичо му пъкъ дошълъ при царь Константина, или по-добрѣ при жена му, и ги убѣдилъ да нападнатъ императора. Той извикалъ множество татари, като имъ обѣщалъ плѣчка, ако нападнатъ съ него и българитѣ. Татаритѣ били още автономни (защото не били още подчинени отъ Ногая; защото Ногай тогава за прѣвъ пѫть се подигналъ и се държалъ къмъ тѣхъ, като съ приятели, така че изпратенъ съ тѣхъ, той завладѣвалъ земи не за хана, но за себе си и за тѣхъ) и като чули, побързали да отидатъ на плѣчка. А пъкъ и женидбата на Ногая съ незаконата дъщеря на императора Ефросина, която станала по-късно, не била сключена още.

Когато императорътъ, слѣдъ като наредилъ работитѣ на западъ се завръщалъ въ Цариградъ, билъ ненадѣйно нападнатъ отъ тѣхъ и Константина, които прѣминали Хемуса. Татаритѣ нападали на отрѣди, горѣли и опустошавали всичко. Императорътъ билъ изненаданъ и нѣмайки войска, нищо не можелъ да стори. Той се намѣрилъ въ опасность да бѫде заобиколенъ. Войскитѣ му се деморализирали и пръснали. На страна (отдѣлно — ἀνὰ μέρος) билъ и царь Константинъ съ българитѣ; той търсилъ да улови императора, който билъ напуснатъ отъ своитѣ. Самъ, обзетъ отъ страхъ, послѣдниятъ напусналъ своята свита и потърсилъ спасение въ село Ганосъ, на брѣга на Мраморното море, отдѣто съ лодка се спасилъ въ Цариградъ. Нѣкои отъ свитата на императора, между които и ексултанъ Изединъ, заедно съ императорската каса забѣгнали въ крѣпостьта Еносъ (при устието на Марица), дѣто били затворени и обсадени отъ татаробългаритѣ. Притиснати силно, жителитѣ влѣзли най-подиръ въ прѣговори съ Константина за дигане обсадата срѣщу изпълнение на едно искание — освобождение и прѣдаване на Изедина. Слѣдъ като царь Константинъ се тържественно заклѣлъ прѣдъ епископа и духовенството на града, че условията ще бѫдатъ спазени, Изединъ и неговитѣ пѣща били прѣдадени на татаритѣ. Обсадата била дигната слѣдъ това. Между това дивитѣ татарски орди опустошили Тракия чакъ до стѣнитѣ на Цариградъ и послѣ се оттеглили."[1]

Освѣнъ този подробенъ разказъ на византийския историкъ Пахимера, ние разполагаме по този въпросъ още и съ нѣкои арабски извѣстия. Споредъ послѣднитѣ, селджукскиятъ султанъ Рукнединъ, братъ на Изедина, помолилъ мощния татарски ханъ отъ Кипчакъ Берке, да освободи брата му отъ византийски плѣнъ.[1] Египетскиятъ султанъ Бейбарсъ така сѫщо се застѫпилъ прѣдъ Берке за освобождението на Изедина.[2] Ханъ Берке се съгласилъ и прѣзъ зимата 1264/5 год. (въ врѣме на появяването на една комета на византийското небе)[3], начело на една татарска войска, потеглилъ срѣщу Византия, като прѣминалъ поради суровата зима по-силно замръзналия Дунавъ, освободилъ и отвелъ съ себе си въ Кипчакъ Изедина, както и 10.000 туркомански фамилии съ водителя имъ Сарѫ-Салтъкъ, които Изединъ билъ прѣселилъ въ Добруджа въ 1263 г. съ позволението на императора Михаила VIII.[4] Споредъ арабскитѣ историци Рукнединъ, Бейбарсъ и Елмуфадалъ, Берке ханъ само изпратилъ прѣди смъртьта си войска да завладѣе Цариградъ и да освободи Изедина; турскиятъ историкъ Мюнеджимбаши добавя освѣнъ това, че когато освободениятъ Изединъ се приближилъ до татарската столица Бакче-Сарай, ханъ Берке билъ вече умрѣлъ.[5] Останалитѣ мусулмански историци — Енувейри, Елмакризи, Мустафа елъ Дженаби, Абулфеда — отдаватъ вече освобождението на Изедина не на Берке, а на неговия наслѣдникъ Мангу-Тимуръ.[6]

---

[1] Pachymeres, ed. Bonn., I 229, $_9$—240. Gregoras, ed. Bonn. I 100.

Отъ приведенитѣ извѣстия става ясно, че прѣзъ зимата 1264/5 год. една значителна татарска войскова сила, водена отъ самия ханъ Берке или отъ неговия виденъ пълководецъ Ногай, който по-късно, отъ 1280 г. станалъ фактическиятъ господарь въ ханството Кипчакъ, минала прѣзъ Дунавъ въ България и заедно съ българскитѣ войски, командувани лично отъ царь Константина, нападнала Византия. Прѣмата причина, както и цѣльта на тази татаробългарска акция споредъ единодушното свидѣтелсво на приведенитѣ извори е било положението на Изедина и неговото освобождение отъ византийски плѣнъ; и забѣлѣжително е, че съ освобождението на Изедина татаритѣ, а заедно съ тѣхъ и българитѣ се оттеглили.

Връщайки се къмъ нашата цѣль — да изслѣдваме и установимъ характера на татаробългарскитѣ отношения въ онова врѣме, ние ще зададемъ тукъ питането: възможенъ ли бѣше единъ такъвъ общъ татаробългарски походъ въ 1265 год., ако политическата зависимость и данакоплатность на търновското царство спрѣмо татарския ханъ въ Кипчакъ, която била установена, както видѣхме, въ 1242 г. при Коломана I и продължила да съществува и прѣзъ царуването на Михаила Асѣнь, бѣше прѣстанала да съществува. На този въпросъ може съ рѣшителность да се отговори отрицателно, защото нито татарскиятъ ханъ щѣше да се откаже доброволно отъ спечеленитѣ веднъжъ върховни права надъ България, нито пъкъ царь Константинъ е билъ въ състояние насилствено да се откаже отъ татарската зависимость. Ако хвърлимъ единъ погледъ на състоянието на България въ онова врѣме, когато слѣдъ съсипателнитѣ граждански борби отъ 1257 до 1263 год. положението на царството е било по-лошо, отколкото въ врѣме на Михаила Асѣнь, ще се убѣдимъ, че царь Константинъ е билъ твърдѣ слабъ и немощенъ, та да посмѣе да отхвърли татарската върховна власть и съ това да извика противъ себе си враждата и гнѣва на мощния татарски ханъ. Освѣнъ това, могжществото на Кипчакското ханство е било тогава, въ врѣмето на хана Берке, тъй голѣмо, че надали може да се допусне безпрѣпятственно едно подобно намаление на ханската власть и права. Единъ такъвъ насилнически актъ отъ страна на царь Константина би довелъ до обтѣгване на отношенията между двѣтѣ страни и въ такъвъ случай, въ 1265 г. положението на българотатарскитѣ отношения би било именно такова. Обаче, описаната съвмѣстна татаробългарска акция показва тъкмо противното, именно, че тогава татаробългарскитѣ отношения сж били напълно нормални и приятелски, така че не може и да се мисли, че царь Константинъ е накърнилъ правата на хана съ отхвърляне на неговата върховна власть. Напротивъ, появата тогава на татарскитѣ войски въ България е трѣбвало да извика неминуемо даже едно засилване и опрѣсняване на татарската зависимость на България.

---

[1] Ср. Огузнаме у В. Д. Смирновъ, Крымское ханство. Спб. 1887 стр. 18 и Hammer, op. cit. стр. 178 заб. 1.

[2] В. Тизенгаузенъ, Сборникъ матеріаловъ относящихся къ исторіи Золотой орды. Т. I Спб. 1884 стр. 55, 59 у Смирновъ, ор. с. 19.

[3] Pachymeres I 223, 229, ₅; също ср. Annotationes на Possinus къмъ сѫщия I р. 753, 754.

[4] Ср. старинното историческо съчинение Огузнаме, запазено у Сеидъ Лукмана, придворния поетъ на султанъ Мурада II у В. Д. Смирновъ. ор. с. стр. 12—14.

[5] Тизенгаузенъ, ор. с. 103, 191. Смирновъ, ор. с. 12.

[6] Тизенгаузенъ, ор. с. 133, 153—154, 433, 511. Смирновъ, ор. с. 12—22.

Ако спремъ за моментъ вниманието си и на перипетиитѣ на казаната татаробългарска акция, както и на прѣслѣдваната отъ нея цѣль, ние идваме още по-вече да се убѣдимъ въ основателността на горния изводъ. За забѣлѣзване е, че инициативата за тази акция не е излѣзла отъ Константина, а отъ Изедина и татаритѣ. Обстоятелството, че тогава самъ царь Константинъ, поради своитѣ недоразумѣния съ Михаила VIII¹), е ималъ интересъ отъ

---

¹) Отначало Константинъ е билъ подкрѣпенъ отъ Византия въ гражданскитѣ войни, обаче отъ началото на 1262 г. отношенията между двѣтѣ страни се обтегнали и най-подиръ скжсали: Константинъ заплашилъ съ война и дѣйствително нападналъ Византия, въ отговоръ на което императорътъ Михаилъ VIII му обявилъ въ 1263 г. успѣшна война и му отнелъ нѣкои градове и мѣста. Ср. Pachymeres I 182,$_{17}$; I 210,$_{6}$. Това положение продължило и прѣзъ 1264—1265 г. Ср. Д-ръ П. Никовъ, Българоунгарски отношения. Сб. Ак. кн. XI (1919) София, стр. 132 сл.

всѣка акция противъ византийската империя, не намалява значението на този фактъ. Цѣльта пъкъ, която се прѣслѣдвала, била освобождението на Изедина; и наистина, слѣдъ нейното постигане татаритѣ и българитѣ се оттеглили. Слѣдователно, колкото и да е вѣрно, че царь Константинъ прѣслѣдвалъ свои цѣли и разчистването на свои смѣтки съ Византия, все пакъ не може да се отрече, че той е дѣйствувалъ като помощникъ на татарския ханъ за изпълнението на неговата цѣль — освобождението на Изедина. Това положение идва да характеризира още по-добрѣ изтъкнатата зависимость между двамата.

Слѣдъ всичко казано до тукъ ние имаме достатъчно основание да приемемъ, че политическата зависимость на българското царство отъ татаритѣ е продължила и прѣзъ царуването на царь Константина.

Като изхождаме отъ това установено положение на татаробългарскитѣ отношения прѣди 1280 г., ние можемъ лесно да си обяснимъ и по-нататъшното развитие на тѣзи отношения. Обаче, затова е нужно да кажемъ прѣди всичко 2—3 думи за хода на работитѣ въ самото Кипчакско ханство. Догдѣто въ Кипчакъ е управлявалъ силниятъ ханъ Берке, външната и вжтрѣшната мощь на ханството е била въ пълната си сила. Слѣдъ неговата смърть († 1265 г.), обаче, и особенно слѣдъ смъртьта на неговия наслѣдникъ Мангу Тимуръ († 1280/1 г.) въ ханството се появили вжтрѣшни несъгласия, централната власть ослабнала значително, а се засилили напротивъ сепаратическитѣ стремежи на князетѣ и на областнитѣ управители. Отъ послѣднитѣ особенно се изтъкналъ като талантливъ пълководецъ и уменъ човѣкъ князъ Ногай, който билъ отъ рода на великия Чингизхана и племяникъ на хана Берке. Благодарение на своята храбрость, военно искуство и интригантство той се издигналъ и добилъ голѣмо влияние като пълководецъ на кипчашкитѣ ханове. Неговото землище, което се́ по-вече се разширявало, се намирало въ Южна Русия при р. Днѣпъръ. Тамъ той заемалъ едно мощно, полунезависимо и постоянно засилваще се положение. Вжтрѣшнитѣ несъгласия отговаряли тъкмо на сепаратическитѣ и честолюбиви стремежи на Ногая и той всѣкакъ раздухвалъ враждата. Успоредно съ ослабване на централната власть въ ханството и съ увеличаване на раздоритѣ, положението на Ногая се засилвало; неговата мощь растѣла отъ день на день и достигнала своя апогей слѣдъ смъртьта на хана Мангу Тимуръ, когато се наченали и граждански войни около заемането на ханския прѣстолъ, а Ногай се явилъ като разпоредитель и наченалъ да качва и сваля хановетѣ на Кипчакъ. Той е билъ тогава най-силниятъ човѣкъ въ ханството Кипчакъ, по-силенъ и отъ самия ханъ.[1]) Това положение на Кипчакското ханство трѣба да се има прѣдъ видъ, когато се разглежда по-нататъшното развитие на татаробългарскитѣ отношения, защото съ ослабването на ханството и изпъкването на князъ Ногая въ тѣзи отношения се явилъ новъ, важенъ факторъ.

Забѣлѣжително е, че князъ Ногай съ явяването си на сцената, като факторъ въ международнитѣ отношения, заелъ позиция противъ търновския царь. Това е лесно обяснимо, като се има прѣдъ видъ независимото положение на Ногая и неговитѣ отношения къмъ Кипчакския ханъ, а отъ друга страна зависимостьта на търновския царь отъ послѣдния. Ето какъ сж вървѣли събитията. Отъ 1262 г. царь Константинъ се намиралъ въ враждебни отношения и война съ Византия. Ние видѣхме по-горѣ, че въ 1265 г. той участвувалъ въ татарската експедиция противъ Византия. Обаче, къмъ 1269 г. отношенията между Византия и търновското царство се подобрили. Силно застрашена откъмъ западъ, дѣто вече се очъртавали ясно контуритѣ на единъ новъ кръстоносенъ походъ срѣщу византийската империя за възстановяване на латинската цариградска империя, начело на който изпъквалъ енергичниятъ неаполитански краль Карлъ I Анжу, византийската дипломация се видѣла принудена да направи отстжпки, за да спечели поне съсѣднитѣ балкански държави. Такива отстжпки сж били направени и на българския царь Константина. Той се оженилъ за племянницата на императора, Мария, като получилъ обѣщание отъ послѣдния, че ще му бждатъ отстжпени, като зестра, спорнитѣ градове Анхиало и Месемврия. Обаче Михаилъ VIII не удържалъ своето обѣщание, защото между това политическото положение се измѣнило въ полза на Византия: Унгария и татарскиятъ князъ Ногай били спечелени отъ византийската дипломация, а Михаилъ VIII запѣлъ пакъ старата пѣсень за уния между двѣтѣ църкви, източната и западната и съ това привлѣкълъ и поне врѣменно обезоржжилъ папата. Така изпълнението на обѣщанията, дадени на царь Константина, се отлагало подъ разни претексти, докато най-подиръ послѣдвалъ отказъ.[2]) Силно огорченъ и възбуденъ отъ това, царь Константинъ наченалъ пакъ неприятелски дѣйствия (къмъ 1271 год.). Обаче, Михаилъ VIII ималъ вече готово срѣдството, за да посрѣщне този ударъ. Той си послужилъ съ сродството си и съюза съ Ногая, въ чийто харемъ бѣше изпратилъ прѣди малко своята незакона дъщеря Ефросина. Ногай се притекълъ веднага на помощь на своя тесть и отправилъ силни заплашвания къмъ българския царь, които подѣйствували. Опасявайки се отъ враждата на мощния татарски князъ, Константинъ се видѣлъ принуденъ да прѣустанови своитѣ неприятелства спрѣмо Византия.[1])

---

[1]) Смирновъ, op. cit. стр. 31, 98 сл.. Howorth, op. cit. II $_1$ стр. 135 сл.; II $_2$ стр. 1011 сл. Hammer, op. cit. стр. 252 сл.

[2]) Pachymeres I 342, 343, 344; 361; 317—319; 427; 348. Gregoras I 149. K. Hopf, Geschichte Griechenlands vom Beginn des Mittelalters bis auf unsere Zeit (395—1821). I Teil. B. 85 стр. 261 сл. G. F. Hertzberg, Geschichte der Byzantiner und des osmanischen Reiches. Berlin 1883 стр. 428 сл.

Трѣбва да се забѣлѣжи, че Ногай е дѣйствувалъ тукъ независимо отъ кипчакския ханъ, даже въ разрѣзъ съ неговитѣ интереси; защото царь Константинъ като зависимъ отъ послѣдния, намиралъ се е сѫщеврѣменно и подъ негово покровителство, така че съ угрозитѣ си противъ Константина Ногай е засѣгалъ и самия кипчашки ханъ. Това положение става обаче лесно обяснимо, като припомнимъ приведенитѣ по-горѣ думи на Пахимера, че — „тѣ (т. е. татаритѣ) не бѣха още подчинени на Ногая, защото Ногай тогава за пръвъ пѫть се подигналъ, и се държалъ къмъ тѣхъ като съ приятели, така че изпратенъ съ тѣхъ, той завладѣвалъ земи не за хана, но за себе си и за тѣхъ“ —, които думи сѫ отнесени къмъ събитията отъ 1265 г. Такова е било тогава развитието на кипчашкото ханство, че централната власть на хана постепенно се намалявала, а Ногай ставалъ сѐ по-мощенъ и независимъ.

Отъ врѣмето на тази интервенция на Ногая въ татаробългарскитѣ отношения се появява новъ факторъ, който начева да тежи сѐ по-тежко и по-тежко надъ сѫдбинитѣ на България и да влияе рѣшително на нейното развитие.

Какви сѫ били и въ какво сѫ се състояли заплашванията, които Ногай отправилъ (къмъ 1271 г.) къмъ царь Константина, не се знае; обаче, тѣ сѫ били доста внушителни, та сѫ оказали напълно своето дѣйствие. Една прѣстава за тѣхъ ни дава поведението на татаритѣ спрѣмо България въ слѣдващето врѣме. Като се възползували отъ вѫтрѣшната и външна слабость на търновското царство и отъ обстоятелството, че царь Константинъ благодарение на своята болесть, не билъ въ състояние да защищава ефикасно границитѣ на държавата си, татаритѣ начевали често да нахлуватъ прѣзъ Дунава въ България да грабятъ, плѣчкосватъ и опустошаватъ[2]). Отъ такова естество трѣба да сѫ били и угрозитѣ на Ногая къмъ Константина. Не може да се каже съ положителность, дали тѣзи послѣднитѣ нашествия сѫ били инсценирани отъ Ногая, обаче, едно е сигурно, че тѣ сѫ били въ духа на неговата противобългарска и склонна къмъ Византия политика, и сѫ ставали не противъ неговата воля.

---

[1]) Pachymeres I 348, 427 сл. Gregoras I 149.

[2]) Pachymeres I 432, $_{11}$.

Въ всѣки случай зачестилитѣ татарски нахлувания имали голѣмо значение за развитието на работитѣ въ България: тѣ разбъркали още по-вече и тъй не твърдѣ бистрото положение, увеличили недоволството въ страната и накарали беззащитното население да се сплоти около единъ народенъ герой-водитель, овчара Ивайло, който отначало се явилъ съ своята чета като борецъ и защитникъ именно противъ татаритѣ. Той разбилъ и прогонилъ послѣднитѣ на нѣколко пѫти, спечелилъ си съ това много привърженици, а накрай се провъзгласилъ и за царь-съперникъ на Константина. Въ послѣдвалата между двамата битка Константинъ билъ разбитъ и убитъ, а Ивайло заелъ Търново и прѣстола (1277 г.)1)

Забѣлѣжителна и не напълно още оцѣнена е ролята, която татаритѣ сѫ играли въ послѣдвалитѣ борби около заемането на търновския царски тронъ. Тѣ се явили като противници на Ивайло, който ималъ да води съ тѣхъ упорити боеве. Противъ Ивайло се обявилъ и византийскиятъ императоръ Михаилъ VIII. Той му противопоставилъ, като съперникъ, Ивана Асѣнь III, сина на бившия български царь-претендентъ Мицо. Византийски войски, които идвали да наложатъ византийския кандидатъ на българския тронъ, обсадили Търново. Успоредно съ тѣхъ, обаче, противъ Търново дѣйствували и татарски пълчища.2) Ивайло билъ най-подиръ разбитъ отъ татаритѣ и отъ византийцитѣ, които били водени отъ протостратора Михаилъ Глава Тарханиотъ, и споредъ думитѣ на византийския поетъ Мануила Филъ, се затворилъ въ крѣпостьта Силистра, дѣто въ продължение на три мѣсеца билъ безуспѣшно обсаждань. Търновскитѣ граждани прѣдали тогава столицата на Ивана Асѣнь III, който се коронясалъ за царь.3) Слѣдъ малко врѣме, обаче, Ивайло се явилъ наново прѣдъ Търново, начело на една войска, командувана отъ татарина Казимбегъ, който дотогава билъ на страната на Асѣня, а сега се присъединилъ къмъ Ивайло. Въ Търново се появило смущение и недоволство, подклаждано и отъ видния боляринъ и роднина на царь Ив. Асѣня III, Георги Тертерий. Малодушниятъ Асѣнь напусналъ трона и забѣгналъ въ Цариградъ. За царь българитѣ издигнали (1280 год.) Тертерия.4) Слѣдъ издиганието на Тертерия Ивайло се отправилъ заедно съ Казимбега при мощния Ногай съ молба за помощь. Тамъ пристигналъ съ сѫщата цѣль и Иванъ Асѣнь III. Ногай имъ обѣщалъ съдѣйствие, но нищо не прѣдприемалъ, за да имъ помогне. Въ врѣме на едно пиршество,

---

1) Pachymeres I 430—434.

2) Ibid. I, 446.

3) Pachymeres I, 446, $_4$; 446—447. Manuelis Philae carmina. ed. E. Miller Parisiis 1855. I стр. 251—252.

4) Pachymeres I 447—449; 466, $_3$.

когато Ногай билъ пиянъ, заповѣдалъ да съсѣкатъ Ивайла и Казим-бега, а Иванъ Асѣнь III едва се спасилъ отъ сѫщата участь и се завърналъ въ Византия, дѣто слѣдъ признаването на царь Тертерия въ 1284 г. отъ императора Андроника II получилъ титлата ромейски деспотъ[1]).

Мѫчно може да се опредѣли точно, какво участие е ималъ Ногай въ тѣзи събития, въ които сѫ дѣйствували и татаритѣ; обаче, смѣло може да се твърди, че той не е билъ съвсѣмъ безучастенъ въ тѣхъ. Прѣди всичко, ние виждаме татаритѣ да дѣйствуватъ тукъ, както и по-рано, точно споредъ неговата противобългарска политика и въ полза на Византия. Както въ 1271 год. Ногай се притекълъ на помощь на Византия противъ царь Константина, така и сега въ 1277 г. и 1278 г. татаритѣ дѣйствували успоредно съ византийцитѣ противъ търновското царство. Твърдѣ вѣроятно е, прочее, че това сѫ били негови татари, които не само сѫ дѣйствували споредъ дадената веднъжъ отъ него насока, но и сѫ били изпратени специално по искането на императора Михаила VIII, за да му съдѣйствуватъ въ България. Подобно нѣщо е станало веднъжъ не само прѣди врѣмето на Ивайло въ 1271 год., но и слѣдъ това въ 1282 г., когато Ногай изпратилъ татарски дружини въ помощь на Михаила VIII противъ тесалийския князъ, севастократора Иоанъ.[2]). Въ всѣки случай дѣйствията на татарскитѣ орди въ България сѫ били съгласни съ желанията и тенденциитѣ на мощния татарски князъ. И забѣлѣжително е въ това отношение, че бѣглецитѣ претенденти Ивайло и Иванъ Асѣнь III се обърнали именно къмъ Ногая за помощь, очевидно, отъ съзнание, че той, който не само е притежавалъ силата, но и я проявилъ вече въ България, може да имъ помогне.

Обачѐ, поведението на Ногая спрѣмо Ивайла и спрѣмо Ивана Асѣнь III идва да хвърли по-силна свѣтлина на неговитѣ тогавашни отношения къмъ България. То доказва, че нито Ивайло, нито пъкъ Иванъ Асѣнь сѫ били негови хора. И къмъ единия, и къмъ другия той се отнася еднакво отрицателно, безъ съчувствие и съдѣйствие. Това показва, че тогава събитията и борбитѣ въ България не интересували още Ногая тъй непосрѣдствено, както малко по-късно, че той не зималъ прѣмо участие въ тѣхъ. И ако въпрѣки това въ 1277 г. негови татари дѣйствували въ България успоредно съ византийцитѣ, то това е било или помощь, която Ногай изпратилъ на императора Михаила VIII, както и въ 1282 г., или пъкъ не изрично изпратени, но дѣйствуещи въ духа на неговитѣ тенденции татари. Както и да е, явно е едно: че въ онова врѣме вниманието на Ногая не бѣ още съсрѣдоточено върху България. Наистина, други по-важни грижи го занимаваха, защото той не бѣ достигналъ още пълното развитие на своята сила. И по всичко се вижда, че България бѣ оставена единъ видъ като сфера на византийскитѣ интереси, въ която Ногай дѣйствувалъ не самостоятелно, но доколкото това бѣ нужно за неговитѣ византийски приятели.

---

[1]) Pachymeres I 466–468; II 57, 441,.

[2]) Ibid. I 524.

Съ възрастването силата на Ногая това положение основно се измѣнило. Слѣдъ смъртьта на хана Менгу Тимуръ († 1280/1), т. е. слѣдъ възцаряването на българския царь Тертерий I, Ногай достигналъ върха на своята мощь. Той станалъ най-мощниятъ човѣкъ въ кипчашкото ханство, който ако и самъ да не е билъ ханъ, се разпореждалъ съ ханския прѣстолъ по свое усмотрение.¹).

Успоредно съ увеличението силата на Ногая въ кипчашкото ханство увеличило се и неговото влияние на Балканския полуостровъ и особенно въ най-близката България. Интересътъ му къмъ тѣзи страни, които той вече познавалъ отъ по-рано, се засилвалъ се́ по-вече и добивалъ агресивенъ характеръ. Прѣзъ деветото десетилѣтие на XIII в. подъ неговата върховна власть подпаднали едно слѣдъ друго сѣвернитѣ страни на Балканския полуостровъ: търновското царство, слѣдъ това независимитѣ княжества видинско и браничевско и най-подиръ сръбското кралство.

Тертерий I, който дошълъ на търновския тронъ слѣдъ Ивана Асѣнь III, сѫщо така, както и неговитѣ прѣдшественници-съперници влѣзълъ въ сношение съ мощния Ногай и се опиталъ да спечели неговото благоволение. За тази цѣль той изпратилъ дъщеря си въ харема на неговия синъ Чака²), а своя синъ въ неговия дворъ. За да твърдимъ послѣдното ние имаме слѣднитѣ съображения. Пахимеръ разказва, че слѣдъ поражението и смъртьта на Ногая († 1299) въ Южна Русия неговиятъ синъ Чака съ своята татарска дружина се отправилъ за България, като зелъ при това съ себе си и брата на своята жена, Светослава³). Отъ тѣзи думи на историка се вижда, че Светославъ трѣба да е билъ сѫщо така въ Южна Русия, та Чака го зелъ съ себе си. Иначе не би могла да се обясни и дружбата и съюзътъ на двамата. Защото Тертерий I е билъ до тогава въ немилость прѣдъ Ногая и избѣгалъ въ Византия, а въ България царувалъ поставениятъ отъ татаритѣ царь Смилецъ, така че и неговиятъ синъ Светославъ не

---

¹) Pachymeres I 263—264.
²) Pachymeres II 264$_{17}$.
³) Ibid. II 264—265; 264$_{18}$.

е могълъ да живѣе въ България. Щомъ ние, обаче, въпрѣки това намираме послѣдния въ тъй близки и интимни връзки и отношения съ Чака, то това показва, че той трѣба да се е намиралъ въ татарско, отдѣто и Чака го зелъ съ себе си. Впрочемъ, че това е така, се вижда отъ по-нататъшния Пахимеровъ разказъ. Споредъ сѫщия[1] „Светославъ се срѣщналъ съ единъ богатъ гръцки търговецъ Панталеонъ, опекунъ на Енкона, дъщерята на нѣкой си Манкусъ, която нѣкога била кръстена отъ Ногаевата жена Ефросина. Светославъ билъ бѣденъ, но благодарение на благородството си и на царската си кръвь, поискалъ заради богатството ѝ и и получилъ отъ Пантелеона покровителствуваната отъ него Енкона за жена.“ Отъ думитѣ на Пахимера личи ясно, че тази женидба на Светослава е станала въ врѣмето, когато Светославъ не е билъ нито царь, нито пъкъ търновски прѣстолонаслѣдникъ, т. е. нито прѣзъ царуването на баща му Тертерия; защото е билъ въ даденото врѣме бѣденъ. Очевидно, това е могло да бѫде само слѣдъ свалянето на баща му отъ прѣстола и замѣстването му съ Смилеца. Тогава Светославъ не е билъ, разбира се, въ България, а въ изгнание. По нататъкъ, отъ думитѣ на историка се вижда, че Светославъ трѣба да се е намиралъ нѣгдѣ въ Южна Русия, та да може по такъвъ начинъ да се срѣщне съ Пантелеона и Енкона. Защото послѣдната е живѣела очевидно въ Южна Русия, т. е. въ царството на Ногая, дѣто именно е могла да бѫде кръстена отъ жената на Ногая. Нейниятъ покровитель ще да е билъ нѣкой богатъ гръцки търговецъ отъ Кримъ. Ясно е, прочее, че Светославъ ще да е билъ изпратенъ отъ баща си въ двора на Ногая сѫщеврѣменно съ изпращането на сестра му въ харема на Чака, при което Тертерий е призналъ безсъмнѣнно и върховната власть на Ногая. Това е било впрочемъ обичай, князетѣ, които признавали върховната власть на Ногая, да изпращатъ въ неговия дворъ, единъ видъ като залогъ, своя прѣстолонаслѣдникъ; така е постѫпилъ, както ще видимъ, и сръбскиятъ краль Милутинъ.

Подчинението на много по-силното търновско царство подъ върховната Ногаева власть не е могло да остане безъ влияние върху съсѣднитѣ по-слаби български княжества, видинското и браничевското, основани кѫдѣ 1280 тѣхъ години. Не насилствено, но сигурно самоволно се поставили князетѣ отъ тѣзи княжества къмъ онова врѣме подъ покровителството на мощний Ногая и въ врѣме на опасность викали неговата интервенция и помощь[2].

---

[1] Pachymeres II 265$_1$.

[2] Даниилъ, Животи краљева и архиепископа српскихъ, издава Даничичъ. Загребъ 1868 стр. 115, 118, 120. Ср. моята статия за браничевскитѣ князе въ „Списание“ на бълг. акад. 1916.

Къмъ 1290 тѣхъ години сѫщата тази участь изпитало неволно и сръбското кралство. Сръбскиятъ краль Милутинъ се осмѣлилъ да посегне върху независимостьта и сѫществуването на стоещитѣ подъ татарско покровителство български княжества, видинско и браничевско. Въ отговоръ на това Ногай отправилъ грозни заплашвания къмъ Сърбия и заповѣдалъ военни приготовления за единъ походъ противъ нея. Поставенъ на тѣсно, Милутинъ се видѣлъ принуденъ, да изпрати въ двора на Ногая пратеници съ заявление, че се подчинява подъ неговата върховна власть. Като залогъ за това, той изпратилъ своя синъ-прѣстолонаслѣдникъ Стефана Урошъ (по-късния сръбски краль Стефанъ Дечански), както и нѣкои свои видни боляри въ двора на мощния татарски князъ, като заложници.[1]

По такъвъ начинъ прѣзъ послѣдното десетилѣтие на XIII в. цѣлата сѣверна и срѣдна часть отъ Балканския полуостровъ подпаднала подъ върховната власть на татарския князъ Ногая. Установената прѣзъ 1242 г. зависимость на България отъ кипчашкия ханъ се прѣвърнала сега при Тертерия I въ зависимость отъ татарския помѣстенъ князъ Ногая. Отношенията, които се установили така между Тертерия и Ногая, се характеризиратъ добрѣ отъ изпращането на царската дъщеря въ харема на Чака, и на Светослава въ двора на Ногая. Обаче, отъ всичко се вижда, че това положение не е сѫществувало отъ самото начало на Тертериевото царуване, а е било създадено малко по-късно, именно къмъ 1285 година, и ето защо.

Прѣзъ врѣме на междуособицитѣ въ България въ 1279 год. новиятъ, наложенъ отъ Византия царь Иванъ Асѣнь III далъ на мощния български боляринъ Тертерия своята сестра за жена, та дано по такъвъ начинъ го привърже къмъ себе си и къмъ своитѣ интереси. Понеже Тертерий билъ жененъ, той е трѣбало да прѣдаде и изпрати въ Цариградъ първата си жена заедно съ сина си отъ нея Светослава.[2] Въ слѣдната година обаче Иванъ Асѣнь III, поставенъ прѣдъ силна опозиция и недорасълъ за буритѣ въ България, напусналъ трона и забѣгналъ въ Цариградъ, а Тертерий заелъ неговото мѣсто и станалъ царь. Отношенията на царь Тертерия къмъ Византия били отначало, разбира се, враждебни: той дирилъ приятелство и съюзъ при византийскитѣ врагове, именно при тесалийския князъ Иоана и при Карла I Анжу Неаполски.[3] Обаче, къмъ 1284 г. той прѣдложилъ на императора помирение, което било прието. Той изпратилъ въ Цариградъ втората си жена, сестра на Ив. Асѣня III, а императорътъ му повърналъ първата му жена[1]). А Светославъ, за когото Пахимеръ не казва нищо изрично, е билъ, може би, при това изпратенъ въ двора на Ногая. Ако обаче Светославъ се е намиралъ въ началото на Тертериевото царуване въ Цариградъ, той не е могълъ прѣзъ това врѣме да се намира, разбира се, въ двора на Ногая, а слѣдователно, и свързанитѣ съ това връзки на Тертерия съ сѫщия трѣба да се отнесатъ слѣдъ това. Началото на Тертериевата зависимость отъ Ногая най-добрѣ би се свързала съ слѣдния фактъ: прѣзъ първата половина на 1285 год. голѣми татарски маси нахлули въ Унгария, а прѣзъ Дунава въ България и въ византийскитѣ провинции и причинили много пакости и опустошения въ тѣзи страни.[2]) Ако да бѣше Тертерий въ даденото врѣме васалъ на Ногая и въ нормални и изобщо близки отношения съ него, то сѫщиятъ надали щѣше да прати своитѣ пълчища да опустошаватъ неговата земя. Иначе това заключение хармонира напълно и съ хода на събитията. Тертерий стана царь въ 1280 год. Както вече видѣхме, въ това врѣме Ногай не е билъ още прѣко заинтересуванъ по събитията въ България, а оставялъ тамъ свободно да дѣйствуватъ византийцитѣ, като имъ е само помагалъ въ нужда. Издигането на Тертерия за царь е станало съвсѣмъ независимо и безъ участието на Ногая. Даже на съперницитѣ на Тертерия, които се явили при него за помощь, той не обърналъ внимание. Царь Тертерий се чувствувалъ отъ друга страна доста сигуренъ на трона, който самъ бѣше си спечелилъ. При такива условия се разбира, че не е имало защо той да замѣсти самоволно и доброволно сѫществуещата зависимость на България отъ кипчашкия ханъ съ зависимость отъ Ногая. Затова той не е ималъ причини. Обаче, отъ 1285 г. работата се измѣнила, когато Ногай обърналъ непосрѣдствено своето внимание върху балканскитѣ страни. Прѣзъ тази година Ногай нахлулъ, както споменахме вече, съ голѣми сили въ Унгария и отъ тамъ въ България и Византия. Сега Тертерий не е могълъ, разбира се, да избира, а е трѣбало да държи смѣтка за събитията, за нахлулитѣ татарски орди и за възрастваещата сила на Ногая, съ когото той сега се срѣщалъ вече лице съ лице.

---

[1] Даниилъ, op. cit. 120, 121, 122.

[2] Pachymeres I 447, $_{19}$.

[2] К. Иречекъ, Исторія Болгаръ. Перев. Бруна и Полаузова. Одесса 1878 стр. 371.

Тогава именно (къмъ 1285 г.) трѣба да е станала за пръвъ пѫть замѣната на татарската зависимость на България отъ хана, съ онази отъ мощния князъ Ногая. Поставенъ на тѣсно, Тертерий, се принудилъ да признае върховната власть на сѫщия и да изпрати дъщеря си въ харема на неговия синъ Чака, а своя прѣстолонаслѣдникъ при неговия дворъ. Това сѫ били, разбира се, твърдѣ тежки условия, които Тертерий е могълъ да приеме не доброволно, но по принуда и само при едно опасно и застрашено положение, въ каквото се намиралъ прѣзъ 1285 година.

---

[1]) Pachymeres II $57,_{2}$.

[2]) Pachymeres II $80,_{18}$. G. Pauler, op. cit. II стр. 497 сл. Ср. сѫщо руската лѣтопись по Ипатския списъкъ къмъ год. 1282.

Обаче, Тертерий не можилъ докрай да запази така спечеленото благоволение на Ногая. Накрай той си навлѣкълъ не само недоволството, но даже и гнѣва на послѣдния, така че е трѣбало да напуща царство и тронъ и да дири спасение въ бѣгство у Византия. Ето какъ прѣдава Пахимеръ това събитие: „самъ Тертерий, като избѣгалъ прѣдъ заплашванията на Ногая, прибѣгналъ при императора и прѣбивавалъ нѣгдѣ въ околностьта на Одринъ, понеже императорътъ отклонилъ молбата му, за да не би, като прати Ногай, и той го третира споредъ навика, като бѣжанецъ, да извика съ това гнѣва на Ногая“.[1] И по-нататъкъ: „Смилецъ, който прѣди малко царувалъ надъ българитѣ по желанието на Ногая, слѣдъ като избѣгалъ Тертерий . . .“[2] Отъ тукъ се вижда, че Тертерий падналъ въ немилость прѣдъ Ногая и това обстоятелство е имало рѣшително влияние при неговото падане отъ трона. Обаче, какъ е станала тази промѣна въ тѣхнитѣ отношения и на какво се дължи тя? При липсата на всѣкакви данни въ изворитѣ е мѫчно да се отговори на този въпросъ. Обаче, като се земе прѣдъ видъ развитието на България въ онова врѣме и събитията, които сѫ съпроводили влошаването на отношенията между Ногая и Тертерия може да се направи единствено приемливо прѣдположение, че сѫщото се е намирало въ свръзка съ вѫтрѣшното положение на България.

Събитията, които настѫпили слѣдъ смъртьта на великий Асѣня († 1241), докарали постепенно едно вънкашно и вѫтрѣшно отслабване на България, което достигнало голѣми размѣри, особенно слѣдъ прѣкратяване династията на Асѣневци и избухване на граждански войни. Едно твърдѣ важно и характерно явление, което неминуемо е съпроводило гражданскитѣ войни и изобщо тогавашния отпадъченъ процесъ въ България, е било значителното отслабване на централната царска власть и на нейния престижъ и авторитетъ, а засилването въ замѣна на това властьта и положението на отдѣлнитѣ областни управители-боляри. Продължителнитѣ борби между разнитѣ претенденти, липсата между тѣхъ на нѣкой, който да се изтъкне особенно съ своя умъ и своята силна, налагаща се личность, неблагоприятнитѣ вънкашни влияния — всичко това способствувало за силното отпадане на царския авторитетъ и престижъ въ страната. Търсейки да заседнатъ и се закрѣпатъ на прѣстола, претендентитѣ се нуждаели отъ друга страна отъ подръжката на болярството, което при тогавашнитѣ обстоятелства се явявало и формално и фактически като най-важния факторъ въ страната, и особенно отъ съдѣйствието на по-виднитѣ и мощни боляри; ето защо тѣ правели на сѫщото голѣми концесии, които имали за послѣдствие засилването властьта на отдѣлнитѣ боляри за смѣтка на царската власть. Царь Константинъ длъжалъ своето издигане и закрѣпване на трона прѣди всичко именно на мощното българско болярство.[1] Разбира се, че това не е ставало безвъзмездно. Самото това обстоятелство е довеждало вече новия царь въ извѣстна зависимость отъ болярството. И забѣлѣжително е, че именно при царь Константина за прьвъ пѫть отъ врѣмето на великия Асѣнь се изтъква единъ мощенъ български боляринъ съ своето особенно положение и автономность, докато най-подиръ съвсѣмъ откѫсва политически своята територия отъ търновското царство и приема царски титулъ, като съперникъ на търновския царь, именно Яковъ Светославъ[2]. При падането на Константина недоволното болярство оказало не малко влияние чрѣзъ масовото си присъединение къмъ новия претендентъ и послѣ царь Ивайло[3]. Наслѣдникътъ на Ивайло, Ив. Асѣнь III падналъ пакъ благодарение на опозицията отъ страна на болярството начело съ Тертерия, който слѣдъ това заелъ прѣстола[4].

---

[1] Pachymeres II 264,$_{10}$.
[2] Ibid. II 266,$_{10}$.

Ние подчъртаваме тукъ тѣзи двѣ явления отъ политико-държавния вѫтрѣшенъ животъ на България въ онова врѣме: отслабване на царската власть и засилване властьта и влиянието на болярството въ държавата. Ние подчъртаваме освѣнъ това и обръщаме особенно внимание върху ролята, която е играло въ онова врѣме болярството или отдѣлни видни български боляри при заемането на прѣстола и издигане на новъ царь. Отъ врѣмето на Константина имаме цѣла редица случаи — при всички царски промѣни, дѣто болярството опрѣдѣля или спомага сѫществено за да се издигне новиятъ царь. Прѣдъ видъ засилването властьта на болярството и отсѫствието на прѣчкитѣ, които може да прѣдстави въ това отношение една силна царска власть, отдѣлни мощни боляри почватъ да се стремятъ къмъ пълна самостоятелность и обособление, тѣ почватъ дори да се стремятъ къмъ измѣстване на царя и заемане на царския тронъ. Такъвъ е билъ Яковъ Светославъ, такъвъ е билъ Тертерий, такъвъ е билъ и послѣдвалиятъ слѣдъ него царь Смилецъ. Явява се, прочее, всрѣдъ болярството едно опасно стремление къмъ сепаратизъмъ и особенно между виднитѣ негови прѣдставители — стремежъ къмъ заемане на царския тронъ. Честолюбиви и сеператични стремления се прѣплитатъ едно въ друго. Резултатътъ отъ това развитие на българската държава е билъ: вънкашно — нейното ослабване и немощно състояние, вѫтрѣшно — разпадане на държавната територия на редица голѣми и малки княжества съ по-голѣма или по-малка самостоятелность, чиито князе ревниво бдѣли надъ своитѣ права и автономность, и усърдно търсили да ги увеличатъ за смѣтка на царската власть, или пъкъ и съвсѣмъ се отцѣпвали. Въ врѣме на царь Константина сѫ извѣстни вече двѣ такива княжества — онова на претендентъ-царя Мицо въ югоизточна България (въ Месемврия) и онова на Яковъ Светослава въ сѣверозападна България (въ Видинъ). Въ врѣме пъкъ на Тертерия и на неговия наслѣдникъ изпѫкватъ княжествата на Дръмана и Кудѣлина въ браничевската область, на Шишмана въ Видинъ, на Смилеца въ областьта между Срѣдня гора и Балкана, на Елтимира въ тъй наречената Крънска хора (западно отъ Сливенъ). Този процесъ се забѣлѣзва и до надвечерието на падането на второто българско царство подъ турцитѣ, когато виждаме да изпѫкватъ така сѫщо нѣколко независими княжества.

---

[1] Acropolita, ed. Heisenberg 1903. p. 152. Pachymeres I 349, $_{11-14}$.

[2] Pachymeres I 181, $_{5}$; 430. Срезневскій, Свѣдѣнія и замѣтки. С.Петербургъ 1879. III стр. 11. Monumenta Hungariae historica. Diplomataria XXII p. 6 sq. Д-ръ П. Никовъ, Българоунгарски отношения. Сб. бълг. Ак. кн. XI 1919.

[3] Pachymeres I 432—433.

[4] Ibid. I 447—449.

Този ходъ на работитѣ въ България неволно навежда на прѣдположение, че може би падането и измѣстването на Тертерия отъ царския тронъ е станало по сѫщия начинъ, както и другитѣ царски промѣни въ България по онова врѣме — по силата на сѫщитѣ причини и течения, и че Смилецъ, заедно съ другитѣ български боляри, е игралъ сѫществена роля при това. Като имаме прѣдъ видъ особено ролята, която е играло тогава българското болярство при царскитѣ промѣни; че Тертерий билъ замѣстенъ, подобпо на Ив. Асѣнь III, отъ единъ отъ най-виднитѣ въ онова врѣме български боляри Смилеца; че отъ това врѣме между неговия родъ и онзи на Смилеца се породила силна и непримирима вражда, то изказаното прѣдположение става твърдѣ вѣроятно. Причината за отстранението на Тертерия отъ прѣстола не ще да е била само волята на мощния татарски князъ, както казва Пахимеръ, но прѣди всичко стремежитѣ и дѣйностьта на болярството, начело съ Смилеца. И наистина, недоволството на Ногая отъ Тертерия не е било безъ причина, а тази причина не може да се дири, па и надали може да се намѣри въ прѣкитѣ отношения между двамата. Особенно слѣдъ жертвитѣ, направени отъ Тертерия — признаването на върховната му власть, изпращането на прѣстолонаслѣдпика Светослава при неговия дворъ, а на собствената дъщеря въ харема на неговия синъ — Ногай е могълъ да бѫде доволенъ и не е могълъ да иска повече отъ него, нито пъкъ Тертерий самъ щѣше да посмѣе, особено прѣдъ се́ повече и повече увеличаващата се негова мощь, да го засегне, обиди или прѣдизвика направо и умишленно. Само по единъ начинъ е възможно Тертерий да е прѣдизвикалъ Ногая — косвенно и посрѣдственно, както е сторилъ това къмъ сѫщото врѣме и сръбскиятъ краль Милутинъ, като посегналъ на видинското и браничевското княжества. Недоволството на Ногая се намира, по всѣка вѣроятность, въ връзка съ отношенията на Тертерия къмъ българскитѣ боляри, а може би и специално къмъ Смилеца и обратното. Изглежда, че Смилецъ и неговата партия сѫ поискали посрѣдничество отъ Ногая противъ царь Тертерия. Евентуални оплаквания и интриги отъ тѣхна страна сѫ могли да подронятъ почвата подъ краката на Тертерия и да прѣдизвикатъ недоволството и гнѣва на Ногая противъ него.

Въ всѣки случай падането на Тертерия надали може да се обясни само така, както Пахимеръ го прѣдава, именно, че Тертерий избѣгалъ въ Византия прѣдъ заплашванията само на Ногая. Ясно е, че само едни наистина опасни, но далечни заплашвания не сѫ могли да накаратъ Тертерия да напусне и тронъ и всичко друго, ако той се чуствувалъ иначе сигуренъ на този тронъ, и да бѣга въ Византия. Поставенъ само прѣдъ силата и насилието и прѣдъ една вѫтрѣшна опасность, е могълъ той да отстѫпи. Както се вижда, Тертерий трѣба да е изгубилъ почвата подъ краката си въ самата България, дѣто зелъ върхъ Смилецъ съ своята партия, подпомогнатъ отъ татаритѣ. Падането на Тертерия изглежда, прочее, да е било слѣдствие отъ борбата на сѫщия съ партията на болярина Смилеца, която е искала да издигне послѣдния за царь и е намѣрила покровителство у Ногая. Тая борба между двата знатни рода на Тертерия и Смилеца продължила и въ слѣдващето врѣме още по-люто и непримиримо.

Падането на Тертерия се е случило слѣдъ 1291 год., когато папа Николай IV се обърналъ къмъ него, по искането па сръбската кралица-майка Елена, съ позивъ, да се присъедини къмъ католическата римска църква.[1]) Около слѣдуещата 1292 година Пахимеръ съобщава за нови татарски нашествия въ България и Византия, по случай на които казва, че „царь Тертерий не билъ въ състояние да помогне не само на другитѣ, по нито на самии себе си“ (ὁ γὰρ Τερτερῆς οὐχ οἷος τ᾽ ἦν, οὐχ ὅπως ἄλλοις, οὐδὲ ἑαυτῷ προσαρήγειν). 1) При тѣзи татарски нахлувания въ България прѣзъ 1292 год. е послѣдвало безсъмнѣнно и изгонването на Тертерия и издигането па Смилеца за царь. Дѣйствително, при по-нататъшния свой разказъ Пахимеръ не съобщава нищо вече отъ дѣйствията на Тертерия като царь, а само въ 1299 година разправя за бѣгството на Тертерия въ Византия, като за събитие отдавна минало.2).

---

[1]) A. Theiner, Vetera Monumenta Slavorum meridionalium. Romae 1863 I. стр. 375 сл..

Около това врѣме (къмъ 1292 г.) е послѣдвало и застрашаването на Сърбия отъ Ногая, вслѣдствие на което краль Милутинъ се принудилъ да признае властьта на Ногая и да изпрати въ неговия дворъ като заложници своя прѣстолонаслѣдникъ и видни свои боляри.3)

Ние виждаме ясно, каква голѣма промѣна е настѫпила въ българотатарскитѣ отношения и изобщо въ отношенията на Ногая къмъ балканскитѣ страни въ врѣмето на царь Тертерия. Ногай, който дотогава не се интересувалъ непосрѣдствено за тѣзи страни и специално за България, почналъ да се показва сè по-експанзивенъ спрѣмо тѣхъ, измѣстилъ властьта на кипчашкия ханъ и имъ наложилъ вмѣсто това своята върховна власть, докато най-подиръ наченалъ въ България да снема и качва царетѣ тъй, както е правилъ това и въ кипчашкото ханство. По такъвъ начинъ неговото влияние и власть наченали да притискатъ сé по-силно държавитѣ на Балканския полуостровъ, а особенно България, дѣто съ падането па Тертерия и издигането на Смилеца при изричното желание и съдѣйствие на Ногая, татарското влияние още повече се засилвало.

За татаробългарскитѣ отношения въ врѣмето на Смилеца нѣмаме никакви други данни, обаче тѣзи отношения се напълно ясно опрѣдѣлятъ отъ начина, по който Смилецъ се възцарилъ. Смилецъ се намиралъ до своята смърть въ пълна зависимость отъ Ногая. Това положение се подсказва иначе и отъ събитията, които се случили слѣдъ смъртьта на послѣдния, когато именно синътъ му Чака потеглилъ съ една татарска войска за България, завла-

---

1) Pachymeres II 105, $_{14}$.

2) Ibid. II 264, $_{10}$; 266, $_{10}$.

3) Даниилъ, op. cit. 120. разказва, че Ногай, комуто били се оплакали князетѣ Дръманъ и Кудѣлинъ отъ Браничево, а може би и Шишманъ Видински, потеглилъ съ голѣма войска противъ Сърбия, но Милутинъ, като се научилъ затова, прѣдварилъ и изпратилъ пратеници да му съобщатъ, че му се подчинява. А по-нататъкъ (стр. 121—122), че пратеницитѣ на Милутина заварили Ногая още въ неговото царство, като се готвилъ за война противъ Сърбия и уредили недоразумѣнията, слѣдъ което Милутинъ изпратилъ своя прѣстолонаслѣдникъ Стефана и свои видни боляри като заложници въ двора на Ногая, които останали тамъ много дълго врѣме, така че никой не се надѣвалъ да се върнатъ. Обаче, слѣдъ смъртьта на Ногая тѣ се върнали.

дѣлъ страната и заелъ за себе си търновския царски тронъ,[1] съ други думи татаритѣ наченали да се разпореждатъ и владѣятъ непосрѣдствено въ България. Тукъ настѫпва кулминацията на татарското владичество въ България. На тази доста тъмна глава отъ българотатарскитѣ отношения ние искаме да се поспремъ тукъ по-обстойно прѣдъ видъ на нейната важность за оцѣнката на вѫтрѣшното политическо положение на България въ онова врѣме, а и защото има вече възможность да се освѣтли тя по-добрѣ.

Кой е билъ боляринътъ Смилецъ,[2] който е успѣлъ да спечели благоволението на Ногая и съ негова помощь да се издигне на царския тронъ, е добрѣ извѣстно отъ изворитѣ, ако и извѣстията за него да сѫ твърдѣ оскѫдни. Той е билъ родоначалникъ на единъ отъ най-виднитѣ болярски родове въ България. Неговитѣ родови владѣния лежали между Стара-планина и Срѣдня-гора. Вижда се, че той се е радвалъ на особено видно положение и влияние между българското болярство. Забѣлѣжително въ това отношение е, че Смилецъ получилъ за жена една императорска племянница, дъщеря на севастократора Константина, една способна и твърдѣ енергична жена и то, по всѣка вѣроятность, още прѣди да стане царь, въ качеството си на боляринъ.[3] Това положение е правѣло Смилеца особено пригоденъ за съперникъ на Тертерия, като какъвто и се явилъ. Освѣнъ това, родството на Смилеца съ императорския домъ идва да ни обясни покрай страха отъ Ногая,[4] защо императоръ Андроникъ II отказалъ всѣкакъвъ приемъ и съдѣйствие на изгонения отъ България царь Тертерий. Защото императорътъ щѣше, разбира се, да прѣдпочете да помогне на своя роднина

---

[1] Pachymeres II, 264,$_{15}$.

[2] Името на Смилеца се явява въ изворитѣ писано така: Σμίλτζος; Σμίλος; Смильць (Ср. Pachymeres, II 266. E. Miller, Manuelis Philae carmina. Parisiis. 1855 I, стр. 254. Даниилъ, op. cit. ед. Даничичъ стр. 124. Троношката лѣтопись въ „Гласник“ на сръбското уч. друж. V 1853). Това име се срѣща нерѣдко въ срѣднитѣ вѣкове, както и до днешенъ день като собствено име и като име на села. Така напр. въ хрисовула на Душана отъ 1348 год., даденъ на мънастира св. Архангелъ Михаилъ се срѣща нѣколко пѫти това име (ср. въ „Гласник“ на ср. уч. др. XV (1862) стр. 291, 297, 302: Смиль. Въ сръбскитѣ споменици изд. отъ Новаковичъ въ „Гласник“ 42 (1875) стр. 101: Смилiа, Смилiанъ; стр. 102: Смиль.

[3] И ето защо: споредъ нашитѣ слѣдващи тукъ изводи, Елтимиръ се оженилъ за дъщерята на Смилеца въ края на 1298 год. или началото на 1299 год. Понеже, обаче, Смилецъ дошълъ на прѣстола въ 1292 год., ако се приеме, че той се оженилъ едва като царь, значи най-рано пакъ въ сѫщото врѣме, то би слѣдвало, че неговата дъщеря, за която се оженилъ Елтимиръ въ 1298/9 год. е била едва на 4—5 години, нѣщо мѫчно допустимо. По-скоро трѣба да се допусне, че послѣдната е била много по-възрастна, за да бѫде оженена, че слѣдов. Смилецъ се оженилъ прѣди своето възцаряване. Вж. Pachymeres II, 558. Писмото на Метохита до Хумносъ, печатано тукъ отъ насъ, заедно съ прѣводъ, стр. 54—95. Стефанъ Захарiевъ, Географ.-историко-статистическо описанiе на Татаръ-Пазарджишката каазѫ. Вiена 1870, стр. 76.

[4] Pachymeres, I 264,$_{14}$.

Смилеца, който доде на мѣстото на Тертерия и водѣше негова племянница, отколкото на Тертерия, нѣмащъ никакво сродство съ императорския домъ.

Едната отъ дъщеритѣ на Смилеца се оженила за брата на Тертерия, Елтимира.[1]) Относно хронологията на това събитие, досега се е мислило възъ основа на единъ надписъ, прѣдаденъ по прѣдание отъ Захариева, че то е станало прѣди 1286 год. Ето какво казва Захариевъ за въпросния надписъ: „Отъ това село (Акъджи) $^3/_4$ ч. къмъ западъ на единъ рътъ има развалини отъ единъ мънастиръ, който селенитѣ наричатъ Смилцевъ мънастиръ. Стариятъ попъ Германъ отъ Вѣтренъ ми доказа, че тамъ имало една мраморна плоча съ български надписъ, дѣто било забѣлѣжено, че тоя мънастиръ съградилъ князъ Смилецъ, зетъ Елтимировъ, въ 1286 год. въ царуването на Георги Тертерий, но азъ не намѣрихъ такъва плоча на мѣстото.“[2]) П. Мутафчиевъ, който е изслѣдвалъ старинитѣ изъ тѣзи мѣста, като говори за съобщението на Захариева, казва: „за находкитѣ, за които е дума, сѫщо никой не помни . . Днесъ населението нарича това мѣсто Смилево градище.“[3]) Възъ основа на това извѣстие на Захариева би трѣбало наистина да се мисли, че женидбата на Елтимира, който въ надписа погрѣшно се нарича тестъ вмѣсто зетъ на Смилеца, е станала прѣди 1286 год. Обаче, редица данни и съображения идатъ да разколебаятъ достовѣрностьта на тази хронология. Прѣди всичко писмото на Теодора Метохита до Хумносъ отъ началото на 1299 г., което привеждаме тукъ по-нататъкъ съ прѣводъ. Въ него четемъ слѣдното: „Ἡ δέ γε χρηστὴ βασιλέως αὔτη καὶ κοσμία καὶ πάντολμος ἀνεψιὰ Μυσῶν δεσπότις, ἡ παλαμναίᾳ χρησαμένη τύχῃ προτρίτως καὶ ἀρτιπενθὴς χήρα, καὶ ὁ νεουργὸς οὗτος δὴ Σκύθης καὶ πολὺν ἤδη πλάνον δραπέτης, ἐξ ἀλλοδαπῆς νέον ἐπιδεδημηκὼς τῇ φίλῃ ταύτης κόρῃ νυμφίος . . .“ (А пъкъ добрата тая и почтенна и прѣсмѣла племянница на императора, владѣтелка на Мизийцитѣ, попаднала завчера (недавна) въ злочестина и отскоро жалѣеща вдовица, и този авантюристъ (новаторъ) скитъ, отъ дълго врѣме вече скитникъ-бѣглецъ, наскоро възвърналъ се отъ чужбина за женихъ на обичната ѝ дъщеря . . .)[4]) По-долу ние посочваме, че въ горния цитатъ се говори за вдовицата на царь Смилеца и за нейния зетъ Елтимиръ, който е добрѣ извѣстенъ отъ Пахимера. Отъ приведения пасажъ се вижда, че до 1298/9 год. Тертериевиятъ братъ Елтимиръ билъ въ изгнание отъ твърдѣ дълго врѣме и едвамъ тогава се завърналъ въ България, за да стане зетъ на Смилевица.

---

[1]) Ib. II 406,$_{20}$: τὸν τοῦ Σμίλτζου γαμβρὸν Ἐλτιμηρήν. Ib. II 407,$_{5}$: 558,$_{17}$. Ст. Захарiевъ, op. et. l. c. Иречекъ (Периодич. Списание IX (1884) стр. 39) е поправилъ надписа у Захарiева въ смисъль, че Смилецъ е билъ тестъ, а не зетъ на Елтимира. Вж. сѫщо слѣдващитѣ тукъ наши изводи.

[2]) Ст. Захарiевъ, op. et l. cc.

[3]) П. Мутафчиевъ, Стари градища и друмове изъ долинитѣ на Стрѣма и Тополница. Изд. комисията за старинитѣ при народния археологически музей. София. 1915, стр. 68—69.

[4]) Тукъ стр. 90, 91.

Трѣба да се спремъ тукъ малко на тълкуването на текста. Защото, може би, нѣкой да му даде по-другъ смисълъ, като постави слѣдъ ἐπιδεδημηκὼς запетая и подразбере спомагателния глаголъ εἰμὶ и да прѣведе така: „... този авантюристъ (новаторъ) скитъ, отъ дълго врѣме скитникъ-бѣглецъ, наскоро възвърналъ се отъ чужбина, бидейки женихъ на обичната ѝ дъщеря“. Ние приемаме първото тълкуване по слѣднитѣ съображения. Първо. Защото то по-добрѣ отговаря на смисъла и съдържанието на текста. Тази конструкция се употрѣбява при глаголитѣ, които показватъ движение: така напр. ἥκω διδάσκαλος — идвамъ, пристигамъ за учитель.[1] Второ. Въ изданието на Σάθας нѣма запетая слѣдъ думата ἐπιδεδημηκὼς. Трето. Отъ приведения цитатъ се вижда, че до 1298/9 год. Елтимиръ е билъ въ изгнание, и то отъ дълго врѣме. Той е билъ безсъмнѣнно изгоненъ заедно съ брата си, царя Тертерия въ 1292 г. Защото, както слѣдъ падането на Смилеца, съ идването на трона на Теодора Светослава, Смилцовитѣ братя и привърженици били изгонени въ Византия, така и съ въцаряването на Смилеца не само царь Тертерий, но и синъ му, та очевидно и братъ му Елтимиръ е трѣбало да търсятъ убѣжище извънъ прѣдѣлитѣ на България. Щомъ това обаче е така, мѫчно може да се допусне, че Елтимиръ е билъ зетъ на Смилеца още прѣди 1286 год., както излиза отъ извѣстието на Захариева. Защото не може да се приеме, че Смилецъ е изгонилъ отъ България собствения си зетъ, още повече, че той е нѣмалъ мѫжки наслѣдникъ и е могълъ евентуално да го има прѣдъ видъ като такъвъ. Отъ думитѣ на Метохита се вижда, че Елтимиръ се завърналъ въ България отскоро и то, навѣрно, слѣдъ смъртьта на Смилеца, който умрѣлъ завчера (προτρίτως) т. е. недавна. Това завръщане на Елтимира слѣдъ тъй дълго изгнание се обяснява най-добрѣ тъкмо чрѣзъ нашето тълкуване, именно че се завърналъ за да се ожени за дъщерята на царь Смилеца, който нѣмайки мѫжки наслѣдникъ, ималъ смѣтка да привлече къмъ себе си Елтимира. Четвърто. Ако приемемъ, че още прѣди 1286 година Елтимиръ билъ жененъ за Смилцевата дъщеря, явява се и слѣдното съмнително заключение. Въ такъвъ случай тази женидба е била сключена най-късно въ 1285 год-

---

[1] Ср. Platonis Dialogi -- Εὐθύδημος XV 287.

По-долу ще видимъ, че втората дъщеря на Смилеца се оженила за сръбския принцъ Стефанъ Дечански въ 1310 год. Отъ това би слѣдвало, че между тѣзи двѣ женитби се изминали цѣли 35 години, нѣщо твърдѣ съмнително, което говори въ полза на нашето тълкувание. Пето. Самата дума νυμφίος, която обикновенно и най-вече значи — женихъ, младоженецъ, показва сѫщо справедливостьта на нашето тълкувание. Ако бѣше Елтимиръ жененъ още прѣди 1286 г., то по-скоро би се очаквала думата σύζυγος. Шесто. Извѣстието на Захариева, което ни прѣдава по прѣдание само съдържанието на казания надписъ не може да претендира за пълна и въ всичко безпогрѣшна достовѣрность. Види се, че Захариевъ, който е знаѣлъ грѫцки и е познавалъ византийскитѣ писатели,[1] е знаѣлъ отъ Пахимера за родството на Смилеца съ Елтимира, та е добавилъ къмъ думитѣ на попъ Германа „Елтимировъ зетъ“. И това е толкова по-вѣроятно, че въ този надписъ не е имало защо да се изтъква родството на Смилеца съ Елтимира.

Всички тѣзи данни и съображения ни каратъ да приемемъ изтъкнатото първо тълкувание, отъ което слѣдва, че Елтимиръ се оженилъ за дъщерята на Смилеца къмъ края на 1298 или началото на 1299 г.

Втората Смилцева дъщеря Теодора поискалъ и получилъ сръбскиятъ краль Милутинъ за жена на своя синъ Стефанъ (Дечански),[2] който билъ роденъ отъ българка, именно отъ третата Милутинова жена Ана, дъщеря на българския царь Тертерий I. Отъ този бракъ произлѣзълъ, като първо дѣте на Дечански, бѣлѣжитиятъ сръбски краль и послѣ царь Душанъ. Съ тази женидба Стефанъ се сродявалъ съ императорския домъ на Византия, понеже Теодора е била императорска внучка по племяница. Тази дъщеря на Смилеца, която станала извѣстна съ това, че родила Душана, се поминала въ 1321/2 год.[3] Понеже споредъ сръбскитѣ лѣтописи Душанъ се родилъ въ 1311 год., то сключването на този бракъ трѣба да се отнесе хронологически къмъ 1309/10 год., т. е. дълго врѣме слѣдъ смъртьта на Смилеца. Троношкиятъ лѣтописецъ свързва въпрѣки това тази женидба на Смилцевата дъщеря съ една побѣдоносна война на сръбския краль Милутинъ противъ царь Смилеца.[4] Обаче, на това негово извѣстие не може да се дава никакво значение, защото е очевидно измислено. Троношката лѣтопись, която изобщо се отличава съ несигурностьта, измислеността и разбърканостьта на извѣстията, които прѣдава, произхожда отъ твърдѣ късно врѣме — прѣписана е отъ иеромонахъ Иосифа отъ единъ ржкописъ отъ XVIII ст., който пъкъ се основавалъ на другъ такъвъ отъ XVI ст.,[1] така, че не може да се счита за сигуренъ източникъ. Въпросното извѣстие противорѣчи прѣди всичко на съврѣменика Даниила, който, прѣдавайки сжщото извѣстие за женитбата на Стефана съ Смилцевата дъщеря,[2] не знае нищо за нѣкаква война между Милутина и Смилеца, а ако да имаше подобно нѣщо той щѣше прѣди всичко да го знае и съобщи. Освѣнъ това, въ даденото извѣстие има единъ голѣмъ анахронизъмъ, който най-ясно показва неговия по-късенъ произходъ: Смилецъ, който е умрѣлъ въ края на 1298 год., (в. по-долу) не е могълъ да воюва въ 1309 г. съ Милутина, както твърди лѣтописа. Очевидно е, че въпросното извѣстие съдържа една историческа ядка — женидбата на Стефана съ Смилцевата дъщеря —, заета отъ Даниила, украсена отъ фантастичния хронистъ съ измислени обяснения; при което върху него трѣба да е влиялъ близкиятъ случай съ Шишмана видински, когото Милутинъ побѣдилъ и слѣдъ това оженилъ неговия синъ Михаила за собствената дъщеря.[3]

---

[1] Ст. Захарiевъ, op. c., стр. 57, 64.

[2] Даниилъ, op. c., стр. 124.

[3] Ср. Новаковичъ, Хрисовулъ царя Душана въ „Споменик“ IX (1891 год.) стр 1 сл., 4–5.

[4] Ср. „Гласник“ V (1853): „Милȣтинъ Стефанъ въ первихъ имѣ брань съ болгарскимъ кралѣмъ Смилцемъ и победилъ его и за больше укрепленiе ѡбручилъ дщеръ егѡ за сина своегѡ Оуроша“.

За царуването на Смилеца не се знае нищо, защото не сж запазени никакви извѣстия за него, съ изключение на едно само твърдѣ несигурно извѣстие, на което не може да се даде нѣкакво значение. Византийскиятъ поетъ Мануилъ Филъ казва въ своето похвално стихотворение въ честь на пълководеца Михаилъ Глава Тарханиотъ, че „и на Смилеца, владѣтеля на българитѣ, билъ добрѣ познатъ казаниятъ славенъ пълководецъ", т. е. военното искуство и способноститѣ на сжщия.[4] Отъ тѣзи думи би могло да се заключи, че и царь Смилецъ кръстосалъ своето оржжие съ онова на протостратора Глава, че ималъ, слѣдователно, недоразумѣния и войни съ Византия, за които иначе нищо не е извѣстно. Обаче, прѣдъ видъ силно похвалната тенденция на Фила, която на много мѣста явно не държи смѣтка за дѣйствителностьта, не може да се даде вѣра на неговитѣ думи, още по-вече, че съврѣменикътъ Пахимеръ, ако и да говори за Смилеца твърдѣ накратко, не знае нищо подобно. Ако е имало нѣкакви недоразумѣния между Смилеца и Византия, то това сигурно сѫ били незначителни търкания, които били лесно изгладени, още по-вече, че родството на Смилеца съ императорския домъ прѣдставяло добра основа за сближение. Самото отрицателно държане на византийското правителство отъ начало до край спрѣмо противника на Смилеца и бѣжанецъ Тертерий, който билъ интерниранъ и лишенъ отъ всѣкаква византийска подкрѣпа и съчувствие, показва, че отношенията между Византия и Смилеца били добри. Това се потвърждава отъ единъ пасажъ на споменатото по-горѣ Метохитово писмо, дѣто се казва, че вдовицата на царь Смилеца съ своето държане въ края на 1298 г. и въ началото на 1299 г. при прѣговоритѣ на Византия съ сръбския краль Милутинъ за оженването на послѣдния съ императорската дъщеря Симонида, които прѣговори водилъ самъ Метохитъ при сръбския дворъ, е нарушила клетвитѣ и съглашенията съ империята.[1]) Това показва, че Смилцова България се намирала въ мирни и приятелски връзки съ Византия. За сѫщото свидѣтелствува и симпатичния приемъ и подръжка, която братята на Смилеца, Радославъ и Войсилъ намѣрили отъ страна на императора, когато слѣдъ възцаряването на Тертериевия синъ Светослава се принудили да избѣгатъ въ Византия.[2])

---

[1] Ср. „Гласник" V (1853) стр. 17. V. Iagič, Istorija književn. naroda hrvatskoga i srpskoga, I стр. 194.

[2] Даниилъ, 124.

[3] Ibid. 117--119.

[4] Manuelis Philae carmina. ed E. Miller Parisiis 1855 стр. 254: „Οὐκ ἀγνοεῖ δὲ καὶ Λαχανᾶς τὸν μέγαν, — Οὐ Σμῖλος αὐτὸς ὁ κρατῶν γῆς Βουλγάρων."

Спрѣмо рода на Тертерия царь Смилецъ не е билъ, както и трѣбва да се очаква, благосклоненъ. Напротивъ, между тѣзи два най-мощни родове въ България сѫществувало голѣмо съперничество и кръвна вражда. Ние показахме по-горѣ, че Тертевиятъ синъ Светославъ не билъ въ онова врѣме въ България, а се намиралъ при двора на Ногая. Самъ Тертерий се намиралъ въ Византия интерниранъ, а неговиятъ братъ Елтимиръ блуждаелъ нѣгдѣ далечъ отъ България въ изгнание, може би, сѫщо при татаритѣ, отдѣто се завърналъ едва прѣзъ 1298 год., навѣрно, слѣдъ смъртьта на Смилеца.[3]) Когато станалъ царь Тертериевиятъ синъ Теодоръ Святославъ, братята на Смилеца е трѣбало на свой редъ да напуснатъ България. Прокудени, тѣ се принудили да избѣгатъ въ Византия, отдѣто съ помощьта на византийцитѣ се мѫчили да дѣйствуватъ противъ Светослава и Елтимира, но безъ успѣхъ. По-голѣмиятъ отъ тѣхъ Радославъ е билъ уловенъ при такъвъ единъ опитъ отъ Елтимира, ослѣпенъ и така изпратенъ при императора въ Цариградъ.[4]) Малкиятъ братъ Войсилъ останалъ въ Византия, докато Тертериевиятъ родъ царувалъ въ България и зималъ най-живо участие въ дѣйствията на византийцитѣ противъ Светослава. Тази непримирима вражда между тѣзи два мощни болярски рода и съперничеството между тѣхъ за царския тронъ идва да освѣтли въ извѣстна степень обстоятелствата, при които е станало събарянието на Тертерия отъ трона и издигането на Смилеца на негово мѣсто. Съперничеството между тѣхъ трѣбва да е било по-раншна работа, а не едвамъ отъ падането на Тертерия. Както нѣкога мощниятъ боляринъ Тертерий се е съблазнявалъ отъ царската корона и величие, и интригувалъ противъ царь Иванъ Асѣня III, докато най-подиръ сполучилъ да седне на негово мѣсто, така сега и сѫщо видниятъ боляринъ Смилецъ жадувалъ безсъмнѣно да стане царь и подготвялъ затова почвата. Неговото родство съ императорския домъ му давало даже извѣстни прѣимущества, които Тертерий е нѣмалъ и заради което е могълъ основателно да счита, че е по-достоенъ за царска корона, отколкото послѣдниятъ.

---

[1]) Вижъ тукъ стр. 92. 93: „παραλύσασα τοὺς μεθ’ ἡμῶν ὅρκους καὶ τὰ συνθήματα“.

[2]) Pachymeres II 266,$_{6}$; 561 сл.

[3]) Ср. писмото на Метохита, тукъ стр. 90, 91: „καὶ ὁ νεουργὸς οὗτος δὴ Σκύθης πολὺν ἤδη πλάνον δραπέτης, ἐξ ἀλλοδαπῆς νέον ἐπιδεδημηκὼς τῇ φίλῃ ταύτης κόρῃ νυμφίος...“

[4]) Pachymeres II 267.

Съперничеството между рода на Тертерия и оня па Смилеца разкрива прѣдъ насъ още единъ пѫть печалната картина на вѫтрѣшния политически животъ на България въ онова врѣме, пъленъ съ противорѣчиви интереси и честолюбиви стремежи на отдѣлнитѣ боляри, стремящи се къмъ сѐ по-голѣма и по-голѣма самостоятелность, разкѫсванъ отъ противорѣчия, съперничества, тайни и явни борби за самата царска власть и лишенъ отъ една силна, ползуваща се съ авторитетъ и всичко нивелираща царска власть. Въ вѫтрѣшния животъ на българската държава е сѫществувало тогава, очевидно, голѣмо безначалие, което продължило до турското поробване и съставя една отъ главнитѣ причини за нейната вънкашна слабость. Събитията, които настѫпили слѣдъ смъртьта на Смилеца идватъ още по-опрѣдѣленно да очертаятъ това положение на България. Така е било възможно да възникнатъ на територията на търновското царство, отдѣлни почти независими княжества, чийто владѣтели, като Елтимира, Якова Светослава, Шишмана сѫ се държали независимо и често даже враждебно спрѣмо търновския царь[1]). Татарското влияние въ България съ покровителствуването на отдѣлни князе и съ политиката на подържане ту на едни, ту на други, е съдѣйствувало значително за това отрицателно развитие, за засилване на партикуларизма и на вѫтрѣшното разслабване въ държавата.

За отношенията на царь Смилеца къмъ татаритѣ, неговитѣ върховни господари, нищо по-подробно не е извѣстно. Забѣлѣжително е, обаче, въ това отношение, че и прѣзъ царуването на

---

[1]) В. моята статия въ „Период. Списание“ LXX (1909) св. 7—8 стр. 583—584.

Смилеца татарскитѣ нашествия на Балканския полуостровъ не прѣстанали. Така, къмъ 1297 год. Пахимеръ ни съобщава, че императорътъ билъ между другото загриженъ и поради нападението на татаритѣ отъ сѣверъ.[1]) Въ сѫщата смисъль говори и Метохитъ въ своето писмо до Хумносъ.[2]) Разбира се, че тѣзи татари сѫ минавали прѣзъ България, по всѣка вѣроятность, не като врагове и сѫ имали за цѣль главно византийскитѣ области.

Досега твърдѣ малко е извѣстно за края на Смилцевото царуване, а той е за насъ тукъ особенно важенъ въпросъ, защото съ него е свързана кулминацията на татарската власть въ България. Ето защо ние трѣба да се спрѣмъ по-обстойно на него. Ето какво ни разказва Пахимеръ по този въпросъ: „Между това (т. е. слѣдъ поражението и смъртьта на Ногая) като наддѣлялъ, Токтай станалъ господарь на страната и татарскиятъ народъ му станалъ подвластенъ. Нѣкои (обаче) останали (вѣрни) на Чака, сина на Ногая отъ Алаку, на които този (Чака) като се осланялъ нападналъ на България.“[3]) И по-нататъкъ, слѣдъ като разказва, какъ Тертерий избѣгалъ въ Византия, продължава: „слѣдъ като Ногай пропадналъ, неговиятъ синъ Чака, като се осланялъ на своята свита, нападналъ на българитѣ, и не безъ прѣдлогъ, по защото ималъ за жена дъщерята на Тертерия. Той зелъ съ себе си и брата на послѣдната, Светослава и заедно съ него искалъ да пороби българитѣ.“[4]) Светославъ билъ бѣденъ, но забогатѣлъ чрѣзъ своята женидба съ Енкона. „Той привлѣкълъ българитѣ чрѣзъ подаръци и служейки си съ Чака, като съ господарь, завзелъ заедно съ него Търново.“[5]) Слѣдъ малко, обаче, като намѣрилъ сгоденъ моментъ, Светославъ затворилъ и удушилъ Чака, а самъ зелъ властьта. По-нататъкъ, като говори за първитѣ успѣшни дѣйствия на Светослава, Пахимеръ казва, че Радославъ, братътъ на Смилеца, нападналъ съ съдѣйствието на византийцитѣ Елтимира и самата жена на Смилеца, „Смилецъ, който прѣди малко самъ царствувалъ надъ българитѣ по желанието на Ногая, слѣдъ като бѣше забѣгналъ Тертерий, ако и слѣдъ малко заради родството и Чака билъ прѣдпочетенъ Светославъ (εἰ καὶ μετὰ μικρὸν διὰ τὸ κῆδος καὶ τὸν Τζακᾶν προτιμηθέντος τοῦ Ὀσφεντισθλάβου). Слѣдъ Чака Смилецъ изчезва (Μετὰ τὸν Τζακᾶν φροῦδος ὁ Σμίλτζος γίνεται).“[6]) Това е всичко, което ни разказва Пахимеръ за Смилеца.

---

[1]) Pachymeres II, 257, $_{12}$.
[2]) Ср. тукъ стр. 92, 93.
[3]) Pachymeres II, 264, $_{7-10}$.
[4]) Ibid. II, 264, $_{15-19}$.
[5]) Ibid. II, 265, $_{5}$.
[6]) Ibid. II 266, $_{13-16}$.

Освѣнъ този разказъ на Пахимера, ние разполагаме още и съ извѣстията, които източнитѣ мохамедански извори съдържатъ за Ногая и неговитѣ синове. Споредъ сѫщитѣ Ногай падналъ въ сражението съ хана Токтая при Куганлъкъ (споредъ изводитѣ на Бруна, близо при днешния Одесса) въ 699 год. отъ хеджра, която начева отъ 28 септемврий 1299 год. и продължава до 16 септемврий 1300 год.[1] Това се е случило, както приематъ ориенталиститѣ историци, още въ 1299 год., значи, не по-късно отъ края на сѫщата година.[2] Слѣдъ смъртьта на Ногая синоветѣ му Чака и Тага забѣгнали и се спасили съ единъ отрядъ отъ 1000 души въ земята на Келардитѣ и Башкурдитѣ. Тамъ Чака се отървалъ отъ брата си чрѣзъ убийство и като събралъ своята войска отишълъ въ страната на яситѣ (т. е. въ Молдова), а отъ тамъ, страхувайки се отъ хана Токтая, противъ когото не могълъ да противостои, миналъ въ страната на власитѣ (Ávalac), дѣто управлявалъ Сайруджи, единъ отъ неговитѣ близки. Обаче военачалникътъ Сайруджи, който се опасявалъ отъ Токтая, арестувалъ Чака и го затворилъ въ замъка Тутуа, дѣто скоро слѣдъ това въ 700 год. отъ хеджра сѫщиятъ билъ умъртвенъ по заповѣдь на хана.[3]

Като сравняваме този разказъ на източнитѣ извори съ съотвѣтнитѣ данни на Пахимера, ние намираме, че тѣ изобщо се съвпадатъ. Както тукъ, тъй и тамъ забѣгването на Чака къмъ Балканския полуостровъ се отнася веднага слѣдъ смъртьта на баща му Ногая. И въ двата случая Чака е придруженъ отъ татарска войска. Той най-първо стига, разбира се, въ страната на яситѣ, т. е. Молдова, а отъ тамъ, споредъ Пахимера, въ България, а споредъ източнитѣ извѣстия, въ страната на власитѣ (Avalac). Прѣдъ ясното свидѣтелство на Пахимера, който и по мѣсто и по врѣме е билъ много близъкъ на събитията и е ималъ възможность да събере точни свѣдѣния по въпроса; отъ друга страна, прѣдъ видъ на това, че въ срѣднитѣ вѣкове името власи и Влахия се е употрѣбявало и за търновското царство и за търновскитѣ българи, не може да има никакво съмнѣние, че подъ „страна на власитѣ“ на източнитѣ извори трѣба да се разбира именно България.[4] По-нататъкъ двата разказа сѫ напълно съгласни въ това, какъ Чака умрѣлъ: той билъ затворенъ въ тъмница отъ управителя на България, който споредъ Пахимера се казвалъ Светославъ, а споредъ източнитѣ извѣстия — Сайруджи, и то въ Търново (или споредъ източнитѣ извѣстия въ замъка Тутуа), дѣто билъ и умъртвенъ. Прѣдъ видъ изричното свидѣтелство на Пахимера надали може да има съмнѣние, че послѣднитѣ думи тукъ означаватъ едни и сжщи обекти, и забѣлѣжително е въ това отношение, че тѣ започватъ съ една и сжща буква (Светославъ и Сайруджи, Търново и Тутуа). И това е толкова по-вѣроподобно, че и Светославъ и Сайруджи се явяватъ въ изворитѣ еднакво близки на Чака. Извѣстна разлика има между двата разказа тамъ, дѣто се засѣга положението въ самата България. Докато източнитѣ извори разказватъ, че въ това врѣме, когато Чака се явилъ въ България, тамъ управлявалъ Светославъ (= Сайруджи); споредъ Пахимера Светославъ не е билъ още царь, а просто е далъ съдѣйствието си на Чака, за да заеме Търново и царската власть и едвамъ слѣдъ постигането на това направилъ съзаклятие противъ него, затворилъ го въ тъмница, дѣто заповѣдалъ и да го удушатъ, а самъ се възкачилъ на царския прѣстолъ. Въ никой случай не може тукъ да се помисли, че Пахимеръ е изопачилъ умишлено фактитѣ, защото той не е могълъ да има нѣкакъвъ интересъ да стори това. Като непосрѣдственъ съврѣменникъ — той е живѣлъ отъ 1242 г. до 1310 г. — и поради близкитѣ тогавашни отношения между Византия и България той е могълъ, благодарение и на своето положение,¹) да познава добрѣ работитѣ въ послѣдната; въ всѣки случай той е могълъ да познава сжщитѣ по-добрѣ, отколкото по-далечнитѣ и по мѣсто и по врѣме източни автори. Ето защо ние трѣба да дадемъ прѣдпочитание на Пахимеровото изложение, което впрочемъ въ всички други свои части се потвърждава и блѣскаво подкрѣпя отъ източнитѣ извори. По-нататъкъ, източнитѣ извори твърдятъ, че Чака билъ умъртвенъ по заповѣдь на хана, за което Пахимеръ нищо не знае, нито пъкъ то изглежда вѣроятно отъ неговия разказъ. Смъртьта на Чака послѣдвала споредъ сжщитѣ извѣстия прѣзъ 700 г. отъ хеджра, която е продължавала отъ 16 септемврий 1300 до 6 септемврий 1301 г.,¹) и то, като се има прѣдъ видъ, че неговото бѣгство къмъ Балканския п-овъ станало веднага слѣдъ смъртьта на Ногая, къмъ края на 1299 г., — навѣрно още въ края на 1300 г.

---

[1] D-r Ferd. Wüstenfeld, Vergleichungs-Tabellen der muhamedanischen und christlichen Zeitrechnung. Leipzig 1854 (1903), стр. 28.

[2] Брунъ, Черноморье. Одесса 1880, II стр. 356

[3] D'Ohsson. Histoire des Mongols IV 761, 755. Брунъ, Черноморье II стр. 354—355, 356—357.

[4] Така че прѣдположението на Бруна (op. c. 357), че Чака останалъ на лѣвия брѣгъ на Дунава, ако само Новайри разбира подъ думата Avalac — Влахия, а не България, — е неумѣстно и безосновно.

Отъ приведенитѣ твърдѣ общи данни на Пахимера, които се подкрѣпятъ и отъ източнитѣ извори, може съ положителность да се заключи слѣдното: че Смилецъ дошълъ на царския тронъ

---

¹) K. Krumbacher, Geschichte der byzantinischen Litteratur. II Aufl. München 1897 стр. 288 сл.

¹) Wüstenfeld, op. c., стр. 28—29.

веднага слѣдъ измѣстването на Тертерия. Че това станало съ изричното съгласие, а слѣдователно, и съдѣйствие на татарскии князъ Ногая и на татаритѣ. Че слѣдъ Смилеца въ България зелъ за кратко врѣме управлението Чака, а подиръ него Светославъ, Тертериевиятъ синъ. — Обаче, що се отнася до въпроса, който ни интересува тукъ, именно за края на Смилцевото управление, Пахимеръ не ни казва нищо опрѣдѣлено. Той не казва, какъ Чака (заедно съ Светослава) зелъ управлението и царската власть, когато сѫщитѣ се намирали здраво въ рѫцѣтѣ на признатия и покровителствуванъ отъ татаритѣ, а подържанъ и отъ Византия, царь Смилецъ. Послѣдниятъ не му ли се е противопоставилъ и не се ли отпочнала жестока борба между двѣтѣ страни? Пахимеръ казва, че благодарение на своитѣ богатства, придобити отъ жена си, като зестра, „Светославъ привлѣкълъ българитѣ чрѣзъ подаръци и, служейки си съ Чака, като съ господарь, заелъ заедно съ него Търново“. Но какъ е станало това току тъй, ако тамъ е царувалъ Смилецъ, който осланяйки се на подрѫжката на приятелска Византия, и освободенъ главно отъ всѣкакъвъ страхъ отъ страна на побѣдения и мъртавъ вече Ногая (той е могълъ даже да разчита на покровителството на съперника и побѣдителя Ногаевъ, хана Токтай), е могълъ заедно съ своитѣ привърженици, които, изглежда, че не сѫ били малко,[1]) да се противопостави и да води, ако не безъ друго успѣшна, то твърдѣ продължителна и упорита борба. Какъ е било възможно Смилецъ да слѣзе отъ сцената така лесно и безслѣдно? Тука има очевидно една празнота, която зѣе въ разказа на историка. И наистина, Пахимеръ казва по-нататъкъ, че „слѣдъ Чака Смилецъ изчезва“.[2]) Това е единъ изразъ, който не казва нищо опрѣдѣлено. Той показва, че историкътъ не е въ състояние да ни каже нѣщо точно и положително за послѣднитѣ моменти отъ царуването на Смилеца. Той знае, че на негово мѣсто дошелъ Чака и послѣ Светославъ, обаче, какъ се е държалъ при това царь Смилецъ и какво е станало съ него, Пахимеръ не знае. Той казва само, че „Смилецъ изчезва“. На ясенъ езикъ това значи, че Пахимеръ не знае, какво е станало съ Смилеца слѣдъ идването на Чака и Светослава въ България, какъ е завършилъ сѫщиятъ живота и царуването си. Защото Смилецъ е могълъ или да падне убитъ, или пъкъ, както неговитѣ братя Радославъ и Войсилъ и привърженицитѣ му, да избѣга въ Византия. Послѣдното той не е сторилъ, защото, ако бѣше избѣгалъ въ Византия, Пахимеръ щѣше непрѣмѣнно да ни съобщи затова, тъй както съобщава за неговитѣ братя. Обаче, и да е падналъ убитъ Смилецъ, историкътъ не знае. За него Смилецъ е „изчезналъ“, т. е. той не знае, какво е станало съ него. Че всичко това е така, ще се потвърди и отъ по-нататъшнитѣ ни изводи. Ние подчъртаваме тукъ това обстоятелство, че послѣднитѣ минути отъ живота и царуването на царь Смилеца сѫ останали неизвѣстни за Пахимера и затова той не съобщава нищо по тѣхъ.

---

[1]) Pachymeres II 266, $_{9}$.

[2]) Ibid. II 266, $_{13}$.

Цѣло откровение по този въпросъ прѣставя другъ единъ изворъ, извѣстенъ вече въ странство и у насъ, но оцѣненъ недостатъчно и почти неизползуванъ за нашата история. Това е писмото на по-послѣшния византийски канцлеръ Теодоръ Метохитъ, най-довѣреното лице на императоръ Андроника II, до Никифоръ Хумносъ, което ние прѣдаваме тукъ на края на статията съ прѣводъ, споредъ изданието на Сатасъ1). Това писмо е твърдѣ важно и за сръбската история.2) Отъ гледна точка на българската история на него се е поспрѣлъ Г. Баласчевъ.3) Историята на това писмо е накратко слѣдната. Къмъ края на XIII ст. събитията се развили така, щото постепенно наложили едно разбирателство, сближение и съюзъ между сръбския краль Милутина и императоръ Андроника II, които дотогава стоели враждебно единъ срѣщу другъ. Послѣдниятъ дирилъ тази комбинация, за да тури край на сръбскитѣ враждебности и да спечели благосклонния неутралитетъ на Сърбия, а може би, и нейната помощь въ опасната, застрашителна борба съ турцитѣ въ Мала-Азия.4) Сръбскиятъ краль Милутинъ пъкъ съ готовность възприелъ съюза съ императора, като оплотъ и опора противъ своя братъ, ексадаль Стефана Драгутинъ, който съгласно съ Дежевския договоръ, сключенъ въ 1282 год. при оттеглюването на сѫщия отъ трона, ревниво и ревностно бдѣлъ, наслѣдството въ Сърбия да се запази за неговия родъ.5) За постигането на това сближение чести пратеничества сновѣли отъ Цариградъ до сръбския дворъ и обратно. Като пратеникъ служилъ споменатиятъ византийски държавникъ Теодоръ Метохитъ, който петь пѫти ходилъ съ мисия при сръбския дворъ.6) Послѣдния пѫть Метохитъ е трѣбало да води въ сръбския дворъ силна и упорита борба противъ опозицията на часть отъ сръбското болярство и интригитѣ на съсѣднитѣ на Византия държави,

---

1) К. N. Σάθα, Μεσαιωνικὴ βιβλιοθήκη. Τ. Ι. Βενετίᾳ. 1879 стр. 154—193.

2) Ср. „Летописъ“ 216 (1912) прѣводъ на писмото отъ Апостоловичъ, обаче съ много грѣшки, пропуски и неточности.

3) Сп. „Минало“ св. 5—6 стр. 30.

4) Hertzberg, Geschichte der Byzantiner und des osman. Reiches. Berlin. 1883 стр. 452—462. K. Jireček, Geschichte der Serben Gotha 1911 стр. 333 сл., 339 сл.

5) Pachymeres II 273—274. Jireček, op. c., стр. 330—331.

6) В. автобиографията на Теодоръ Метохита ed. Treu im Programm des Victoria Gymnasiums in Potsdam 1895 V 560 сл., 726 сл. Цит. писмо на Метохита. Pachymeres II 273—277 Jireček, op. c. 339.

които се стараяли всѣкакъ да прѣдотвратятъ византийско-сръбското споразумѣние и да привлѣкатъ Милутина на своя страна противъ Византия. Слѣдъ дълги перипетии, обаче, му се удало да свърже съ Милутина договоръ за тѣсно сближение съ Византия, което трѣбало да се запечати споредъ схващанията на онова врѣме и съ женидбата на Милутина съ малолѣтната императорска дъщеря Симонида. Всички подробности били уговорени и договорътъ напълно готовъ. Очаквало се само да пристигне императорътъ въ Солунъ и да съобщи, за да се яви тамъ и краль Милутинъ и слѣдъ като се положатъ церемониалнитѣ клѣтви, да се изпълнятъ условията на договора и да се прѣдаде на краля неговата годеница. Обаче, отговорътъ отъ Византия закъснѣвалъ да доде и Метохитъ губѣлъ сè по-вече търпѣние, опасявайки се, да не би сръбскиятъ краль нѣкакъ да се отмѣтне подъ давлението на враговетѣ на византийско-сръбското споразумѣние. Въ това именно тревожно врѣме той писалъ въпросното писмо до Никифоръ Хумносъ, дѣто подробно описва хода на своята мисия. Споредъ Пахимера тогава вилнѣла страшна зима, която попрѣчила на императора да слѣзе по-рано въ Солунъ,[1] както очаквалъ Метохитъ. Най-подирѣ прѣзъ февруарий 1299 год. императорътъ се отправилъ за Солунъ, дѣто дошълъ и Милутинъ. Въ тази срѣща били изпълнени уговоренитѣ отъ Метохита условия и станало бракосъчетанието на Милутина съ Симонида.[2]

Метохитъ ни дава пълна възможность да установимъ хронологията както на неговата мисия, така и на писмото му. Когато той писалъ писмото до Хумносъ и се намиралъ въ недоумѣние и тревога, че императорътъ не се обаждалъ, билъ вече на привършване третиятъ мѣсецъ, откато билъ тръгналъ отъ Цариградъ.[3] Отъ това слѣдва, че той е прѣговарялъ въ Сърбия повече отъ два мѣсеца (като се смѣта отъ Цариградъ до Сърбия около 20 дена). Освѣнъ това, тогава е била сирната седмица тъкмо прѣдъ великитѣ пости.[4] Понеже прѣзъ 1299 г., когато, както знаемъ отъ Пахимера, императорътъ се отправилъ за Солунъ и срѣщналъ съ Милутина, Великдень се паднал на 19 априлъ, а сирната седмица, слѣдователно, — отъ 2 до 8 мартъ, то отъ това слѣдва, че Метохитъ тръгналъ отъ Цариградъ срѣдъ зима, въ първата половина на декемврий 1298 г. (т. е. около три мѣсеца прѣди началото на марта). Дѣйствително, самъ Метохитъ казва, че още прѣди да излѣзе отъ

---

[1] Pachymeres, II. 277, $_{16}$. Ср. сжщо писмото на Метохита, тукъ стр. 90, 91.

[2] Pachymeres, II 278—289. Gregoras ed. Bonn. II, 202—204; 203, $_{19}$.

[3] Писмото на Метохита тукъ стр. 84, 85: „τρίτον δὲ ἤδη τοῦτον ἀνύτων μῆνα ἐξ οὗ πρῶτον αὐτόθεν ἐξήιειν ἐκ Βυζαντίου“.

[4] Тукъ стр. 86, 87: „ἡμέραι ξυνέτυχον αὗται δὴ καθ᾽ ἃς ἀπόκρεῳ ἡμεῖς γιγνόμενοι, νομίζομεν ἔπειτα θεοσεβοῦντες νηστεύσειν“.

Цариградъ на пѫть за Сърбия вървувала вече необикновенно сурова зима и като минавалъ прѣзъ Тракия, земята била покрита съ хубавъ снѣгъ, на дебелина единъ аршинъ и студенъ сѣвернякъ духалъ.[3]) И споредъ Пахимера суровата зима е била, която попрѣчила, както видѣхме, на императора да потегли по-рано за Солунъ. Пристигането на императора въ Солунъ се отнася, слѣдователно, пакъ къмъ началото на мартъ, нѣщо, което се потвърдява отъ Пахимера и Григора.[1]) Ясно е, прочее, най-подиръ, че и самото писмо на Метохита до Хумносъ е писано въ началото на мартъ 1299 год. и че къмъ това врѣме се отнасятъ и всички съврѣменни събития, за които се говори въ него.

Ето въ прѣводъ онѣзи пасажи отъ това писмо, които иматъ за насъ тукъ значение. Като говори за трудноститѣ, които срѣщалъ при изпълнение на своята мисия, поради опозицията на часть отъ сръбското болярство и интригитѣ на съсѣднитѣ владѣтели, Метохитъ казва: „И въ сѫщото врѣме не само дѣйствията на тѣзи интриганти и завистници у дома го възбуждатъ, смущаватъ и плашатъ денонощно, но и дѣйствията на външнитѣ и съсѣдни на него и намъ господари, отъ една страна на Мизия, а отъ друга — на Тесалия и на тамошнитѣ владѣтели (καὶ τῶν ἐκεῖ δεσποτῶν“[2]). По-нататъкъ, слѣдъ като излага усилията на тесалийския князъ, да даде на Милутина за жена своята племянница и да сключи съ него съюзъ противъ Византия, Метохитъ казва за България слѣдното: „А пъкъ добрата тая и почтена и прѣсмѣла племянница на императора, владѣтелка на Мизийцитѣ (Μυσῶν δεσπότις), попаднала недавна (прѣди три дни) въ злочестина и отскоро жалѣеща вдовица (ἡ παλαμναίᾳ χρησαμένη τύχῃ προτρίτως καὶ ἀρτιπενθὴς χήρα), и този авантюристъ скитъ, отъ дълго врѣме вече скитникъ-бѣглецъ, наскоро възвърналъ се отъ чужбина за женихъ на обичната ѝ дъщеря (καὶ ὁ νεουργὸς οὗτος δὴ Σκύθης καὶ πολὺν ἤδη πλάνον δραπέτης, ἐξ ἀλλοδαπῆς νέον ἐπιδεδημηκὼς τῇ φίλῃ ταύτης κόρῃ νυμφίος), прѣдставиха колко и какви не доводи и сега още не прѣставатъ съ много извѣстия да молятъ, тѣхъ да приеме, а да не се осланя на думитѣ на императора, понеже не сѫ истински и никога нѣма да бѫдатъ изпълнени. За тази цѣль почти всѣкидневно пристигатъ отъ тамъ при насъ и други (лица) и твърдѣ често и спѣшно се занимаватъ съ тия работи. Особено единъ, който, както изглежда, стои по-горѣ (отъ другитѣ) и отначало бѣше пристигналъ отъ тамъ, когато и азъ, остава тукъ досега заедно съ менъ и прѣкарва толкова врѣме, колкото и азъ. Окаянний съсѣдъ, бидейки тукъ заедно съ мене, прави въ всичко противни прѣдложения и убѣждава противъ онова, което бихъ казалъ азъ".[1]) Този виденъ български велможа, присѫтствува на разговоритѣ и прѣговоритѣ и се мѫчи да убѣди Милутина въ противното. Владѣтелката на българитѣ (ἡ δεσπότις) се старае чрѣзъ него да накара Милутина да се откаже отъ съглашението съ императора: „Това иска тя и, както казахъ, (иска) по всѣкакъвъ начинъ да го разубѣди, като го плаши и тя подобно на мнозина, че точно знаѣла и благосклонно ужъ го прѣдизвѣстява и убѣждава, че всички наши (думи) сѫ лъжливи и скоро ще изчезнатъ. Той не трѣбало да вѣрва безъ да знае, нито да се мами съвсѣмъ. Съ тѣзи работи тя нарочно го свързва и отклонява, като го излѫстява и обайва, а въ сѫщность като става смѣшна съ безврѣменната си замисъль и старание. Тя се старае, както може, да спечели за себе си женидбата, като нарушава клетвитѣ и съглашенията съ насъ. Безъ друго тя му обѣщава, осигурява и възхвалява българското царство, на което тя е владѣтелка и което той непрѣмѣнно ще има чрѣзъ нея (. . . . . καὶ κυδαίνουσα τὰ τῆς τῶν Μυσῶν ἀρχῆς, ἧς δεσπότις αὐτὴ καὶ ἧς δι᾽αὐτὴν ἔσεῖται πάντως αὐτὸς). Такива работи, накратко казано, бъбри (празнослови) и изполъгва тя, като притуря всѣки пѫть за насъ неблагоприятни извѣстия и като прѣдприема всичко за цѣльта: разпространява слухове, ту че татари нападатъ земята на императора и опустошаватъ Тракия, ту че източната часть на империята страда, та затова императорътъ е загриженъ и той (Милутинъ) не трѣба да очаква нѣщо добро отъ тамъ; ту пъкъ нѣщо съвсѣмъ злокобно и нищо, което да не е лошаво. Кой измежду смъртнитѣ би изприказалъ всичко това, избѣгвайки сѫщеврѣменно блѣдословието и хулата. . . ."[2])

---

[1]) Пахимеръ (II $278,_{3}$) казва, че императорътъ потеглилъ за Солунъ прѣзъ февруарий 1299 год., безсъмнѣнно въ последнитѣ дни на сѫщия. Споредъ Григора ($203,_{19}$) императорътъ отишълъ въ Солунъ — ἔαρος ἐπιστάντος —, т. е. съ настѫпването на пролѣтьта.

[2]) Писмото на Метохита, тукъ стр. 90, 91.

Понеже това писмо на Метохита, което ни дава една тъй интересна картина изъ кабинета на срѣдневѣковната българска дипломация и за нейнитѣ методи, както и за положението на България въ онова врѣме, е писано, както видѣхме вече, въ началото на мартъ 1299 год., то и събитията, засѣгащи България, за които Метохитъ разказва въ него, се отнасятъ около сѫщото това врѣме.

А за какво говори Метохитъ? Той ни разказва, че въ усилията, които полагалъ, за да спечели сръбския краль Милутинъ и да сключи съюзъ между Византия и Сърбия, прѣдисторията на който съюзъ описахме прѣди малко, срѣщналъ силно противодѣйствие не само въ часть отъ сръбското болярство, но и отъ страна на „съсѣднитѣ на Сърбия и Византия владѣтели, на Мизия (България) отъ една страна и на Тесалия отъ друга.“ Подъ общото изражение „владѣтель на Мизия (България)“ Метохитъ разбира, както излиза отъ по-нататъшното съдържание на неговото писмо „владѣтелката на мизийцитѣ (т. е. българската царица) и племяница на императора.“ Не е трудно да се отгадае, коя е била въ онова врѣме тази безименна българска царица, която била и племяница на императора. Явно е, че тя е била жената на царь Смилеца, която дѣйствително била царица, а като дъщеря на севастократора Константина, брата на Андроника II, сжщеврѣменно и императорска племяница. „Женихътъ на нейната любима дъщеря,“ за който Метохитъ казва, че „наскоро“ се завърналъ отъ чужбина, е очевидно българскиятъ деспотъ Елтимиръ, зетъ на Смилеца, който е много добрѣ извѣстенъ отъ Пахимера.[1]) Тази българска царица, подпомагана отъ своя зетъ Елтимира, се стараела чрѣзъ свои пратеници да повлияе на сръбския краль противъ Византия и да го спечели на своя страна, като съобщавала разни лъжливи и неблагоприятни слухове за византийската империя. Тя убѣждавала Милутина да се ожени за нея, като му обѣщавала и усигурявала да му донесе като зестра българското царство, „на което тя е владѣтелка и което той непрѣмѣнно ще има чрѣзъ нея.“ Тѣзи дѣйствия на казаната българска царица и на Елтимира се отнасятъ слѣдователно къмъ врѣмето, когато Метохитъ е прѣговарялъ при сръбския дворъ, т. е. прѣзъ първитѣ два мѣсеца на 1299 година.

---

[1]) Писмото на Метохита, тукъ стр. 90—93.
[2]) Ib. стр. 92—93.

Понеже Метохитъ казва, че Елтимиръ се билъ завърналъ наскоро (νέον) отъ чужбина, то слѣдва, че неговото завръщане не може да се отнесе нито по-късно, нито по-рано отъ края на 1298 и началото на 1299 год.

По-нататъкъ. Метохитъ нарича безименната българска царица „попаднала недавна (завчера, прѣди три дни = προτρίτως) въ злочестина и отскоро жалѣеща вдовица (ἀρτιπενθὴς χήρα).“ Отъ тѣзи негови думи става явно, че въ дадения моментъ безименната българска царица била вдовица и то отскоро (ἀρτιπενθὴς), слѣдователно, че царь Смилецъ билъ по онова врѣме вече между мъртвитѣ. Той умрѣлъ „προτρίτως.“ Тази дума се срѣща нарѣдко у класическитѣ писатели, само че въ формата „πρότριτα.“ По значение тя е врѣменно нарѣчие и окончава на — α —, както въ старогръцки нарѣчията въ прѣвъзходна степень, а въ новогръцки изобщо нарѣчията. Така и

---

[1]) Pachymeres II 266; 405 sqq.

Метохитъ, схващайки я като нарѣчие, прикачилъ ѝ съотвѣтното старогръцко окончание за нарѣчията — ως; защото, доколкото е извѣстно, съ такова окончание тази дума се намира само у него. Споредъ лексикографитѣ значението на тази дума е — завчера, прѣди три дни, както на „πρόπεμπτα“ — прѣди петь дни. Обаче, не е мѫчно да се разбере, че тукъ не може да се претендира за точность въ хронологичния изразъ. Метохитъ говори общо и съ тонъ малко подигравателенъ, че завчерашна вдовица, която още жалѣе, Смилчевица тръгнала да се жени. Така употрѣбя той този изразъ (πρὸ τρίτης) и другадѣ (вж. тукъ стр. 68, 69; 70, 71; 76, 77). Ясно е, че προτρίτως не може тукъ да се прѣведе съ точния изразъ „прѣди 3 дни“, а съ нѣкой по-разтегливъ изразъ, най-добрѣ съ „недавнашна“, въ смисълъ на отскорошна, както това се доказва и отъ ἀρτιπενθής = отскоро желѣеща. Това, впрочемъ, се подсказва и отъ общото разположение на Метохитовия разказъ. Явява се именно въпросъ, отъ кога да се брои тази макаръ и обща хронология на Метохита: отъ мартъ 1299 г., когато е писалъ писмото си, или отъ декемврий 1298 г., когато е пристигналъ при сръбския дворъ. Като се има прѣдъ видъ, че Метохитъ казва, какво главниятъ български пратеникъ билъ пристигналъ въ Сърбия заедно съ него и стоялъ, колкото врѣме и той (Метохитъ) прѣстоялъ, и че той дѣйствувалъ отстрана на Смилчевица, трѣба да се приеме, че смъртьта на Смилеца се пада отскоро прѣди това. Да прѣдположимъ, че още Смилецъ изпратилъ този пратеникъ, който послѣ билъ използуванъ отъ Смилчевица, нѣмаме основание, защото отъ изложението на Метохита не само не се вижда подобно нѣщо, но напротивъ личи, че пратеника е билъ делегиранъ отъ Смилчевица. А Смилецъ, при добритѣ отношения съ Византия, не е имало защо да прѣчи на сръбсковизантийскитѣ прѣговори. Всичко това идва да илюстрира още по-добрѣ казаното горѣ за προτρίτως. Като имаме прѣдъ видъ, токущо-изведеното, слѣдва, че смъртьта на Смилеца трѣба да се отнесе прѣзъ ноемврий или декемврий 1298 г.

Събитията, за които Метохитъ свидѣтелствува въ писмото си, сѫ се случили въ даденото врѣме или близо около него, така че Метохитъ се явява съврѣменикъ въ най-строгъ смисълъ на думата. Понеже отъ друга страна ние нѣмаме абсолютно никакво основание да допуснемъ, нито даже да прѣдполагаме нѣкакво умишлено изкривяване на фактитѣ отъ негова страна, слѣдва, че не може да има никакво съмнѣние въ достовѣрностьта на послѣднитѣ и на изведенитѣ отъ насъ възъ основа на тѣхъ заключения, още повече, че тѣ се потвърждаватъ косвенно и отъ даннитѣ на Пахимера.

Прочее, онова, което оставаше до днесъ скрито за насъ, става сега чрѣзъ писмото на Метохита извѣстно. Пахимеръ, комуто е извѣстно, че слѣдъ Смилеца, царь въ България станалъ Ногаевиятъ синъ Чака, не знае какво е станало съ царь Смилеца и откровенно признава това, както показахме по-горѣ. Ние узнаваме сега отъ писмото на Метохита, че царь Смилецъ умрѣлъ въ края на 1298 г. На прѣвъ погледъ съ това още не се разрѣшава въпросътъ за края на Смилцевото царувание, обаче, слѣдъ едно по-основно разглеждане на даннитѣ, които ни дава писмото и съпоставянето имъ съ всички други извѣстия, се получаватъ твърдѣ сигурни и интересни заключения по този въпросъ.

По въпроса за края на Смилцевото царувание сѫ изказани до сега двѣ мнѣния въ науката. Споредъ едното, царь Смилецъ прѣсталалъ да царува въ 1293 г., а споредъ второто — въ 1299 г., При опрѣдѣлянето на тази дата ученитѣ сѫ се рѫководили отъ годината, въ която умрѣлъ татарскиятъ князъ Ногай. Понеже отъ Пахимера[1] се знае, че веднага слѣдъ смъртьта на Ногая, неговиятъ синъ Чака се явилъ съ една татарска войска въ България и при съдѣйствието на Светослава заелъ за кратко врѣме намѣсто царь Смилеца търновския тронъ, та отъ това се заключаваше и то логически съ право, че скоро слѣдъ смъртьта на Ногая и Смилецъ билъ измѣстенъ отъ Чака и прѣсталалъ да царува. Така, краятъ на Смилецевото царуване се поставяше веднага слѣдъ смъртьта на Ногая. Обаче, понеже отъ друга страна, за врѣмето на Ногаевата смърть се посочватъ отъ ученитѣ двѣ дати, именно 1293 и 1299 г., то съобразно съ това се явяватъ и двѣ дати за края на Смилцевото царуване. Посинусъ приема въ своитѣ забѣлѣжки къмъ бонското издание на Пахимера годината 1292, като смъртна година на Ногая.[2] Навѣрно подъ негово влияние, възъ основа на Пахимера и на рускитѣ лѣтописи, сѫщо и Eduard von Muralt поставя смъртьта на Ногая, а и другитѣ събития, свързани съ нея, въ 1293 год.[3] Придържайки се у послѣдния, Иречекъ приема въ своята българска история така сѫщо, че Ногай умрѣлъ въ 1293 г., а съотвѣтно съ това отнася края на Смилцевото царуване въ 1293/4 год., а възцаряването на Светослава въ 1295 год.[4] Това мнѣние бѣше изказалъ още по-рано (въ 1869 г.) и Дриновъ, като приелъ, че въ 1294 год. Тертериевиятъ синъ Светославъ билъ вече царь.[5] Прѣзъ 1909 год. пишещиятъ тѣзи редове има случай да изтъкне, че най-виднитѣ ориенталисти историци, които сѫ се занимавали съ историята на Кипчашкото ханство, като Hammer, Howorths, d'Ohsson и др., отнасятъ смъртьта на Ногая, споредъ Новайри и други източни извори, въ 1299 г. и прие именно тази година за вѣрна, а заедно съ това отнесе и края на Смилцевото царуване къмъ сѫщото врѣме.1) Напослѣдъкъ, въ своята сръбска история Иречекъ прие, споредъ Бруна,2) така сѫщо 1299 г., като смъртна година на Ногая,3) успоредно съ това, разбира се, се измѣни и неговото по-раншно мнѣние за хронолигизуване края на Смилцевото царуване и на възцаряването на Светослава. Обаче, и слѣдъ това пишещитѣ българска история, както въ науката, тъй и въ учебницитѣ, продължаватъ да се придържатъ у 1293 год.4)

---

[1] II 264, $_7$; 264, $_{15}$; 265, $_5$.

[2] Pachymeres, ed. Bonn. II Annotationes стр. 842.

[3] Eduard von Muralt, Chronographie byzantine. S.Petersburg 1871, стр. 462.

[4] Исторія Болгаръ. Переводъ Бруна и Палаузова. Одесса 1878 стр. 375, 377.

[5] Исторически прѣгледъ на бълг. църква. въ Съчинения на М. Дриновъ, изд. бълг. акад. подъ редакц. на В. Н. Златарски II 1911, стр. 88.

Врѣме е вече, обаче, да се изостави окончателно това послѣдно схващане и да се приеме прѣди всичко, като дата на смъртьта Ногаева, краятъ на 1299 год., а слѣдъ това и заедно съ това да се корегира и мнѣнието за края на Смилцевото царуване споредъ слѣдващитѣ наши изводи. Сега, слѣдъ отнасяне смъртьта на Ногая отъ най-виднитѣ ориенталисти-историци възъ основа на източни извори 5) въ 1299 г., слѣдъ като такъвъ авторитетенъ ученъ, като Иречекъ, е усвоилъ тази година, най-подиръ слѣдъ горнитѣ наши напълно сигурни хронологични изводи за смъртьта на Смилеца, споръ по този въпросъ не може да има вече. Едно косвено потвърждение на това ние намираме впрочемъ и у Пахимера. Той съобщава, че прѣзъ 1301 г. подъ Цариградъ се явила една комета, а послѣ на 14 януарий 1302 г. въ Цариградъ станало пълно мѣсечно затъмнѣние.6) Слѣдъ като свършва разказа си за тѣзи явления, Пахимеръ продължава; „Тѣзи работи станаха прѣзъ нея година; а пъкъ храбриятъ алански народъ, на брой до 16 хиляди души, отъ които по-вече отъ половината бѣха способни да носятъ орѫжие, освободенъ отъ Ногая и отъ неговото робство, който Ногай бѣше загиналъ въ война, поиска да се присъедини къмъ императора и като доде при архиерея на Вичина (днесъ-Мачинъ въ Добруджа), молѣха чрѣзъ него импе-

---

1) „Периодич. Списание“ на бълг. книж. друж. София LXX (1909) св. 7 – 8 стр. 578.

2) Ф. Брунъ, Черноморье. Одесса II 1880 стр. 352—354.

3) K. Jireček, Geshichte der Serben. Gotha 1911, стр. 335, 336, заб. 2.

4) Така напр.: А. Л. Погодинъ, Исторія Болгаріи. С.-Петербургъ 1910, стр. 99. Г. Баласчевъ въ „Минало“, кн. 5 – 6, стр. 30, изхожда отъ сѫщото становище, като казва, че въ края на 1298 г. Светославъ билъ вече закрѣпилъ своето положение на прѣстола. — Вижъ учебницитѣ по бълг. история на П. Баждаровъ, на Пастуховъ, Стояновъ и пр.

5) Източнитѣ писатели отнасятъ смъртьта на Ногая въ 699 год. отъ хеджра (Ф. Брунъ, op. cit. II стр. 354), която начевала на 28 септемврий 1299 год. и свършвала на 16 септемврий 1300 година (ср. D-r Ferd. Wüstenfeld, Vergleichungs-Tabellen der muhamedanischen und christlichen Zeitrechnung Leipzig, 1854, стр. 28.

6) Pachymeres II 301. Annotat. ib. II 850. Ib. II 306,$_3$ Annotat. ib. II 791—796.

ратора да ги приеме.“[1] Понеже този разказъ на Пахимера е поставенъ при събития отъ 1301 г. и то такива, които лесно се запечатватъ въ паметьта човѣшка, именно — явяване на комета и затъмнѣние, отъ това слѣдва да се приеме, че разказаното въ него се е случило около това врѣме. Ако явяването на аланитѣ при Мачинъ и тѣхната молба до императора, която била наистина удовлетворена, сѫ станали къмъ 1301 г. и то, разбира се, скоро слѣдъ смъртьта на Ногая, то слѣдва, че и послѣдната се е случила не много врѣме прѣди това, т. е. точно споредъ казаното мнѣние — въ 1299 год. Освѣнъ това, като се има прѣдъ видъ, че Смилецъ умрѣлъ въ края на 1298 г. и че неговиятъ край, споредъ Пахимера, е свързанъ изобщо по врѣме съ смъртьта на Ногая, то не може вече да има никакво съмнѣние, че послѣдната се отнася, дѣйствително, къмъ края на 1299 год.

Ние имаме, слѣдователно, два напълно сигурни факта: смъртьта на Смилеца въ края на 1298 год. и смъртьта на Ногая къмъ края на 1299 г. Ако, изхождайки отъ тѣзи два факта, хвърлимъ единъ наблюдателенъ погледъ върху събитията, като имаме прѣдъ видъ и всичко, което изворитѣ ни съобщаватъ по въпроса, краятъ отъ Смилцевото царуване ни се прѣдставя въ съвсѣмъ друга свѣтлина, отколкото е онази, въ която бѣше извѣстенъ до сега. Прѣди всичко, при наличностьта на тѣзи два факта не може вече да става дума затова, че Смилецъ прѣсталналъ да царува въ 1293/4 г., както нѣкои още продължаватъ да приематъ. Не може да става дума за подобно нѣщо, защото съ смъртьта на Ногая се свързва общо отъ Пахимера[2] и краятъ на Смилцевото царуване, който, слѣдователно, трѣба да се дири пакъ около неговата смърть въ края на 1298 г. Отъ друга страна, това не може да се приеме още и затуй, защото въ такъвъ случай до неговата смърть въ края на 1298 год. биха останали още 5—6 години, а това би противорѣчило рѣшително на разказа на Пахимера. Споредъ послѣдния, съ идването на Чака и Светослава въ България Смилецъ изчезналъ;[3] неговитѣ братя напротивъ избѣгали въ Византия и, както видѣхме, веднага поели съ византийска помощь борбата противъ Светослава. Ако Смилецъ наистина бѣше живѣлъ 5—6 години слѣдъ слизанието си отъ прѣстола, то той подобно на своитѣ братя щѣше да избѣга въ Византия и да води борба противъ своя съперникъ. Тази борба би оставила слѣди и Пахимеръ непрѣмѣнно щѣше да ни съобщи за нея, тъй както ни съобщава за борбата на Смилцевитѣ братя. Такава борба, слѣдователно, не е имало и, споредъ това, Смилецъ не е могълъ да прѣстане́ да царува въ 1293/4 год.

---

[1] Pachymeres II, 307. Ср. сѫщо Gregoras I, 204, $_{14}$, който отнася това събитие „κατὰ δὲ τὸ ἐπιὸν ἔτος“, т. е. слѣдната година слѣдъ женидбата на Милутина съ Симонида, т. е. въ края на 1299 г. или пъкъ въ 1300 г.

[2] II 264, $_{7}$; 264, $_{15}$; 265, $_{5}$.

[3] Ibid. II 266, $_{15}$.

Ясно е, че краятъ отъ царуването на Смилеца трѣба да се дири къмъ врѣмето на неговата смърть, т. е. къмъ края на 1298 г. Обаче, въпрѣки това, прѣдъ видъ общия характеръ на съотвѣтнитѣ Пахимерови данни, се́ още остава откритъ въпросътъ: кога именно? дали той не е послѣдвалъ още прѣди неговата смърть. Едно прѣмо свидѣтелство по това ни дава писмото на Метохита до Хумносъ Навсѣкждѣ въ него Метохитъ нарича жената на Смилеца „δεσπότις Μυσίας“ или „Μυσῶν δεσπότις,“[1]) т. е. „българска царица.“ Нѣщо по-вече: споредъ него, тази сжщата царица правила прѣдложение на сръбския краль Милутинъ да се ожени за нея, „като му обѣщавала и осигурявала българското царство, на което тя е царица (δεσπότις) и което той ще има чрѣзъ нея.“[2]) Самъ царь Смилецъ умрѣлъ споредъ Метохита малко врѣме прѣди това (προτρίτως—ἀρτιπενθής).[3]) Отъ всичко това става ясно, че въ даденото врѣме, т. е. въ края на 1298 год., когато умрѣлъ Смилецъ, до мартъ 1299 год. неговата жена не прѣстанала още да се нарича и да бжде царица на българитѣ. Тя не е била още измѣстена и вмѣсто нея не е имало друга българска царица, нито другъ български царь; така, тя е била въ състояние да прави подобни прѣдложения па Милутина и да прѣдлага като зестра българското царство. Това показва, че Смилецъ е умрѣлъ като български царь.

Тукъ трѣба обаче да се спремъ на слѣдното съмнѣние, което случайно може да се повдигне. Споредъ писмото на Метохита, наредъ и заедно съ царицата на Смилеца прѣдъ Милутина е дѣйствувалъ за постигане на нейнитѣ цѣли и нейниятъ зетъ (Елтимиръ), който слѣдъ дълго скитосване по чужбина, като скитникъ-бѣглецъ, наскоро се билъ завърналъ, за да се ожени за дъщеря ѝ. Този зетъ на Смилеца ни е извѣстенъ добрѣ отъ Пахимера. Той е билъ братъ на царь Тертерия и, както става ясно отъ Метохитовото писмо, до 1299 год. се намиралъ въ изгнание, подобно на своя по-голѣмъ братъ, и безсъмнѣно отъ врѣмето на детронирането на послѣдния. Отъ Пахимера[4]) узнаваме, че въ врѣмето когато Светославъ сталалъ царь, Елтимиръ билъ зетъ на Смилеца, носилъ титула деспотъ и владѣялъ едно важно княжество въ тъй наречената Крънска хора. Той се явява при това като независимъ владѣтель: отначало се намиралъ въ съюзъ съ Светослава, а послѣ миналъ на страната на Византия. При него ние заварваме и неговата тъща, бившата българска царица, Смилчевица, която служи даже като посрѣдникъ между него и византийския дворъ.[1]) Такова е било положението прѣзъ 1300—1305 год. Въпросътъ е сега: това положение, което Пахимеръ ни рисува за врѣмето отъ 1300 год. нататъкъ, не е ли тождествено съ положението отъ началото на 1299 год., както ни го прѣдава Метохитъ въ своето писмо? Съ други думи, не е ли изгубилъ Смилецъ своето царство още прѣди своята смърть, или пъкъ при своята смърть? и не е ли билъ вече въ края на 1298 год. Светославъ (и прѣди него Чака) или другъ нѣкой царь?[2])

---

[1]) Писмото на Метохита, тукъ стр. 90, 91, 92, 93.

[2]) Ib. стр. 92, 93.

[3]) Ib. стр. 90, 91.

[4]) II 266, 406 sqq.

На този въпросъ, който евентуално би могълъ да възникне, трѣба да се отговори напълно отрицателно и то, по слѣднитѣ съображения. Ако се отговори положително, то това би противорѣчило прѣди всичко на Пахимера и на източнитѣ извори. Пахимеръ е напълно изриченъ по този въпросъ. Той казва: „Между това като наддѣлелъ (т. е. надъ Ногая), Токтай станалъ господарь на страната и татарскиятъ народъ станалъ нему подвластенъ. Нѣкои обаче останали (вѣрни) на Чака, синъ на Ногая отъ Алаку, на които той като се осланялъ, нападналъ на България.“[3]) По-нататъкъ той е още по-ясенъ като казва: „слѣдъ като Ногай пропадналъ, неговиятъ синъ Чака, осланяйки се на своята свита нападналъ на българитѣ[4]). Сжщо и споредъ мохамеданскитѣ извори слѣдъ смъртьта на Ногая неговитѣ синове Чака и Тага съ единъ отрядъ отъ 1000 души се спасили въ страната на Келардитѣ и Башкурдитѣ, а послѣ Чака се явилъ въ България.[5]) Отъ тѣзи думи на Пахимера и на източнитѣ писатели слѣдва, че Чака се явилъ въ България веднага слѣдъ пропадането на баща му Ногая († 1299), значи, слѣдъ септемврий 1299 год., т. е. къмъ края на 1299 или началото на 1300 г., слѣдователно, нито Чака, нито Светославъ не сж могли да се качатъ на българския тронъ прѣди това врѣме.

---

[1]) Ср. моята статия въ „Период. Спис.“ LXX (1909) стр. 583—584, 580, 581.

[2]) Тъкмо така си прѣдставя работитѣ Г. Баласчевъ въ „Минало“ кн. 5—6 стр. 30. Той мисли, че по онова врѣме, т. е. въ втората половина на 1298 год. царь Светославъ не само че билъ царь, но и билъ закрѣпенъ вече на прѣстола, т. е. че той заелъ прѣстола извѣстно врѣме прѣди това. Понеже освѣнъ това прѣди Светослава царувалъ извѣстно врѣме Чака, то детронирането на Смилеца е станало споредъ него още по-рано. Баласчевъ казва: „Смилчевица, даже и да се омжжеше за Милутина, не е можела да осигури обединението на Сърбия съ България, тъй като Милутинъ трѣбаше да прѣодолѣе първо царь Светослава, който билъ вече закрѣпналъ на българския прѣстолъ.“

[3]) Pachymeres II 264,$_{7-10}$.

[4]) Ib. II 264,$_{15}$.

[5]) D' Ohsson, Histoire de Mongols. IV 761 Ф. Брунъ, Черноморье II стр. 354.

Но това би противорѣчило и на самия Метохита, който нарича Смилчовица българска царица и, споредъ когото, самата тя се наричала и считала такъва и прѣдложила даже на Милутина българското царство като зестра. Но ще запита нѣкой: не е ли искала тя да излъже съ това послѣдния, че е българска царица и че може да му донесе царството, само за да го спечели и си постигне цѣльта? Това не може да се прѣдположи, нито да се допусне, защото Милутинъ не е могълъ да не знае, какво става въ България, още по-вече, че византийцитѣ имаха интересъ да го държатъ въ течение на работитѣ въ България и биха му го съобщили, ако тя лъжеше. Освѣнъ това, самъ Метохитъ би изтъкналъ това. А той напротивъ самъ я нарича царица на българитѣ.

Но има и друго едно обстоятелство: ако въ това врѣме, наистина, имаше вече въ Търново другъ царь, Светославъ или другъ, то и този самия, който отъ самото начало не само не бѣше въ добри отношения съ Византия, но послѣдната опитваше даже всички срѣдства, за да го събори и унищожи, би дирилъ по всѣкакъвъ начинъ да възпрѣпятствува на едно споразумѣние между Византия и Сърбия, което и за него и прѣди всичко за него се явяваше опасно; а въ такъвъ случай Метохитъ би ни съобщилъ и за негови пратеници при сръбския дворъ. Обаче, Метохитъ не само че не съобщава за подобно нѣщо, но по всичко поставя Смилчовица на първо мѣсто и я счита за българска царица и споменува само за нейни пратеници. Ако въ онова врѣме въ България имаше, наистина, размирия и борби около трона, Метохитъ непрѣмѣнно би споменалъ това, защото то щѣше да го улесни въ прѣговоритѣ му съ Милутина.

Освѣнъ това, ние знаемъ отъ Пахимера, че отъ самото начало Елтимиръ е билъ въ добри и близки, съюзни отношения съ своя племенникъ, царь Светослава. Ако се прѣдположи за моментъ, че той заедно съ своята тъща е дѣйствувалъ за оженването на послѣдната съ Милутина и прѣдлагалъ заедно съ нея и българската корона, то това би било едно явно неприятелство спрѣмо царь Светослава, което противорѣчи на казаното свидѣтелство на Пахимера и е недопустимо. Освѣнъ това, ние подчъртаваме слѣдното важно тукъ за насъ различие между рисуваното отъ Пахимера положение слѣдъ 1300 год. и онова, която е начърталъ Метохитъ въ своето писмо за врѣмето отъ края на 1298 до мартъ 1299 год.: въ първото Елтимиръ играе главната ролъ, като деспотъ и владѣтель на Крънското деспотство, а неговата тъща е на заденъ планъ и съ простото название „σύζυγος τοῦ Σμιλτζου“, „Σμιλτζαίνη“. Напротивъ въ 1298—1299 г., Елтимиръ стои нѣкакъ на заденъ планъ;

той отскоро се завърналъ отъ изгнание изъ чузди страни, за да се ожени за дъщерята на Смилчовица и не носи още деспотски титулъ, както по-късно, а на първо мѣсто изпъква самата Смилчовица, като царица („δεσπότις“ „Μυσῶν δεσπότις“) и прѣди всичко тя прѣговаря съ Милутина като българска царица. Това различие може именно да се обясни само съ фактическото положение на работитѣ тогава, че въ единия случай — 1298/1299 г., Смилчовица не бѣше прѣстанала да бжде царица, а въ другия случай — слѣдъ 1300 год. нататъкъ, че тя бѣше измѣстена и лишена вече отъ царския санъ.

Горнитѣ изводи и съображения идатъ неминуемо да потвърдятъ напълно общо изведеното по-горѣ възъ основа на Пахимера заключение, че краятъ на Смилцевото царуване се съвпада съ неговата смърть въ края на 1298 год.

Като имаме прѣдъ видъ изложеното за края на Смилцевото царуване, става явно, че между неговата смърть въ края на 1298 г. и появата на Ногаевия синъ Чака и на Светослава къмъ края на 1299 г. или къмъ началото на 1300 год. съ татарска войска въ България се изминала цѣла година на междуцарствие, когато не е имало на търновския тронъ никакъвъ царь. Благодарение, значи, на въпросното цѣнно писмо на Метохита, ние се добираме до единъ грамаденъ и неизвѣстенъ досега фактъ отъ българската история, именно, междуцарствието отъ края на 1298 год. до края на 1299 г. Това междуцарствие характеризира ясно, колко е било тогава разнебитено вжтрѣшното политическо положение на България вслѣдствие на вжтрѣшнитѣ неджзи и на външнитѣ зловрѣдни влияния. Доколкото е извѣстно, Смилецъ не е ималъ синъ-наслѣдникъ. И вижда се по всичко, че слѣдъ неговата смърть болярството нито е могло да се издигне надъ личнитѣ си интереси и да избере на прѣстола единъ силенъ човѣкъ, нито пъкъ е смѣяло да стори това. То не е смѣяло да засегне волята на страшния татарски князъ. А самъ Ногай, намиращъ се въ това врѣме въ жестока и сждбоносна борба съ своя съперникъ Токтая, не е ималъ врѣме да се занимае и съ българскитѣ работи. Така, слѣдъ смъртьта, на Смилеца въ България настжпило междуцарствие, което продължило цѣла година.

Сега при това освѣтление ставатъ за насъ напълно ясни и понятни извѣстията на нашитѣ извори. Понятно е сега, какъ и защо вдовицата на Смилеца е могла при тогавашнитѣ междуцарствени обстоятелства да прѣдложи на Милутина, както казва Метохитъ, съ ржката си и българската царска корона. Правото за изборъ на новия царь е оставало, споредъ закона, право на съвѣта на болярherитѣ. Обаче, въпрѣки това, тя е била все таки, като царица вдовица, при царуващето междуцарствие най-видното лице въ царството. Мнозина наши царе сѫ дирили да засилятъ и узаконятъ своето положение на трона, като се женили за вдовицитѣ-царици на своитѣ прѣдшественици. Така и Смилцевица е прѣставяла при царуващето тогава междуцарствие извѣстна морална сила, която тя добрѣ схващала и съзнавала, и дирила да използува прѣдъ Милутина за цѣльта.

Лесно разбираме сега, отдѣ произлиза изтъкнатата по-горѣ празнота въ Пахимеровия разказъ за края на Смилцевото царуване. Разбираме, защо Пахимеръ не съобщава абсолютно нищо за нѣкакви борби между Смилеца отъ една страна и Чака съ татаритѣ и Светослава отъ друга. Защото такива борби не е имало, нито е могло да има, по простата причина, че когато Чака се явилъ въ България, Смилецъ отдавна билъ вече мъртавъ. Затова и Пахимеръ не е научилъ нищо, нито може да ни каже нѣщо за безшумната и обикновена смърть на Смилеца. Разбираме ние, защо Светославъ е могълъ съ подаръци и подкупи лесно да спечели българското болярство, та да му прѣдаде Търново. Това е станало, защото е нѣмало български царь и центъръ, който да противодѣйствува, защото Смилецъ не е билъ вече живъ.

Слѣдъ всичко казано, можемъ да си съставимъ една ясна прѣдстава, какъ така е било сѫдено да седне на Асѣневия тронъ единъ прѣмъ потомъкъ на великия татарски Чингизханъ (защото Ногай е билъ внукъ на Чингизхана) и да подчини България подъ своята прѣка татарска власть. Събитията сѫ слѣдвали така. Съ смъртьта на Смилеца въ края на 1298 год. въ България настѫпило междуцарствие. Мѫжки потомъкъ, който по право да се счита за наслѣдникъ, Смилецъ не е ималъ. Така настѫпило едно неопрѣдѣлено положение, въ което единственно дѣйствителна власть въ страната прѣдставяло болярството въ Търново и България, което споредъ закона е било властно да избере новия царь. Обаче, въ онова врѣме заемането на царския тронъ въ България се намирало въ зависимость не само отъ вота на болярството, както въ по-прѣдишни и по-послѣшни врѣмена, но и отъ суверенната воля на страшния татарски князъ Ногая и прѣди всичко именно отъ нея, благодарение на която недавна бѣше падналъ Тертерий и на негово мѣсто доде Смилецъ. Обаче, Ногай е билъ тогава всецѣло заетъ отъ сѫдбоносната борба съ Токтая и нѣмалъ врѣме да мисли за българскитѣ работи. Българското болярство пъкъ не е било способно, нито е смѣяло самоволно да разрѣши въпроса. Така се изминала цѣла година въ междуцарствие. Каква роль е игралъ прѣзъ това врѣме присѫствуващиятъ вече, както знаемъ, въ България Тертериевъ братъ Елтимиръ, който зелъ за жена дъщерята на Смилеца и, може би, си правѣлъ илюзии за приятния и ослѣпителенъ блѣсъкъ на царската корона, не е извѣстно добрѣ. Впрочемъ, въ поменатото писмо на Метохита той заема въ началото на 1299 год. едно второстепенно още положение като помощникъ на своята тѫща, която изпѫква на първо мѣсто. Между това въ края на 1299 год. въ една битка съ Toктая въ околностьта на Одеса, Ногай падналъ убитъ.[1] Този новъ фактъ внесълъ изведнъжъ едно пълно измѣнение на положението на Дунава. Изчезнала рѫката, която тъй тежко тежала надъ всички; прѣстанала волята, която гнѣтѣла и тормозела всички околни страни, въ това число особенно България. Обаче, впечатлението отъ нея не е могло току тъй лесно да изчезне. Синътъ на Ногая, Чака, придруженъ отъ Тертѣриевия синъ Светослава, който е билъ до тогава изгнанникъ въ татарско, и отъ една татарска войска, се явилъ веднага слѣдъ смъртьта на Ногая въ края на 1299 или по-вѣроятно въ началото на 1300 г. въ България съ намѣрение да заеме опразнения и незаетъ още прѣстолъ. Българското болярство било поставено прѣдъ нова изпитня; обаче, то е било вече достатъчно покварено. Хитриятъ Тертериевъ синъ се съгласилъ нагледъ да помага на Чака, който изтъквалъ своята женидба съ дъщерята на прѣдишния български царь Тертерий и възъ основа на нея градилъ своитѣ претенции за трона. Благодарение на богатствата, които донесла жена му Енкона, Светославъ сполучилъ да спечели чрѣзъ подарѣци, които на простъ езикъ значатъ подкупи, болярството въ Търново. Паметьта на грозний Ногая и татарската войска на Чака оказали така сѫщо своето въздѣйствие и довършили онова, което само подкупътъ не е билъ въ състояние да направи. Столицата била прѣдадена и на трона на Асѣневци се възкачилъ единъ правнукъ на Чингизхана, царь Чака (1300 год.[2]).

Тукъ е кулминацията на татарската власть въ България, тукъ обаче, тя почва бърже да пада. Като дѣйствувалъ за Чака, хитриятъ Светославъ работилъ сѫщеврѣменно и за себе си. Единъ прѣкрасенъ день, кратко врѣме слѣдъ своето въцаряване, Чака осъмналъ въ тъмница, дѣто билъ и одушенъ по заповѣдь на своя шурей. Оказало се, че Светославъ ималъ по-голѣми права отъ него върху търновския тронъ, на който той сега смѣло се възкачилъ (1300/1301 год.)[3]).

---

[1] Ф Брунъ, Черноморье l. c..

[2] Pachymeres II 265, $_{1-6}$.

[3] Ib. II 265, $_{15}$. D'Ohsson, Histoire des Mongols IV 761, 755. Брунъ, Черноморье II 354, 356—357. Споредъ Новайри Чака биль умъртвенъ въ 700 год. отъ Хеджра, която обхваща врѣмето между 16 септемврий 1300 и 6 септемврий 1301 г.

Така се тури край на прѣмата татарска власть въ България (ἐξάντεις ἤδη φανείσης τοχαρικῆς ἐξουσίας.)[1] Това е било къмъ края на 1300 или началото на 1301 г.

Прочее, слѣдъ редица фазиси — слѣдъ като въ 1242 год., още въ първата година слѣдъ смъртьта на великия Асѣнь, татарската върховна власть се наложи на България отъ кипчашкия ханъ Бату, слѣдъ като тя въпрѣки отпадъка на кипчашкото ханство, се засили, като прѣмина къмъ 1285 год. върху мощния помѣстенъ татарски князъ Ногай, отъ чиято мощь се разтърсвали всички придунавски и балкански страни и държави; слѣдъ като се засили още повече въ врѣмето на българския царь Смилеца и стигна своя апогей слѣдъ смъртьта на сѫщия, когато въ 1300 г. единъ правнукъ на бѣлѣжития татарски завоеватель Чингисхана, начело на една татарска орда се яви въ България, зае Търново и седна на трона на българскитѣ царе — татарското влияние изчезна отъ България.[2]

Обаче, послѣдствията отъ татарското влияние останали още да тежатъ надъ България. Вѫтрѣшно България била вече силно разстроена и разслабена. И въ засилването на това вѫтрѣшно разложение на България татарското влияние, наредъ съ унгарското и византийското, има своя почетенъ дѣлъ. Слѣдъ прѣмахването на Чака отъ Светослава и изчезването на татарската власть отъ

---

[1] Pachymeres II 265, $_{19}$. — Тукъ трѣба да забѣлѣжимъ слѣдното. На стр. 30 „Минало", кн. 5 - 6, г. Баласчевъ казва въ свръзка съ горнитѣ Пахимерови думи, че слѣдъ като Светославъ станалъ царь, нѣкои отъ българскитѣ боляри изпратили при императора Андроника II да искатъ да имъ изпрати за царь Михаила, сина на бившия царь Константина и Мария, „за да се отърватъ отъ появилата се вече чиста татарска власть въ България" (διά τὸ ἐξάντεις ἤδη φανείσης τοχαρικῆς ἐξουσίας.). Тѣзи думи на г. Баласчева извикватъ още на пръвъ погледъ недоумѣние у читателя: защото мѫчно може наистина да се разбере, какъ така, слѣдъ като татарскиятъ князъ Ногай, който именно притискаше България, бѣше отдавна мъртавъ, слѣдъ като Чака, татарскиятъ царь на българския тронъ бѣше така сѫщо прѣмахнатъ, а се възцарилъ вмѣсто него синътъ на прѣдишния български царь Тертерия I, царь Светославъ, „въ България вече (ἤδη) се установича чистата татарска власть"? Самъ Б. чуствувайки това, добавя: „това е явно доказателство, че Светославъ чрѣзъ своитѣ богатства привлѣкълъ на своя страна татарскитѣ войски на убития Чака." — Обаче, недоумѣнието произлиза отъ неправилното тълкувание на текста и частно на думата „ἐξάντεις", която значи наистина „чисть," но значи така сѫщо и „безврѣденъ" или „извънъ хоризонта," т. е. невидимъ. Горниятъ цитатъ трѣба, слѣдователно, да се прѣведе така: „понеже татарската власть бѣше изчезнала (се явила безврѣдна)." Че това е така, се потвърждава и отъ смисъла на онова, което Пахимеръ ни разказва прѣди това, а именно: (II стр. 265), че Смилецъ станалъ царь по волята на Ногая (βουλήσει Νογᾶ), че слѣдов. въ България е царувала татарската върховна власть, която (Ib. II 264) попрѣчила на императора да даде убѣжище на Тертеря I. Че татаринътъ Чака съ своитѣ татари искалъ да пороби българитѣ (Βουλγάρους δουλαγωγεῖν) и сполучилъ наистина. Че, слѣдователно съ неговата смърть и смъртьта на баща му Ногая татарската власть била прѣмахната и изчезнала, както се вижда и отъ казания цитатъ.

[2] Ф. Брунъ (Черноморье II) прѣдполага, че и по-късно, въ врѣмето на царь Михаила III, България била подвластна на кипчашкия ханъ; обаче, затова нѣма достатъчни и сигурни данни.

България болярството вирнало пакъ глава и се разпаднало на партии съ различни тежнения. На една страна стоялъ царь Светославъ съ своитѣ привърженици. Друга една партия, която, може би, е тождествена съ партията на Смилеца, се обявила противъ Светослава и поискала отъ императора Андроника II сина на покойния царь Константина, на име Михаилъ, за царь.[1] На византийцитѣ тъкмо това идвало на смѣтка, да подържатъ въ България вжтрѣшни разцѣпления и несъгласия, за да бжде тя слаба и безопасна. Тѣ изпратили Михаила и пакъ се наченали междуособици въ България благодарение на външни влияния. Обаче, въ Търново управлявала вече една по-силна ржка, която здраво държала юздитѣ и постепенно, но сигурно разчиствала една по една прѣчкитѣ, що се явявали на пжтя й. Претендентътъ Михаилъ се повъртѣлъ извѣстно врѣме въ България и около Търново, безъ да може да постигне нѣщо.[2] Мнозина отъ боляритѣ, съмишленици на Смилеца, забѣгнали въ Византия и тукъ се събрали около братята на сжщия. Прѣдприетитѣ отъ тѣхъ начело съ Радослава, братъ на Смилеца, съ византийска помощь опити, да се закрѣпятъ въ България, се свършили сжщо безъ успѣхъ.[3] Силната дѣсница на Светослава зела върхъ. Тя постепенно разчистила така вжтрѣшния политически животъ на България отъ ония миазми, които разпространили и разпространѣвали още въ него чузди вънкашни влияния и вжтрѣшни нечисти и користни стремежи и поставила, както вжтрѣшното, така и вънкашното положение на България на по-здрави основи чрѣзъ възстановяване, доколкото това е било тогава възможно, вжтрѣшното единство на държавата и чрѣзъ смѣло отхвърляне на врѣдни вънкашни влияния върху нейнитѣ вжтрѣшни работи.

Вжтрѣшнитѣ борби, които Светославъ е трѣбало да води въ началото на своето царуване, сж били косвенно едно послѣдствие и на татарското влияние, което спомогнало да се засили партикуларистичниятъ духъ въ страната.

Вьцаряването на Светослава (въ врѣмето между 16 септемврий 1300 год. до 6 септемврий 1301 г., навѣрно, още прѣзъ 1300 г.) открива сжщеврѣменно епоха на освобождението на България отъ тежко татарско иго и на нейното вжтрѣшно и вънкашно обновление.

Интересенъ, но сжщеврѣменно и доста тъменъ още е въпросътъ за отношенията, които сж се установили слѣдъ изложенитѣ събития между новия български царь Светослава и новия татарски кипчашки ханъ Токтай. Има извѣстни изгледи, които като че ли сочатъ, че като е отхвърлилъ тежкото татарско робство, което тежало надъ България и то не само върху нейния външенъ, но и вѫтрѣшенъ политически животъ, Светославъ не е можалъ да се откаже отъ това, да признае поне вънншно формалната зависимость на България отъ кипчашкия ханъ Токтай. Споредъ Бруна, не само Светославъ, но и неговитѣ наслѣдници признавали татарската върховна власть. Ето какъ се изказва той по този въпросъ и съ какви докази се мѫчи да подкрѣпи своята мисъль:

---

[1] Pachymeres II 265,$_{18}$: . . . τῶν Βουλγάρων πεμφάντων καὶ τὸν ἐκ Κωνσταντίνου υἱὸν τῆς Μαρίας ζητούντων.

[2] Pachymeres II 266.

[3] Ib. II 266—267; II 266,$_{10}$: „συνάμα πλεῖστοις.“ II, 266,$_{16}$: „ἀποσταλέντες οἱ περὶ τὸν Ραδοσθλάβον σὺν τοῖς μεγιστᾶσι τοῦ βασιλέως . . .“

„Слѣдъ тази рѣшителна постѫпка Светославъ стѫпилъ на прѣстола на Асѣневци, вѣроятно, съ съгласието на хана на златната орда, понеже първиятъ изпратилъ главата на убития Ногаевъ синъ на този послѣдния въ Кримъ.“ [1]) По-нататъкъ, като говори за нареждането на работитѣ въ капчашкото ханство слѣдъ смъртьта на Ногая, Брунъ казва [2]): „като прѣдалъ на своя братъ Бузлукъ земята на Ногая, ханъ Токтай раздѣлилъ (останалитѣ) негови владения между своитѣ синове Бегилбегъ и Илбасси. Бегилбегъ получилъ Саикджи на Донъ (т. е. Исакча на Дунава) и съсѣднитѣ на желѣзнитѣ врата области, по-рано подвластни на Ногая — въ околностьта не на Дервентъ въ Кавказъ, но на прохода „Надиръ-Дервентъ“ въ България или още по-вѣрно „Демиръ-Капу“, който игра важна роль при второто българско царство. Ирбасси се утвърдилъ, както се вижда, на брѣговетѣ на р. Бугъ. Между това Светославъ се борилъ успѣшно противъ гърцитѣ . . . , ако и на свой редъ, подобно на нашитѣ князе, билъ принуденъ да признае върховната власть на златната орда.“

„Това ние виждаме между прочемъ отъ Каталанската карта (съставена 1375 г. Д-ръ П. Н.) дѣто подъ името на града Сарай е изобразенъ сѣдещъ на прѣстолъ императорътъ на този „regio septentrional, del qual,“ както се чете пакъ тамъ въ приписката, — „lo imperi comenca en la provincia de Burgaria e feneix en la ciutat de Organcio. Le senyor es appellat Jambech (т. е. Джанибегъ).[3])“

„Като помѣстватъ тази провинция въ Бухара (Tartarie indepandante etc.) френскитѣ издатели на атласа (Not. et. Extr. XIV, 2 стр. 129) по невнимание смѣсвали тази страна съ „волжката България“, ако и да сѫ грѣшили, защото съставительтъ на картата подъ своята Provincia de Burgaria е могълъ да разбира само дунавска България.“

---

[1]) Брунъ, Черноморье II 354. Пахимеръ, на когото Брунъ се основава, не знае нищо подобно за изпращане главата на Чака въ Кримъ.

[2]) Ib. стр. 357—358.

[3]) Джанибегъ е билъ отъ 1343 година наслѣдникъ на хана Узбегъ, наслѣдника на Токтая.

„По сжщия начинъ не въ волжка България, както допуща ученият Кастиглионе (Monete cufiche 242), но към дунавска България се отнася слѣдното мѣсто изъ приведения отъ г. Десимони (I conti dell' ambaciata al chan di Persia стр. 50 заб.). Itinerarium Ant. Ususmaris: „In ita provincia manet Imperator Usbech scilicet in civitate Serai. Imperium suum incipit in provincia de Burgaria scilicet in civitate Vecina et finit in civitate de Cerganghi."

„Но ако това е така, не е трудно да възстановимъ смисъла на слѣдния фрагментъ отъ генуезка грамота отъ 1418 год. (Atti della Societa Ligure XIII 304): „Et intelligatur dictum Imperium Usbech flumen Vicine versus Thanam."

„Подъ тази рѣка явно се разбира вливащата се въ Черно море южно отъ Варна р. Камчия, наричана la Viça въ картата на Весконте, Viça въ въ картата на братята Пицигани, Veza на картата каталанска и пр."

Ако може, наистина, да се докаже, че въ приведенитѣ отъ Бруна мѣста се говори за нашата дунавска България, а не за волжка България, нѣщо, твърдѣ съмнително, то би слѣдвало, дѣйствително, че търновскитѣ царѣ сж признавали върховната власть на татарския ханъ отъ Кипчакъ до самото падане на търновското царство подъ турцитѣ. Това е единъ интересенъ въпросъ, който заслужава едно специално изслѣдване.

* * *

Тукъ прилагаме писмото на Теодора Метохита до Хумносъ:

ΘΕΟΔΩΡΟΥ ΜΕΤΟΧΙΤΟΥ

ΠΡΕΣΒΕΥΤΙΚΟΣ.

Ἆρα καὶ γραφόντων ἡμῶν ἐντεῦθεν, ὥσπερ ἐνίοτε λεγόντων αὐτόθι, καὶ οὐχ ἡμῶν μόνων, ἀλλὰ καὶ ἄλλοτ᾿ ἄλλων καὶ πλείστων ἑκάστοθ᾿ ὁμοῦ, ἀνέξῃ μακρὰ καὶ δίδως ἡμῖν εἰς τοῦτο σαυτόν, ὥσπερ εἴωθας, ἕτοιμον, ἢ μὴ σχολὴν ἄγειν φήσαις τῶν περὶ σὲ τοσούτων πραγμάτων, τῆς περὶ τῶν κοινῶν διοικήσεως; ἀλλ᾿ εἰ τοῦτ᾿ ἄρα, πάντως ἂν ἀδικήσαις, ὦ πάντ᾿ ἄριστε καὶ δικαιότατε· καὶ πάντων ἂν εἴην αὐτὸς ἀθλιώτατος, εἰ ὧν μέτεστιν ἅπασι, καὶ ὧν ὁτῳοῦν ὡς βούλεται καὶ ἅττα βούλεται ξυγχωρεῖς, ταῦτ᾿ ἐμοὶ μὴ δώσεις μόνῳ, καὶ τὴν εἰς κοινὸν ἀποφράξεις ἀκοὴν δεδομένην, ἧς μάλιστα ὑπὲρ τοὺς πολλοὺς αὐτός τε ἠξίουν καὶ ἐδόκουν μετεῖναί μοι. Ὅτε τοίνυν ταῦτ᾿ οὐκ ἔξεστιν ἐπὶ σοῦ μήτ᾿ οἴεσθαι μήτε λέγειν, καὶ φαῦλός τις ἂν εἴη καὶ πάντων κάκιστος ὅστις ἂν περὶ σοῦ τι τοιοῦτον ἐρεῖ, χάρισαί μοι τοσοῦτο, δοῦναί τινα χρόνον ἐμοὶ βραχύν, ὅσον ἐπακροάσασθαι τῶν παρόντων ἐξ ἀποδημίας ἡμετέρων γραμμάτων. Πάντως οὐδ᾿ ἡμεῖς σχολὴν τελείως ἄγομεν οὐθ᾿ οἵαν ἐπέραστον, οὐδ᾿ ἀδολεσχεῖν ἐν τούτοις παντάπασι δόξαιμεν· ἀλλ᾿ ἔσται τι τάχα καὶ τοιοῦτον ἐν τούτοις, ὃ λέγειν τε ἐμοὶ καὶ σοὶ παντὸς μᾶλλον ἀκούειν δίκαιον· καὶ ἀναγκαίως μὲν ἔχει λέγειν, εἰρήσεται δὲ οὐκ ἀηδῶς ἐμοί, ἀλλὰ φωνῇ πάλαι τρυφᾶν εἰθισμένῃ καὶ τὸ πρότερον ἔθος ἀνακτωμένῃ τε καὶ ποθούσῃ, καί τινα δὴ ῥᾳστώνην ἐπέραστον ἐμαυτῷ διδόναι καὶ χαρίζεσθαι δόξαιμ᾿ ἄν· ὥσπερ εἴ τινα χώροις ἀνημέροις καὶ δυσαντήτοις ἐπὶ πλεῖστον ὑπ᾿ ἀνάγκης κατακαμόντα τε καὶ κρημνοβατήσαντα, πόθος ἔσχε καὶ πεδίων εὐανθῶν ἅψασθαι καὶ ὑπτίων, καὶ μετὰ γαλήνης ἐπαφεῖναι τὸν ἵππον ἐνταῦθ᾿ εὐθυδρομῆσαί τε καὶ πομπεῦσαι· μεταβολὴ δὲ πάντων μὲν ἡ τραγῳδία φησὶν ἡδύ· ἡ δ᾿ ἀπ᾿ ἀγροικίας εἰς λόγους καὶ βαρβαρικῆς ξυντυχίας χρονίου καὶ ἀηδίας εἰς ἕλληνα γλῶτταν καὶ χάριν, τίς οὐκ ἂν ἐρεῖ ὡς οὐ πάντων ἥδιστον; Ἴσως δ᾿ ἂν ἐμοὶ καὶ τοῦτ᾿ εἴη νῦν ἐντεῦθεν ἐμαυτοῦ πειρᾶσθαι καὶ τὴν ἐγκειμένην ἐμοὶ τοῦ λέγειν ἕξιν, ἥν τινα δή τις ἂν φαίη, πάντως δ᾿ ἔστιν ἡτισοῦν, καθορᾶν εἰ ἄρ᾿ ὁτιοῦν ἧττον ἔσχε καὶ ὑπέρρευσεν ἑαυτῆς, ἐπὶ τοσοῦτον λοιπὸν ἀπόδημος γενομένη τῆς ἐν ταῖς βίβλοις ἀγωγῆς εἰθισμένης καὶ τῆς ἐντεῦθεν συμμαχίας τε καὶ ἀρδείας ἔρημος καὶ ἀπότροφος. Διὰ ταῦτα γοῦν πάντα δικαίως ἂν ἐμοὶ δοκεῖν ἀκούοις, οὕτω λεγόντων ἤδη ὡς ἄρ᾿ ἡμῖν τὰ τῆς παρούσης πρεσβείας ἐξ᾿ ἀρχῆς ἀπήντησεν. Ἐξῄειν μὲν τῆς πόλεως αὐτόθεν, ἐντεῦθεν γὰρ εἰρήσεται, ὡς ἄρα ἐξῄειν καὶ αὐτὸς οἶσθα. Ἑσπέρα δ᾿ ἦν τηνικαῦτα σχεδόν, ἢ ὅτι ἔγγιστα, καὶ ξυντυγχάνω περὶ τὰς πύλας αὐτόθι, ἀφ᾿ ὧν ἦν ἀναγκαῖον ἐξιέναι, τοῖς ἐκ Τριβαλῶν πρέσβεσιν, ὁμοῦ πᾶσιν ἑστῶσι πάλαι καὶ μένουσιν, ἐφ᾿ ᾧ τε τιμὴν ἐμοὶ τὴν δοκοῦσαν ἀποδοῦναι καὶ προσειπεῖν ἐξιτῆρι ὡς νομίζεται, ἅμα τε παραδοῦναί μοι καὶ παρακαταθέσθαι πρὸς τὴν κοινὴν ὁδόν· καὶ ὃν ἐξ ἑαυτῶν ἔστελλον εἰς τὰ σφέτερα αὐτῶν καὶ τὸν δεσπότην, οὐ δι᾿ ἄλλο τι τοσοῦτον ἢ τιμῆς ἕνεκεν, ὡς ἔφασαν, ἡμετέρας, ὡς ἀγγελοῦντα ἅττα δίκαια περὶ ἡμῶν· ἦν γὰρ δὴ οὐ τῶν πάνυ παρὰ σφίσιν, ἵνα μὴ λάθωμεν [1]) οἵτινες ὄντες εἰς αὐτὸν ἐπιδημοῦμεν, κἀντεῦθεν τῶν εἰκότων ἀτυχήσαιμεν, οἷ᾿ ἐνίοτε δὴ γίγνεται.

---

[1]) Ἐν τῷ κώδηκι σημειοῦται καὶ: λαθοιμεν.

Послание на Теодора Метохита.

Ще ли да потърпишъ, когато ние ти пишемъ отъ тукъ, както и когато понѣкогашъ ти говоримъ тамъ, и не само ние, но и други въ разни врѣмена и винаги мнозина едноврѣменно, ще ли да имашъ готовностьта да направишъ това, както обикновенно, или ще кажешъ, че нѣмашъ врѣме поради многото твои запятия съ държавнитѣ работи? Но ако това би било така, ти би сторилъ голѣма неправда, о ти най-отличний и справедливий! И азъ самъ бихъ билъ отъ всички най-окаянъ, ако онова което е позволено на всички и което допущашъ всѣкиму, който поиска и както поиска, не дадешъ само на мене, и (ми) откажешъ вниманието, което е опрѣдѣлено за обществото, и за което азъ самъ повече отъ мнозина моля и, струва ми се, че ми се слѣдва. Обаче, понеже не бива нито да се мисли, нито да се говори това за тебѣ, а онзи, който кажеше подобно нѣщо за тебѣ, би билъ лошъ, и отъ всички най-зълъ, бѫди тъй щедъръ и ми дай малко врѣме, колкото да изслушашъ настоящето ми писмо отъ чужбина.

И ние съвсѣмъ не прѣкарваме въ бездѣйствие, нито въ приятна (почивка), нито пъкъ считаме, че съ настоящето празнословимъ, но има нѣщо въ това такова, което се налага на менѣ да кажа, а на тебѣ много повече да изслушашъ. И нужно е да се каже, и ще се каже отъ менѣ не безвкусно, но съ езикъ, който отколѣ е свикналъ да се изразява нѣжно и който иска да си сдобие пакъ прѣдишния обичай. Съ това би ми се сторило, че давамъ и подарявамъ на себе си нѣкаква приятна почивка; както, когато нѣкой, който се е уморилъ, принуденъ да се катери въ мѣста диви и мѫчнопроходими, е обзетъ отъ желание да достигне цвѣтисти и равни полета и тукъ спокойно да пусне коня да върви на воля (на право) и тържествено. Трагедията казва, че промѣната на всичко е приятна. Но кой би рекълъ, че промѣната отъ простащина въ образованость и отъ дълговрѣменни и отвратителни сношения и срѣщи съ варвари въ гръцкия езикъ и прѣлестъ не е най-сладкото нѣщо отъ всичко? Може би, това да ми послужи сега да се опитамъ оттукъ да разгледамъ, дали присѫщата на менѣ способность да говоря, каквато и да е тя, не е отслабнала и се намалила, като се е отстранила толкова врѣме отъ обикновеното рѫководство на книгитѣ, та е лишена отъ тѣхната помощь и подкрѣпа. Заради всичко това, ми се струва, че е справедливо, да изслушашъ, като разказвамъ обстоятелствата на посланичеството ми така, както сѫ се случили отначало.

Тръгнахъ оттамъ отъ Цариградъ. Ще захвана разказа си оттукъ. Какъ съмъ тръгналъ, и ти самъ знаешъ. Бѣше почти вечерно врѣме тогава или татъкъ близу. Срѣщамъ на портитѣ, отдѣто трѣбаше да излѣза, сръбскитѣ пратеници, отдавна събрани всички заедно и чакащи, за да ми отдадатъ подобаещата честь и да ме поздравятъ на тръгване, както се слѣдва, а сѫщо да ми посочатъ и се споразумѣятъ за общия пѫть, и да ми кажатъ, че този, когото изпращатъ измежду си въ отечеството си при краля, изпращатъ го не за друго, а за наша честь, както казваха, за да съобщи за насъ каквото е справедливо. Той не бѣше отъ най-първитѣ у тѣхъ. Така че да не би да бѫдемъ неизвѣстни, какви сме, та да се лишимъ отъ подобаващето намъ, нѣщо, което понѣ-

Ξυγγενόμενοι δ᾽ἐνταῦθα τοῖς ἀνδράσι, μέτρι᾽ ὅσα γ᾽ ἦν, οἶμαι κατὰ καιρὸν καὶ ἀποφλήσαντες τῆς τιμῆς ταύτης χάριν, ὡς λόγος ἐξῆν, ἔπειτα ἀπαλλαττόμεθα· καὶ οἱ μὲν αὖ εἰσῄεσαν ἐς τῆς πόλεως εἰς τὰ εἰωθότα, ἡμῖν δὲ ἐδόκει, καταλῦσαί ποι ἔγγιστα αὐτόθι τῆς πόλεως καὶ μένειν τὴν νύκτα, ἐπειδὴ ὀψὲ ἦν οὕτω τῆς ἡμέρας· ἄλλως τε δὴ καὶ πρὸς λόγον ὡς ἂν ἐπὶ σχολῆς κατασκέψασθαι, ἦν ἡμῖν τοῦ δέῃ ἔτι πω πρὸς τὴν ὁδὸν ἐνσκευάσασθαι· εἰκὸς δὲ εἶναι καὶ δεῖν ἴσως πλείστων, ὡς ἐν ἀρχῇ συμβαίνειν εἴωθεν, ἄλλως τε καὶ μὴ κατὰ προσδοκίαν ὀψιαίτερον ἐξελθοῦσιν, ἵν᾽ ἕωθεν πλήρεις ἅπαντ᾽ εὐτρεπισμένοι ὧν ἂν ἦμεν χρεῖοι, καλῶς ἔπειθ᾽ οὕτω καὶ ἀσφαλῶς εὖ μάλ᾽ ὁδοῦ ἁπτοίμεθα. Ἐδόκει οὕτω· καὶ εἴημέν εὐθὺ τῆς ἄγχιστ᾽ οὔσης τῶν Ἀναργύρων μονῆς. Ἐνταῦθα δὴ καθ᾽ ὁδὸν ἰοῦσι [1]), Τριβαλὸς ἐκεῖνος ἄνθρωπος ὁ τῆς ὁδοῦ κοινωνὸς ἐπειρᾶθ᾽ ἡμῶν πυνθανόμενος ὁπόθεν ἔσται οἱ τὰ πρὸς τροφὴν καὶ ἅπασαν ἡντιναοῦν καθ᾽ ὁδὸν ἀναγκαίαν χρείαν. πάντως δὲ τῆς χώρας ἔφασκε καὶ τῶν οἰκούντων ἐφ᾽ὧν ἡ ὁδός. οὕτω γὰρ δὴ καὶ παρὰ σφίσιν εἰθίσθαι πρέσβεων ἐπιδημούντων καὶ παριόντων· οὐκ ἔγωγε, ἔφην, ὦ᾽ γαθέ, ἀλλ᾽ οὐχ ἡμῖν γε εἴθισται· πρέσβεσι μὲν γὰρ ἅπασιν εἰς ἅπανθ᾽ ἡ βασιλικὴ φιλανθρωπία καὶ μεγαλειότης ἐπαρκεῖ καὶ δαψιλῶς μένουσί τε μέχρις ὅτου δέοι, καὶ ἀπιοῦσιν οἴκαδε τὰ μὲν ἔσται χάρις καὶ φιλοτίμημα βασίλειον τιμῇ τῆς πρεσβείας, τὰ δὲ προσέσται πάντως ἀναγκαῖ᾽ εἰς πλείστας καὶ πάσας τῆς ὁδοιπορίας ἡμέρας ἐφόδια· χώρα δὲ ἅπασ᾽ ἐφ᾽ ἧς ἡ ὁδὸς ἡ βασιλέως, πλὴν ὧν νομίζομεν φόρων μόνων [2]) ἀνεῖται, πάντων δὴ φορτικῶν καὶ δυσχερείας ἁπάσης ἐλευθέρα. καταπολαύουσα τῆς τοῦ δεσπότου φιλανθρωπίας· καὶ δὴ καὶ σὺ νῦν ἔλεγον, ἔχων κατ᾽ ἀμφότερα ὡς εἴρηται, οἶδας γάρ, οἷς ἔχεις ἐκ βασιλέως ἐφοδίοις χρήσῃ, καὶ ἡμῖν δέ γε ἴσως ἔστιν οὐ προσχρήσῃ ὅσα γε εἰκὸς ἐν οἰκείοις οὖσι, καὶ προσέσται τὰ ἀφ᾽ ἡμῶν εἴ πη ἄρα εἰς τιμήν τινος καὶ φιλοφροσύνην τοῦ ξενίου τε καὶ πομπαίου· δίκαιον γὰρ καὶ τοίνυν αὐτὸς σὺ μὴ πειρᾶσθαι τῶν ἀήθων τῇ χώρᾳ· φέρειν γὰρ οὐκ ἔχει ῥᾷστα ὁστισοῦν καὶ ἀστικὸς καὶ ἀγροῖκος, ἅττα οὐκ εἴθισται, καὶ ὃς ἂν ἄλλως τάχα πειρῷτο καὶ θρασύτερον ἂν ἴσως ἐντεῦθεν ἐκεῖνος αὐτῷ χρῷτο· οὐκ ἔπειθον λέγων, ἔδειξε γὰρ μεταβραχύ· παθὼν δέ τε νήπιος ἔγνω, φησὶν ἡ παροιμία· γιγνόμεθα γὰρ τάχιστά οἱ καταπαύειν ἔδει· καγὼ μὲν ᾔα ἐς αὐτὴν μονὴν ἐνσκηνησόμενος, ἐκείνῳ δ᾽αὐτόθεν προστάττων τῶν ὑπηρετῶν ἑνί τε καὶ δευτέρῳ ξυνέπεσθαι καὶ ὑποδεικνύειν οἴκημά τι τῶν ἐν τῷ χωρίῳ τῶν ἄλλων ἄμεινον καταλῦσαι, ἐντειλάμενος τῷ δεσπότῃ μὴ δι᾽ὄχλου γενέσθαι τἀνδρὶ τὴν νύκτα ταύτην ὁτιοῦν· καὶ ἐποίουν οὕτω, καὶ ἐπανῇκον ἐμοί. Ἤδη δὲ εἰσιόντι τὴν μονήν, θροῦς ἐκ τῆς χώρας προσβάλλει καὶ ἦν ἄπορολ ὅτι ποτ᾽ ἂν εἴη· καὶ ἅμα εὐθὺς ἀπαντῶσιν ἄνδρες ἐκεῖθεν καὶ γύναι᾽ ἅττα κλαίοντα· ἦν δέ τι χαλεπὸν αὐτόθεν τὸ δηλούμενον, κἀγὼ πυθόμενος ἔμαθον ὅ τι ποθ᾽ ὑπενόουν· οὐδὲ γὰρ ἐμέλλησεν ἄνθρωπος οὐδὲ προσβραχὺ δρᾶσαι τε καὶ παθεῖν ἃ προσεδόκησα· ἀλλ᾽ ἀποβὰς τὸν ἵππον ἐπὶ τῆς οἰκίας ἧς ἔδει μένειν τὴν νύκτα, παραχρῆμ᾽ ἀλλοιότερον ἐπειρᾶτο τῶν οἰκούντων ἢ ὡς αὐτὸς τέως καθ᾽ ὁδὸν ἐπέτελλον καὶ παρῄνουν, προστάττων μάλιστ᾽ ἅττα οὐκ ἦν οὐδ᾽ ὧν ἔδει, καὶ γάλα ὅ φασιν ὀρνίθων, καὶ ἅμα οὐδὲν πράως οὐδ᾽ ἀλύπως, ἀλλ᾽ ὡς ἂν

---

[1]) Σημειοῦται καί: ἰόντας.

[2]) Ὁμοίως: μόνον.

кога се случава. Като се срѣщнахме тукъ съ тѣхъ за малко, колкото допущаше, мисля, врѣмето и като имъ благодарихме за честьта, както изисква редътъ, раздѣлихме се слѣдъ това. Тѣ пакъ влѣзоха въ града въ своитѣ жилища, а ние трѣбаше да се спрѣмъ нѣйдѣ близу тамъ до града и да прѣкараме нощьта, защото бѣше вече късно. Така трѣбаше да направимъ, за да размислимъ спокойно, дали нѣмаше още нѣщо нужда да приготвимъ за пѫтя. Изглеждаше да имаме нужда отъ твърдѣ много нѣща, както обикновено се случва въ началото. Освѣнъ това, неочакванно излѣзохме малко късно, та не можихме отрано да приготвимъ всичко, което ни бѣше потрѣбно, та да тръгнемъ слѣдъ това добрѣ и сигурно на пѫть. Така рѣшихме и веднага се отправихме въ близулежащия монастиръ „Св. Безсрѣбърници“.

Тукъ, като вървѣхме, онзи сърбинъ, другарьтъ ни по пѫть, се опитваше да узнае отъ насъ, отдѣ ще получава храна и всичко нужно за изъ пѫтя. Навѣрно, казваше, отъ страната и отъ жителитѣ й, които сѫ на пѫтя; защото и у тѣхъ е такъвъ обичаятъ за идващитѣ и прѣкарващи у тѣхъ посланици. Не, драгий, казахъ, у насъ не е такъвъ обичаятъ. Царското човѣколюбие и величие богато снабдява съ всичко всички посланици и като оставатъ, додѣто е нужно, и като си отиватъ въ отечеството. Отъ една страна, това е даръ и дѣло на царската щедрость и честолюбие въ честь на посолството, а отъ друга — къмъ това се прибавятъ всички нужни нѣща за цѣлото пѫтуване. Цѣлата страна на империята, по която върви пѫтьтъ, подлежи само на законнитѣ данъци, а е свободна отъ всички насилия и затруднения, като се ползува отъ императорското човѣколюбие. И ти сега, казахъ, имашъ съобразно и съ едното и съ другото, както се каза; защото знаешъ, че ще се ползувашъ отъ припаситѣ, които имашъ отъ царя; и отъ насъ, може би, ще получишъ нужното, колкото се слѣдва, когато сме у дома. Ще ти се прибави това отъ насъ въ знакъ на честь и гостоприемство къмъ гостенинъ и пѫтникъ. Затова справедливо е и самъ ти да не се опитвашъ да правишъ нѣщо, което не е съгласно съ обичаитѣ на страната. Защото никой, билъ той гражданинъ или селянинъ, не може лесно да понесе несъобразното съ обичаитѣ; а който би се опиталъ да постѫпи другояче, би изпадналъ, може би, затова въ голѣма неприятность. Но не можихъ да го убѣдя, това стана явно слѣдъ малко. Поговорката казва: „пострадалъ глупакътъ и разбралъ“.

Скоро стигнахме, дѣто трѣбаше да спремъ. Азъ отидохъ да се установя въ самия мънастиръ, а него (сърбина), заповѣдахъ на двама слуги да го послѣдватъ и му посочатъ най-добрата кѫща въ селото, за да остане, като порѫча на стопанина, да не бѫде човѣкътъ обезпокоенъ прѣзъ нощьта съ нѣщо. Така направиха и се върнаха при мене. Но като влѣзохъ вече въ мънастиря, долита шумъ отвънъ и се чудѣхъ, какво е това. Изведнъжъ идватъ оттамъ нѣкои мѫже и жени плачещи, отъ което бѣше явно, че има нѣкакво нещастие. Като разпитахъ, узнахъ онова, което нѣкога подозирахъ; защото човѣкътъ не се забави ни най-малко да стори и да изпати каквото очаквахъ. Като слѣзълъ отъ коня при кѫщата, дѣто трѣбало да прѣнощува, той се отнесълъ къмъ живущитѣ въ нея не така, както азъ му порѫчвахъ и го убѣждавахъ, но заповѣдалъ да му дадатъ работи, които нѣмаше или отъ които не се нуждаше, както казватъ — млѣко отъ пиле, и при това не по благъ

σφόδρ᾽ ᾤετο καταπλήξειν· ὡς δὲ οὐδὲν ἀπήντα οἷ δεξιὸν ἐκεῖθεν, ἀλλ᾽ ἀλλήλοις ἐχρῶντο παρὰ δόξαν οἵ τ᾽ ἀκούοντες ᾗ ᾤοντο τἀνδρί, κἀκεῖνος ᾗ ᾤετ᾽ αὐτοῖς ἀηδῶς τε λέγων καὶ ἀηδῶς ἀκούων, ἀνίσταται δῆτ᾽ εὖ μάλα αὐτόθεν αὐτίκα καὶ ἐνθορὼν ὁτῳοῦν τῷ ξυλλαχόντι καὶ δραξάμενος ἀπρὶξ ταῖν χεροῖν τῆς κεφαλῆς καὶ ἅμα ταὐτὰ παθών, εἷλκετ᾽ ἐντεινόμενος κατὰ κόρρης πὺξ παίων τε καὶ παιόμενος· οἱ δ᾽ ὑπηρέται τ᾽ ἀνθρώπου, εἵποντο γὰρ τρεῖς, πτήξαντες πρὸς τὸ τόλμημ᾽ ἡσύχασαν, ἀφορῶντες πρὸς ὅτι πλείστους καὶ σφῶν αὐτῶν πλείονας τοὺς παρεστῶτας τῶν χωριτῶν, εὖ μάλα παρεσκευασμένους, καὶ δήλους ὄντας, ἤν τις τοῦ συγγενοῦς προσάπτοιτο καὶ προσεπιτρίβοιτο, ἀμυνεῖσθαι καὶ κακῶς δρᾶν σφόδρα ἐρρωμένως. Καὶ ἐπὶ τούτοις τὰ οἴκοι γύναι᾽ ἀπῴμωξε καὶ ὁ θροῦς ἤρθη· κἀγὼ μανθάνω τὸ γεγονὸς καὶ ξυντεινάμενος ὡς οἷόν τε τάχιστα, πέμπω τῶν ἐπιτηδείων τινάς, οἵ μοι παρείποντο καὶ παρέπεμπον ὡς ἐπ᾽ ἐξόδῳ μέχρι καὶ εἰς τὴν μονήν, φθάσαι τε καὶ λῦσαι τὸ ξυμβὰν δύσκολον, ἅμα τε καὶ ἐπιτιμῆσαι τοῖς χωρίταις καὶ καταμειλίξασθαι τὸν ἄνδρα καὶ διδάξαι περὶ τοῦ μέλλοντος ἑξῆς μὴ δρᾶν οὕτω· συνέπεμπον δὲ καὶ τῶν μοναστῶν τοὺς ἐπὶ τῇ διοικήσει τῆς χώρας, καὶ συνέπεμπον ἐπὶ τοῖς αὐτοῖς. Καὶ δὴ καλῶς ἔσχε, καὶ ὁ Τριβαλλὸς εὐηρέστει τε αὐτίκ᾽ ἐπὶ τούτῳ· ἀπήντα γὰρ αὐτῷ καὶ τὰ τῆς χρείας ἅπαντα τῶν μοναχῶν εὖ, καὶ νοῦν ἔσχε μάλιστα ἐντεῦθεν, καὶ τουλοιποῦ πρὸς ἅπασαν τὴν ὁδὸν χρηστὸς ἦν, καὶ ἡμῖν ἡδίστην παρεῖχε τὸ ξυμβὰν τὴν διατριβήν, ὡς ἀπέδειξε μῦν ἀντὶ λέοντος, ᾗ δή φασι, τἀνθρώπιον δεδιττομένοις αὐτὸ μὴ τολμᾶν ἑξῆς παραπλήσια. Καὶ ἐδεδίει σφόδρα καὶ προσεῖχε τὸν νοῦν, καὶ οὐκ ἔστιν ὅπῃ ποτ᾽ ἐπὶ πολλῆς τῆς ὁδοῦ καὶ πολλῶν ἀνύσας ἡμερῶν ἐνεχείρησε δρᾶν ὁτιοῦν ὅμοιον ὁτῳοῦν, ἀλλ᾽ εἰσιὼν ἅπασαν οἰκίαν, ἠσπάζετό τε δεξιῶς τοὺς οἰκοῦντας, καὶ ἡδὺς ἦν μάλισθ᾽ ἅπαντα πράγματα, ὡς ἂν οἷός 1) τ᾽ ἦν, οὐδὲν ἄλλο λέγων ἑκάστοτ᾽ ἢ σκίμποδος αὐτῷ μόνου δεῖν, καὶ δίφρου τινὸς ἐφιζῆσαι καὶ κατακλινεῖν καὶ πυρὸς πάντως τινὸς ξυλλαχεῖν σφίσι, πρός τε τὴν ἄλλην χρείαν ὀπτᾷν τε τινα καὶ ἕψειν βρῶσιν ἀναγκαίαν, καὶ πρὸς ἀλέαν μάλιστα ὅσα εἰκὸς ἀνάγκην εἶναι τοῖς ὁδὸν μακρὰν χειμῶνος οὕτω κάμνουσιν. Οἶδας γὰρ ὡς ἔτος τουτὶ δυσχείμερον μάλιστ᾽ εἴπερ δὴ καὶ ἄλλοτέ ποτε γέγονε, καὶ σφόδρα νιφετῶδες, καὶ βορείοις καταιγίζον δριμύτατα πνεύμασι, καὶ τοῦθ᾽ ὡς ἐφ᾽ ἡμῖν γε μάλιστα τοῖς ἐν Βυζαντίῳ κατακεκλείσμεθά τε ὥσπερ ἐν χηραμοῖς τισι ταῖς οἰκίαις, καὶ μάλισθ᾽ ὅσοις ἦν ὑπογέῳ· τἄλλα γὰρ οὐκ ἀντεῖχε· καὶ ἀποκεκλείσμεθ᾽ ὁδῶν τε πασῶν καὶ προόδων ἐπὶ πλεῖστον· δεῆσαν δ᾽ ἔπειθ᾽ ὅμως ἐξιέναι, προῇμεν ἐς βασιλέως πεζῇ βάδην αὐτοὶ πλείστας ἡμέρας ἐνσκηριπτόμενοι βακτηρίαις διὰ τὸν ὄλισθον, μηδαμῶς ἵπποις ὡς ἔθος χρώμενοι, ὡς ὅτι πλεῖστον τῆς χιόνος ἀνεχούσης τε καὶ ἠρμένης ὕψος, πᾶσιν ὀχήμασι, καὶ τοῖς μετὰ βάρους ἐπιοῦσιν εὐενδότου κατακεχυμένης καὶ οὐκ εὐπαγῆ τὴν ἕδραν ὑπεχούσης, οὐδ᾽ ἑστῶσα οὐδ᾽ ἀσφαλῆ, ἀλλ᾽ ὥστε μάλισθ᾽ ὑπολισθαίνειν μέχρις ἰγνύος, καὶ ξυμπίπτειν ἐνισχομένους καὶ καταπίπτειν. Καὶ μὴν καὶ τοῦτ᾽ οἶσθα, ὡς οὔπω δὴ παντάπασιν ἐξῆλθον ἔγωγε τῆς πόλεως, καταπεπαυμένου χειμῶνος. Ἀλλὰ κατεῖχε μὲν ἐπιμήκιστον τὴν γῆν ἡ προλαβοῦσα χιών, ἄτηκτος ἔθ᾽ ἡ πλείων, ὁ δὲ καιρὸς ἔτ᾽ ἐπίδοξος ἦν ἐνεγκεῖν ὅμοια, καὶ μάλιστ᾽ ἐπὶ Θρᾴκης ὁδεύειν μέλλοντες, καὶ ἐπειρώμεθ᾽ οὕτω σφόδρα· καὶ οἶσθα γὰρ τὰ Θρᾳκῷα πνεύματα· τοῦτο τὸ δεινότατον ἦν ἡμῖν τοῦ χειμῶνος· αὐτοῖς νιφετοῖς, αὐτοῖς ὄμβροις, πάντοθεν ἐμπίπτοντα καὶ καταθλῶντα, ὥσπερ ἐξ

---

1) Διορθοῦται· οἷον.

начинъ, но грубо, мислейки, че ще сплаши. Когато, обаче, не срѣщна тамъ нищо благоприятно за себе си, по се държали противно единъ на другъ, слушащитѣ го — противъ това, което той мислѣше, а той — противъ онова, което тѣ мислѣха, говорейки досадно и слушайки досадно; той станалъ изведнъжъ оттамъ и като скочилъ противъ случилия се насрѣща му, сграбчилъ го за глава и самъ той билъ сграбченъ, влачелъ го и билъ самъ влаченъ, удрѣлъ по глава и билъ самъ удренъ. А слугитѣ му, слѣдваха го трима такива, уплашени отъ дързката (му) постѫпка, останали спокойни, понеже видѣли, че присѫтствуватъ много селяни, много повече отъ тѣхъ, добрѣ стъкмени и готови, ако нѣкой посегне да удари сродника имъ, да се защищаватъ и много злѣ да се разправятъ. Заради това женитѣ въ кѫщата се разплакали и се дигналъ шумътъ. Като узнахъ за случката, побързахъ и изпратихъ, колкото бѣ възможно по-скоро, нѣколко души отъ служащитѣ, които ме придружаваха и изпращаха като на смърть дори до мънастиря, да отидатъ и изгладятъ неприятната случка, като смъмрятъ селенитѣ и успокоятъ човѣка, и да го поучатъ въ бѫдаще да не постѫпва така. Изпратихъ сѫщеврѣменно отъ монаситѣ ония, които управляваха селището. Така работата се уреди и сърбинътъ се успокои веднага съ това, защото монаситѣ му доставили всички нужни потрѣби, и слѣдъ това се вразуми. Оттогава по цѣлия пѫть той бѣше добъръ и тази случка направи нашето прѣбиване най-приятно, понеже доказа, че човѣчето е, споредъ пословицата, мишка, а не лъвъ, и ние го плашехме за да не дързнува за въ бѫдаще да прави подобни работи. Той се боѣше силно и стана внимателенъ, и нийдѣ вече по дългия пѫть и прѣзъ многото прѣкарани дни не се опита да направи нѣщо подобно нѣкому, но въ всѣка кѫща като влизаше, поздравляваше любезно хазяитѣ, бѣ въ всичко приятенъ, както подобаваше, и винаги нищо друго не казваше освѣнъ, че му трѣба само скамейка и нѣкой столъ за да седне и се подпрѣ, и малко огънь да му дадатъ за друга нужда, да свари и да опече потрѣбното ядене, а особено за да се сгрѣе, което е нужно за онѣзи, които пѫтуватъ така зимѣ дълго врѣме.

Както знаешъ, тази година зимата бѣше по-тежка отъ всѣки другъ пѫть, съ много снѣгъ. Духаха най-студени сѣверни вѣтрове и това особенно у насъ въ Цариградъ, затворихме се въ кѫщитѣ си, като въ леговища, и особенно тѣзи, които имаха изби; защото другото не можеше да утрае. За дълго врѣме бѣхме откѫснати (затворени) отъ всички пѫтища и проходи. Понеже трѣбаше, обаче, послѣ да потеглимъ, напрѣдвахме по царския (пѫть) пѣшъ полека-лека много дни, като се подпирахме на тояги, защото бѣше плъзгаво, безъ да си служимъ никакъ съ коне, както подобава, понеже имаше много снѣгъ, натрупанъ нависоко, който образуваше за всички кола и за слѣдващитѣ съ товаръ податлива и мегка почва, нездрава и несигурна, така че тѣ много се плъзгаха и затъваха до колѣнѣ, спъваха се и падаха. Ти знаешъ и това, че съвсѣмъ не бѣше още прѣстанала зимата, когато тръгнахме отъ Цариградъ. Земята бѣ покрита цѣла съ снѣгъ, най-вече неразстопенъ, и врѣмето сочеше да донесе пакъ нѣщо подобно, особенно като щѣхме да вървимъ прѣзъ Тракия. И силно изпитахме това. Извѣстни ти сѫ тракийскитѣ вѣтрове. Това бѣ за насъ най-лошата часть отъ зимата. Отъ всички страни, съ снѣгове и съ влага, духаха вѣтрове и

ἀχανοῦς δή τινος καὶ τυφωνικοῦ πελάγους, τῶν ταύτῃ παμμηκίστων τε καὶ ἀπλέτων πεδιάδων καὶ παντάπασιν ἀσυνδέτων ὄρεσί τισιν, ἀμηγέ πῃ καὶ ἀτειχίστων, ἀναρρηγνύμενα καὶ σφόδρα κόπτοντ᾽ ἐπὶ πάσης ἰοῦσιν ὁδοῦ· καὶ τοτὲ μὲν ἐξ ἀντιθέτου κατὰ πρόσωπον ἀντίχ᾽ ἱστῶντα, μὴ πρόσω φέρειν ἄνδρας ἀεθλοφόρους ἡγεμονῆας ἠδ᾽ ἵππους ἄγοντας· τοτὲ δ᾽ αὐτοῖς ὀχήμασιν ἐκ πλαγίου κατασπῶντά τε καὶ καταγνῦντα. Καὶ τοίνυν προϊέναι δὴ πολλάκις ἕωθεν πειρώμενοι, ἐπειδὴ καὶ ἡπτόμεθα προϊέναι, ἢ μικρὸν προκύψαντες, καὶ μηδαμῶς ἐνίοτ᾽ ἀντέχοντες ἐπανείημεν αὖθις ὅθεν ἐξήειμεν, ἢ πάντως αὐτίκα κατεπαύομεν καὶ ἀπεβαίνομεν τοὺς ἵππους, ἥν που λαβοίμεθα τάχιστα συνοικίας ἢ ἀγροῦ τινος, ἐν τῷ μεταξὺ δὴ βραχυτάτῳ τινὶ μήκει, καὶ τῆς ὁδοῦ καὶ τοῦ χρόνου μάλιστ᾽ ἀλλήλων ἑκάστοτ᾽ ἀναπυνθανόμενοι, οὗ δὴ πρώτου τευξόμεθα, καὶ εἰ μάλιστ᾽ ἔγγιστα, ὡς ἀνάγκην οὖσαν ἑκάστοτ᾽ ἤδη καταλύειν καὶ μηκέτι πλεῖν ἢ ἔξεστι βιάζειν ἑαυτοὺς ὁδῷ πόρρω χρῆσθαι, κακῶς οὕτω δὴ χρωμένους, καὶ σπουδῇ πάσῃ καταλύοντες τοῖς οἴκοι καθειργμένοις ὑπὸ τοῦ χειμῶνος χωρίταις τε καὶ ἀγροίκοις, κοινῆς σκέπης καὶ πυρὸς ἥδιστα ξυνελαγχάνομεν, συνανακοινούμενοι καὶ συμφυρόμενοι καὶ συγκαλινδούμενοι πᾶσιν ὁμοῦ πάντες ταῖς τοῦ πυρὸς σποδιαῖς, ἅτε πρὸς κοινὴν τὴν ἀνάγκην 1) κοινῇ καὶ περικυκλούμενοι τὴν ἀλέαν, καὶ οὐδὲν πλέον ἄλλος ἄλλου ὁστισοῦν ὁτουοῦν ἀξιῶν ἀποφέρεσθαι· οὐδὲ γὰρ ἦν πρὸς ἡμῶν ἀδικεῖν οἶμαι καὶ κατατυραννεῖν ἀνθρώπια δύστηνα καὶ γραΐδια καὶ βρέφη γυμνιτεύοντα καὶ κλαυθμυρίζοντα καὶ μετὰ τῆς κοινῆς χειμαζόμενα κακῶς πάσχοντα φύσεως, τοῦ σφετέρου πυρὸς, ἀλλὰ καὶ μάλιστα χάριν ἔχειν ἀξιοῦν τῆς κοινῆς χρείας εἰς τὰ σφέτερα αὐτῶν κοινῇ συμμεταλαμβάνοντας. Καὶ ταῦτα μὲν ἀνάγκη ἦν οἷ καταπαύειν ἔδει· ἐπὶ δέ γε τῆς ὁδοῦ μάλιστ᾽ ἦν ἀνάγκη πρὸς τὰ πνεύμαθ᾽ ὡς ἔφην παραβαλλομένους πλεῖσθ᾽ ὅς᾽ ἐνῆν ἀνέχειν ἱμάτι᾽ ἐπὶ τοῦ σώματος ὅλου, εἴ τις καὶ μετρίως ἄρ᾽ ἔμελλεν οἶμαι ἀντισχήσειν πρὸς τὴν κρατοῦσαν οὕτω συμφορὰν τοῦ καιροῦ· καὶ ἔγωγε πλεῖσθ᾽ ὅσα δὴ φέρειν οἷός τ᾽ ἦν, τηνικαῦτα εἴπερ ἄλλοτέ ποτ᾽ ἀναδούμενος τὸ κάρα, καὶ περιδούμενος τὸ σῶμα πᾶν καὶ ὑποδούμενος, μόλις δὴ καὶ οὕτως ἀντεῖχον· πονήρως γε μὴν ἔτι οὕτω διὰ πάντων ἐνίκα καὶ δριμέως ἥπτεθ᾽ ἡ τοῦ ψύχους ἀκμὴ καὶ προσβάλλοντα τὰ πνεύματα. Γίγνεται μὴν κἀνταῦθά τι τῷ συνοδίτῃ μοι Τριβαλλῷ μνήμης ἄξιον· τέως μὲν γὰρ ᾔει καταφρονῶν παντάπασιν, ὥς γε ἐδόκει, τῆς πονηρᾶς ἐκείνης ὥρας, ἐοικὼς ἔθει τινὶ πεποιθέναι καὶ κράτει σώματος πρὸς ἅπαν ἐργῶδες καὶ πᾶσαν ἐπήρειαν ἀτρέπτῳ τε καὶ καρτερῷ καὶ ἀλωβήτῳ, μὴ πάνυ τοι μέλον αὐτῷ ἑαυτοῦ τε καὶ τοῦ σώματος· τὴν δ᾽ ἄρα κεφαλὴν καὶ μάλιστα προνοίας ἁπάσης, ἀτημελήτως παρεῶν, ἦν εἴ τε χαλεπὸν γίγνοιτο, πιλίδιον ἐπικείμενος ὀλίγον τὸν εἰωθότα σφίσιν ἠσκημένον τρόπον, καὶ τοῦτ᾽ ἐπιπολῆς καὶ κατ᾽ οὐδέτερα λυσιτελοῦν, καὶ μάλιστα τὰ τῆς κεφαλῆς ὄπισθεν ἀσκεπῆ παντάπασιν οὐκ ἐπιστέφον, ὡς δὴ τὸ λεγόμενον γυμνῇ τῇ κεφαλῇ ξυμβαίνειν μάχεσθαι· καὶ ἦν γὰρ οὕτως ἀνατεινόμενος ὡς οἷόν τε μάλιστα τὸν τράχηλον πρὸς τὴν ἐμπίπτουσαν αὐθάδειαν τοῦ καιροῦ καὶ τῶν πνευμάτων. Καὶ τό γε μὴν τουτὶ πιλίδιον μέχρι τοσούτου φέρων μέχρις ἦν ἔφιππος, διὰ τὸν νόμον ἐμοὶ δοκεῖν ἐφίπποις ὁδεύουσιν· ὡς δ᾽ ἔδει γε ἀποβαίνειν ἀμέλει τοῦ ὀχήματος καὶ ὁπηοῦν, αὐτίκ᾽ ἀπεωθεῖτο καταρριπτῶν ὡς ἔτυχε· καὶ ἵστατ᾽ ἐπὶ πλεῖστον αἴθριος ὁ παλαμναῖος ἐνδεικνύμενος ἡμῖν ἀνείμων παντάπασι καὶ γυμνὸς τὴν κεφαλὴν, ὥσπερ ἀνδριὰς, ὄμβροις τε καὶ χιόσι πολλάκις κατανθιζόμενος, καὶ περιπαττόμενος ταύτην. ἠΰτε χιών, φησιν Ὅμηρος, ἐπάλυνεν ἀρούρας. Κἄγωγε ἐπὶ τούτοις τἀληθὲς ἐρῶ· τὰ μὲν ἐθαύμαζον ὁρῶν τἀνθρώπιον, τὰ δ᾽ ἠχθόμην οὐκ αὐτῷ προδήλως οὕτω μου καταφρονοῦντι, ἀλλ᾽ ἐμαυτῷ μηδὲν

---

1) Ἐν τῇ ὤᾳ προστίθεται· καὶ πρὸς κοινὴν τὴν χρείαν.

блъскаха, като че ли отъ нѣкой безкраенъ и буренъ океанъ, по обширнитѣ и безпрѣдѣлни полета въ нея, неограничени отникдѣ и отъ никакви планини, и необградени. Тия вѣтрове избухватъ внезапно и блъскатъ ония, които вървятъ по всѣки пѫть. Тѣ ту духаха отсрѣща въ лицето и не даваха да напрѣдватъ мѫже — князе побѣдоносни, които водѣха коне; ту пъкъ духаха отстрани на колата, обръщаха ги и ги катурваха. Много пѫти, прочее, се опитахме отъ сутриньта да потеглимъ, но като тръгвахме и напрѣдвахме малко (мѣсто) не издържахме и се връщахме пакъ отдѣто бѣхме тръгнали, или веднага спирахме и слизахме отъ конетѣ, щомъ като стигнехме по-скоро нѣкое селище или нива. Слѣдъ изминаване на най-кратко разстояние отъ пѫтя и много начесто ние постоянно се съвѣтвахме, дѣ ще бѫдемъ най-напрѣдъ и дали е близо, защото бѣше вече необходимо да спремъ и да не се прѣсилваме да вървимъ напрѣдъ по-нататъкъ, освѣнъ колкото е възможно. Така злѣ поставени, ние се спирахме бързо при селянитѣ и земледѣлцитѣ, затворени въ кѫщитѣ си поради зимата, и съ радость сподѣляхме съ тѣхъ общия покривъ и огънь. Ние общувахме, смѣсвахме се, и се търкаляхме всички заедно въ пепельта на огъня, защото общо обикаляхме огнището по обща нужда, безъ да иска никой нѣщо отъ другия. Защото ние не можехме, мисля, да онеправдаваме и мѫчимъ нещастнитѣ хора, баби и голи, плачещи дѣца, които по общата природа мръзнатъ и злѣ страдатъ, и да ги лишаваме отъ огъня имъ, но напротивъ да имъ бѫдемъ благодарни, че ни удостоиха съ своя огънь, да участвуваме въ общата употрѣба на това, което имъ принадлежеше. Това бѣше нужно и ние трѣбаше да спремъ тамъ. Обаче, прѣдъ видъ на вѣтроветѣ, както казахъ, бѣше нужно по пѫтя да облѣчемъ цѣлото си тѣло съ всички дрехи, които имахме. ако искахме, умѣренно да противостоимъ, мисля, противъ царещата фъртуна. Азъ тогава, колкото можехъ да нося, по-вече отъ всѣки другъ пѫть, наложихъ на главата си, обвихъ цѣлото си тѣло, обухъ се съ ботуши и така едва противостояхъ. Но и така пакъ силата на студа побѣждаваше и духащитѣ вѣтрове болѣзнено ме засѣгаха.

Тукъ стана нѣщо достозабѣлѣжително съ моя съпѫтникъ сърбинъ. Той бѣше, както изглеждаше, съвсѣмъ равнодушенъ къмъ лошото врѣме, уповаваше се, по навикъ, на силното си тѣло, устойчиво противъ всичко и незасѣгвано отъ никакво лошо влияние, и съвършенно не се грижеше за себе си и за тѣлото си. А за главата си не се грижеше никакъ, да не би да ѝ стане нѣщо лошо: той имаше на нея малка шапка (капа), споредъ тѣхния обичай, и то напразно и безъ полза, защото не покриваше навсѣкадѣ задната часть особенно на главата и, както се казва, трѣбаше да се бори съ гола глава. Той излагаше, колкото можеше по-вече, врата си на буйството на врѣмето и на вѣтроветѣ. И тази капичка той носѣше само, докато бѣше на конь, струва ми се, споредъ тѣхния законъ за яздещитѣ. Когато пъкъ трѣбаше да слѣзе отъ колата, дѣто и да е, той веднага я бутваше и захвърляше, както се случи, и дълго стоеше несрѣтникътъ на открито и ни се показваше съвсѣмъ слабо облѣченъ и гологлавъ, като статуя, обсипвана отъ дъждъ и снѣгъ; както снѣгътъ покрива нивитѣ, както казва Омиръ. Въ тоя случай ще кажа истината: отъ една страна се удивлявахъ, като гледахъ челѣчето, отъ друга пъкъ се ядосвахъ не противъ него, който явно ме прѣзираше, но противъ себе си, че не мога да направя нѣщо подобно или прибли-

ὅμοιον, ἢ ὅτι ἐγγὺς δυναμένω· ἦν γε μὴν τοῦτο μέχρι τινὸς, πλεῖν δ᾽ ὡς ἀληθῶς ἢ τις ἂν φήθη, ἔπειθ᾽ ὁ Διὸς κατὰ τὴν παροιμίαν ἠλέγχετο Κόρινθος εἰς προὖπτον, καὶ κακὸς κακῶς ὁ Τριβαλλὸς μετὰ τῆς σεμνότητος ἐπετρίβετο. Ἐτύχομεν γὰρ καταλύσαντες ἐν δή τινι συνοικίᾳ Ταρχανείου, οὕτω πως ὄνομα, μικρὸν πρὸ Κυψέλλων ἄστεος, τῆς ἡμέρας ἐκείνης ὡς ἀληθῶς πάνυ τοι πεπονηκότες τῷ χειμῶνι· ἕωθεν δὲ προϊέναι δέον καὶ ὁδοῦ ἅπτεσθαι, εἰωθὼς ὁ Τριβαλλὸς ταχὺς ἀπαντᾷν μάλιστα καὶ προσκαλεῖσθαι τοὺς ἐμοὺς πρὶν ἀεὶ ἢ ἐνσκευάσασθαι, τέως μὲν ἠγνοεῖτο τηνικαῦθ᾽ ὅτι δήποτε μέλλει· εἶτα πέμπει δὴ προδήλως καὶ διαμηνύεται καὶ αἰτεῖται μένειν τῆς ἡμέρας ἐκείνης· τῆς γὰρ δὴ παραδραμούσης ἀμέλει νυκτὸς κακῶς σφόδρα σχεῖν καὶ νῦν δὴ μάλιστα κάμνειν ἔτι ὡς μηκέθ᾽ οἷόν τ᾽ εἶναι προχωρεῖν, ἴσως δ᾽ οὐδὲ προχωρήσειν ἔπειθ᾽ ὅλως ὕστερον, ἀλλ᾽ αὐτοῦ μάλιστα δέος εἶναι τεθνήξειν, οὕτω πονήρως ἔχοντα· κἀγὼ πυθόμενος ὅτι ποτ᾽ ἦν καὶ μαθὼν προστάττω μένειν· ἦν μέν γε οὐ τοσοῦτο ὅσον ἀνὴρ ἐκεῖνος ἐδεδίει· ἀλλ᾽ ἤλγει μὲν ἡ κεφαλὴ πάνυ τοι πλεῖστον ἐκπολιορκηθεῖσα καὶ κατακεκρουμένη τοῖς πνεύμασι· καὶ ρευμάτων ἔφοδος καὶ βράγχος γίνεται, ἡ δ᾽ ὑπερῴα καὶ ὁ φάρυγξ οἰδαίνει, καὶ σίτων ἔγκλεισις καὶ ποτῶν συμβαίνει· καὶ τόδε μάλιστ᾽ ἄνθρωπος ἀργαλεώτερος ἐδόκει καὶ σφόδρ᾽ ἐδυσχέραινεν, οὐκ ἔχων ὅτι χρῷτο. Κἄγωγ᾽ ἐπὶ τούτοις ἐπιτίθεμαι μετὰ τοῦ καιροῦ, καὶ τῶν ὀνειδῶν ἐπεφόρουν πάνυ τοι πλείστων καὶ τῶν εἰσηγήσεων· οὕτω τοι παντάπασιν ἀσύνετος, ὦ βέλτιστ᾽ ἔφην, ἦσθα τῶν καθ᾽ ἡμᾶς χώρων καὶ ὡρῶν, μὴν ὅπη δήποτ᾽ ἔχει καὶ ὅπη γίγνεται καὶ ὡς ἄν τις εὖ μάλα χρήσαιτο; καὶ ἔδει πείθεσθαι καὶ ἔδει προσέχειν, καὶ μετανοεῖν ἔδει ἢ πρὶν ᾤου φίλα φρονοῦσιν ἡμῖν καὶ τὰ ἡμέτερα διδάσκουσιν ἀγνοοῦντα, ὡς ἂν εὖ τιθέναι ἀλλὰ μὴ φρονεῖν οὕτω σφόδρα, μὴ δὲ καταφρονεῖν ἐν οἷς ἔσχατος κίνδυνος ἡμαρτηκότα· νῦν γε μὴν ὅμως ἑξῆς πείθου καὶ δὴ γνώσῃ σαφῶς ὡς ράων τε ἔσῃ τῆς νῦν ταύτης συμφορᾶς, καὶ τουλοιποῦ πάντα καλῶς σαυτῷ χρήσῃ, καὶ οὐ μή ποθ᾽ ὕστερον οὔθ᾽ ἡμῖν μέμψῃ οὔτε σαυτῷ. Ὁ δὲ ᾐδεῖτο μὲν πάνυ· τί γὰρ ἔμελλε μεμνημένος λόγων ἐκείνων, ὕβρεως ἐκείνης καὶ θράσους πρότερον; ὡμολόγει δ᾽ὅμως ἄκων καὶ συνετίθετο τὰ μέγιστ᾽ ἀγνοῆσαι καθ᾽ ἑαυτοῦ· ἢ μέγ᾽ ἀδόκητον πεπονθέναι φάσκων ὄντως κακὸν, καὶ ὡς οὔ ποτ᾽ ἂν φήθη, οὐδ᾽ ἂν εἴ τις προὔλεγε, κατεπείσθη. Τόσα καὶ τόσα πρότερον ἄρα κατατρίψας ἔστη τὸν εἰωθότα τόν δε τρόπον οὐκ ἐπὶ χώρας, οὐδ᾽ εἰς τὰ σφέτερα αὐτοῦ μόνον· καί τοι καὶ ταύτῃ μὴ μετρίως μὴ δὲ ρᾷον ἢ ἄλλῃ πη χειμῶνος ἐξὸν ὥρᾳ χρῆσθαι· ἀλλά γε μὴν καὶ ἄλλοτ᾽ ἐπ᾽ ἄλλοις καὶ κατὰ μηδὲν χρηστοτέροις ἐντυχεῖν εἰς τὴν δύσκολον ταύτην ὥραν, μὴ δὲ φιλανθρωπότερον ἔχουσι τοῖς ἐξ ἀλλοτρίων ἐπιδήμοις ἐπιξενούμενος· καὶ κατηρίθμει Παίονας, Μυσούς τε καὶ Σκύθας καὶ οὐκ οἶδ᾽ οὕς τινας ἄλλους, καὶ πόρρω Σκυθικοῦ κρύους κατὰ τὴν παροιμίαν· οἷς δὴ πλεῖστα ἐμπομπεύων καὶ κατατεινόμενος ταῖς ἐκδημίαις καὶ ὥσπερ ἐναβρυνόμενος ταῖς ἄλλοτ᾽ ἄλλῃ ταλαιπωρίαις καὶ προστιθεὶς τὰς ἑκάστοτε χρείας μεγίστας, καὶ ὡς ἀληθῶς ψυχρῶν τῶν δε ρηματίων ὥρας ἐκείνης ἐπαντλῶν ἡμῖν, καὶ ἀκαιρίαν ἐπὶ τῆς νόσου τοσαύτην καταφλυαρῶν ἡμῶν, δολιχεύων καὶ πλεῖστα περιϊὼν καὶ καταχειμαζόμενος, ἄλλοτ᾽ ἄλλῃ ὡς εἴθιστο γυμνός, ἀνείμων, ἀπαθὴς παντάπασι καὶ πάντῃ· τελευτῶν ὅμως ἔκειθ᾽ οὕτως ἐπὶ Θρᾴκης κάμνων οὐ τοὺς πόδας, ἀλλὰ τὴν κεφαλὴν, καὶ πεπονηκὼς δὴ καὶ φλεγμαίνων οὐκ ἰγνύος νεῦρα οὐδὲ ποδῶν ἔσχατα, ἀλλ᾽ ὑπερῴαν αὐτὴν καὶ φάρυγγα. Καὶ ὁ μὲν οὕτω κακῶς εἶχε, γέλωτα ὀφλισκάνων οὐκ ἐφ᾽ οἷς ἔπασχε μόνον, ἀλλὰ μάλιστ᾽ ἐφ᾽ οἷς ἔλεγεν· ἀνάγκη δ᾽ ἦν ὅμως ἡμῖν οὕτω μένειν ταύτῃ

зително като него. Това трая до извѣстно врѣме, по-дълго отколкото би помислилъ нѣкой, послѣ обаче, както казва пословицата, Зевсовиятъ синъ се оказа явно Коринтъ и окаяниятъ сърбинъ злѣ си изпати заради смѣлостьта. Бѣхме спрѣли въ едно селище, Тарханиево наричано, малко прѣди града Кипселе, понеже него день бѣхме много уморени отъ зимата. Сутриньта трѣбаше да напрѣднемъ и да тръгнемъ на пѫть. Обикновенно сърбинътъ бѣше бързъ и много прѣдизвикваше моитѣ хора, винаги прѣди да сѫ се приготвили. Сега, обаче, не се знаеше, защо се бави. Между това праща и съобщава, че иска да останемъ него день, защото прѣзъ цѣлата минала нощь билъ много злѣ, че и сега е още твърдѣ боленъ и не може да пѫтува, а, може би, послѣ и никакъ да не може да пѫтува, а ще трѣба да мрѣ, тъй злѣ билъ. Като разпитахъ и узнахъ, какъ и що, заповѣдахъ да останемъ. Обаче, не бѣше толкова (злѣ), както се страхуваше човѣкътъ. Страдаше най-вече главата му, която била най-вече изложена и духана отъ вѣтроветѣ; заловила го хрема и прѣсипналъ, а небцето и гърлото му бѣха подути и той не можеше да яде и пие. Затова човѣкътъ изглеждаше, че му е много мѫчно, и много му бѣше тежко, като нѣмаше що да прави. Въ тоя случай и азъ го нападнахъ и силно укорихъ и посъвѣтвахъ: ти, драгий, не знаешъ нашитѣ страни и годишнитѣ врѣмена, какви сѫ и какъ ставатъ, и какъ би трѣбало човѣкъ най-добрѣ да се държи. Ти трѣбаше да се убѣдишъ, да внимавашъ и да се разубѣдишъ отъ това, дѣто мислѣше, защото ние ти желаемъ доброто и те поучавахме за нашитѣ мѣста, които ти не познавашъ, за да бѫдешъ добрѣ поставенъ, а не да се гордѣешъ, или да прѣзирашъ работи, въ които като грѣши човѣкъ, изпада въ крайна опасность. Сега, обаче, трѣба да се убѣдишъ и добрѣ да разберешъ, че лесно ще ти мине това нещастие, а въ бѫдаще да бѫдешъ благоразуменъ, та да не обвинявашъ послѣ нѣкога нито насъ, нито себе си. Той се зарадва много, защото какво не очакваше, спомняйки си прѣдишнитѣ си думи на надменность и самохвалство. Той признаваше, обаче, безъ да иска и се съгласяваше, че никакъ не зналъ най-важнитѣ работи и казваше, че, наистина, изпатилъ голѣмо и неочаквано зло; че никога не би повѣрвалъ, даже и да би му прѣдсказалъ нѣкой, пакъ не би се убѣдилъ. Прѣди той прѣкаралъ толкова дълго врѣме споредъ тѣхния обичай на полето не само въ отечеството си, но и тогава, когато трѣбало да прѣкара тежка зима другадѣ. Той се е срѣщалъ и другадѣ въ такова мѫчно врѣме съ хора, никакъ не по-добри, билъ е на гости у хора не по-любезно разположени къмъ чужденцитѣ. И изброи: пеонци, мизийци и скити, и не знамъ още кои други, далечъ отъ скитския студъ, както казва пословицата. Всичко това той разправяше съ голѣма тържественость и разказваше напространно пѫтуванията си, като да се гордѣеше съ различнитѣ си злочестини. Той не пропущаше всѣкогашнитѣ си нужди и ни обсипваше съ дѣйствително студенитѣ думи отъ онова врѣме, избъбра ни толкова неумѣстни работи за болестьта си; пѫтуваше дълги пѫтувания, твърдѣ много обикаляше, често изпадаше въ тежка зима и, както имаше обичай, не веднъжъ бѣ голъ, безъ дрехи и всѣкога съвършенно равнодушенъ. Обаче, на края легна въ Тракия боленъ не отъ крака, но отъ глава, и страдаше и горѣше силно не отъ нервитѣ на колѣната, нито отъ краката, но отъ небцето и гърлото. Така злѣ бѣше той и възбуждаше смѣхъ не само за онова, отъ което страдаше, но най-много за онова, което говорѣше. Ние трѣбаше,

τῆς ἡμέρας ἐκείνης. Καὶ τοίνυν μείναντες κατὰ χώραν ταύτην τε καὶ δευτέραν, ἐπειδὴ ῥᾷον ἄνθρωπος ἔσχε. καὶ ἅμα μεταβέβληθ' ἡμῖν ἡ ὥρα καὶ πρὸς ἀλέαν ἐνεδίδου, καὶ μὴν ἔτ' ἐπιδιδόναι καταβραχὺ πρὸς τοῦτ' ἐπίδοξος ἦν, εἰς τρίτην ἐκεῖθεν ἄραντες ὡδεύομεν αὖθις πρόσω, πλεῖσθ' ὅσα ἐνῆν περιστείλαντες τὸν κάμνοντ' εὖ μάλα πειθόμενον, καὶ περιδήσαντες καὶ καταπεπιλημένοι τὸ σῶμα πᾶν ἐκ κορυφῆς αὐτῆς εἰς πόδας, τῇ μὲν ἐρίοις τε καὶ κωδίοις, τῇ δὲ τοῖς ἐκ λίνων ὑφάσμασι πάνυ τοι πλείστοις συντιθέντες ὡς εἶχε χρῆσθαι καὶ φέρειν. Ἐκεῖθεν δὲ ἵνα μὴ διατρίβω καθ' ἕκαστα τηνάλλως, ἐφ' ἡμερῶν τινων, οὐκ οἶδ' ὅσων, κατατείναντες γιγνόμεθα ἐς τὴν μεγίστην τε καὶ καλλίστην πόλιν τῶν κατὰ δύσιν βασιλέως αὐτοῦ Θεσσαλονίκην, ἤδη πρότερον ἀκουσθὲν τοῖς ταύτην οἰκοῦσι, φίλοις οὖσιν ἐκ πολλοῦ, κατὰ χρείαν ἥντινα δὴ καὶ πρεσβείας πάροδον ἐπιδημεῖν ἡμᾶς αὐτοῖς, ἐπιδεδημηκότες σφόδρα ποθοῦντες σφόδρα ποθοῦσιν· ἡμεῖς γε γὰρ δὴ ὥσπερ ἐκ ναυαγίων καὶ χειμῶνος καὶ κλύδωνος ἐν λιμένι τῇ φίλῃ πόλει καὶ τοῖς ἀνδράσι γιγνόμεθα, καὶ πολλὴ παρ' αὐτῶν εἰς ἡμᾶς αἰδὼς ἀπήντα, φιλοφροσύνη τε καὶ ξενία οὐ τὸν εἰθισμένον ὡς οἶσθα τοῖς ἀνδράσι τρόπον ἐπὶ ξένοις ἀνδράσι καὶ τιμὴν ἐκ βασιλέως ἔχουσιν ἐπιδημοῦσί τε καὶ παριοῦσιν ὅπῃ δή· ἔστι γὰρ τόδε παρ' αὐτοῖς οἶσθ' ὅτι πλεῖστον, ὅτι δὴ κάλλιστον, ἀλλ' ἔτι καὶ πρός· καὶ δι' αὐτὰ μὲν δὴ ταῦθ' ἅπερ δὴ καὶ ἄλλοις εἴρηται καὶ ἡμῖν αὐτοῖς, τήν τε δηλαδὴ τιμὴν ἀναμετροῦσι τὴν βασίλειον οὐχ ἧττω δοκοῦσαν σφίσιν ἢ κατὰ τοὺς πολλούς, καὶ ἅμα τοῦ λόγου χάριν, ἣν ἄρα δόξαν περὶ ἡμῶν ἔχουσι πάνυ τοι πλείστην· φιλολογοῦσι γὰρ ὡς οἶσθ' οἱ τῇδε κομιδῇ καὶ μεμήνασιν ὡς οὐκ οἶδ' εἴ τινες σφόδρα κατὰ τῶν ἐν σοφίᾳ καὶ λόγοις δοκιμαζομένων καὶ ἀριστεύειν δοκούντων· οἷς δὴ, καὶ τὰ καθ' ἡμᾶς οὐκ οἶδ' ὅπως ἐντάττοντες, ὅπῃ δὴ σφίσι δοκεῖ, καὶ τὰ μὲν ἐκ φήμης πρότερον οὕτως εἰλημμένοι περὶ ἡμῶν καὶ φρονοῦντες εὖ, τὰ δέ, κἂν τῇ προλαβούσῃ προβραχέος ἡμῶν ἐς αὐτοὺς ἐπιδημίᾳ τῶν ἡμετέρων πεπειραμένοι, ἤθους τε καὶ παιδείας οὐκ οἶδ' ὡντινωνοῦν οὐδ' ὅπως δοξάντων σφίσι· στέργουσιν ἐκτόπως ἡμᾶς καὶ κομιδῇ φιλοῦσιν οἶμαι καὶ κυδαίνουσιν. Ὄναιντο δὴ τῆς ἐς ἡμᾶς εὐνοίας οἱ ἄνδρες, καὶ σφίσιν ἀγαθὰ παρὰ θεοῦ γένοιτο πλεῖστα, οὕτω δὴ πάνυ τετιμηκόσι φιλοκάλῳ γνώμῃ τὸν ξένιόν τε καὶ λόγιον. Τὸ δ' οὖν τηνικαῦθ' ὅμως ὡς ἔλεγον, οὕτω δὴ φίλοι παρὰ φίλους ἄνδρες ἐπεδημοῦμεν, πολλῶν ἡμερῶν ἤδη προπεπυσμένους κατὰ φήμην τῆς πρεσβείας, μεγίστης δοκούσης καὶ οὔσης, ἐπιδημεῖν ἡμᾶς καὶ προσδεχομένους μάλιστα καὶ ἀπῃωρημένους ἡμῖν καὶ σφόδρα θαυμάζοντας, ὅτι δήπως ἐμέλλομεν· ἐποίει γὰρ δή τι καὶ τὸ τῆς πρεσβείας ἡμῖν ἀξιόλογον, ὡς εἴρηται δοκοῦν τὴν παρασκευὴν πλείω τῆς τιμῆς καὶ τοῦ φίλτρου. Φθάνουσι γὰρ ἤδη μεμαθηκότες ἡ πόλις ἐπιδημεῖν τὸν δεῖνα πρέσβυν ἐκ βασιλέως ἐς τὸν Τριβαλλῶν ἄρχοντα, φίλον ἄνδρα περὶ μεγίστων εἰς εἰρήνης τε δόγματα καὶ κῦρος, μετὰ πλείστην ὅσην τὴν μάχην καὶ χρόνιον, καὶ περὶ τοῦ κήδους αὐτῷ περανοῦνθ' ὅρκους τε καὶ συνθήματα, κήδους οὐχ οὗ πρότερον συνετίθετ' ἐπὶ τῇ βασιλέως ἀδελφῇ, ἀλλ' ἐπ' αὐτῇ δὴ τῇ φίλῃ βασιλείῳ θυγατρὶ παρθένῳ νύμφῃ μεταθέσθαι καὶ προσαρμόσαι τὰς συμβάσεις τε καὶ τὰ δόγματα καὶ γενέσθαι τὸ συνάλλαγμ' εἰς υἱοποιΐαν ταύτην οἰκειότερόν τε καὶ ποθεινότερον· ταῦτ' ἀκουόμενα πρὶν ἢ ἐπιδημεῖν ἡμᾶς, μέγιστα δὴ δοκοῦντα καὶ ἀξιόχρεω πρέσβεος, ἐπιδεδημηκόσιν ὡς ἐφάμην, προσετίθει τῇ παρὰ τῶν ἀνδρῶν ἡμῖν τιμῇ καὶ τῷ φίλτρῳ. Καὶ τὰ μὲν τῆς πόλεως οὕτω. Ἐπεὶ δ' αὐτίκα

обаче, да останемъ него день тамъ. И останахме на това мѣсто този и втория день, понеже човѣкътъ бѣше добрѣ, а сѫщеврѣменно се промѣни и стопли врѣмето и изглеждаше, че наскоро ще се поправи още.

На третия день, като се дигнахме отъ тамъ, тръгнахме пакъ напрѣдъ, като натрупахме около болния, (сега вече) много послушенъ, всички дрехи, що имаше, увихме и завихме цѣлото му тѣло отъ глава до пети отъ една страна съ вълнени завивки и съ кожи, а отъ друга — съ твърдѣ много ленени платове, като ги натуряхме, колкото можеше да се употрѣбятъ и носятъ. Отъ тамъ, нека не се спирамъ напразно въ подробности, слѣдъ нѣколко дена, не зная колко, като продължихме, стигнахме въ най-голѣмия и хубавъ градъ на царството на западъ, въ Солунъ. Жителитѣ, отдавна приятелски разположени, отпорано бѣха чули вече за нуждата, поради която ние пристигаме у тѣхъ като посолство. Пристигането ни бѣше силно желано и отъ насъ и отъ тѣхъ. Защото ние пристигахме като чели слѣдъ корабокрушение, нещастие и буря въ пристанище у приятелския градъ и хора. Посрѣщнаха ни съ голѣмо внимание, благоразположение и гостоприемство, не по обикновения начинъ, както знаешъ, че посрѣщатъ чужденцитѣ или пълномощницитѣ на императора, идващи и отиващи нѣйдѣ. Знаешъ, че тѣ се отнасятъ много добрѣ, колкото се може по-хубаво и още по-вече. И каквото сѫ казали затова други, казваме и ние, т. е. тѣ отдаватъ на императора честь по-голѣма, отколкото на другитѣ. При това почетоха и насъ заради доброто мнѣние, което иматъ за насъ. Защото, както знаешъ, тукашнитѣ се занимаватъ твърдѣ много съ просвѣта и се възхищаватъ силно, както други не знамъ, отъ опитнитѣ и отличаващи се въ мѫдрость и слово. Не знамъ какъ, тѣ поставятъ и насъ между послѣднитѣ, така имъ се струва, и още отпопрѣди, отчасти по слухъ, сѫ обладани така и мислятъ добрѣ за насъ, отчасти сѫ запознати съ насъ въ прѣдишното недавнашне наше прѣбиване у тѣхъ, цѣнятъ, не знамъ защо, нашия характеръ и образованость и ни безкрайно обичатъ и почитатъ. Да сѫ живи и здрави хората за благоразположението имъ къмъ насъ и Господъ да имъ даде всички добрини, задѣто подбудени отъ такъва силна обичь къмъ хубавото почетоха единъ странникъ и книжевникъ. Както казахъ, прочее, така пристигнахме ние тогава, приятели у приятелитѣ, които отъ дълго врѣме вече прѣдварително узнали по слухъ за посолството, нагледъ и въ дѣйствителность много голѣмо, че пристигаме и ни очакваха съ голѣмо нетърпѣние, и се очудваха силно, защо се бавимъ. Защото съдѣйствуваше ни и важностьта на посолството, което, вижда се, даваше поводъ за по-голѣма подготовка, отколкото честьта и любовьта. Цѣлиятъ градъ вече се научилъ, че едикойси посланикъ на императора до сръбския краль пристигналъ, бидейки голѣмъ приятель, съ мисия, да сключи слѣдъ дългогодишна вражда и утвърди миръ, и да размѣни клѣтви и условия за родствени връзки, но не съ императорската сестра, както бѣ уговорено по-рано, но да прѣнесе и свърже споразумѣнието и договоритѣ за самата мила императорска дъщеря, дѣвойка невѣста, та да стане тоя договоръ по-тѣсенъ и по желателенъ чрѣзъ това усиновяване. Това се разчуло прѣди ние да пристигнемъ и се считало отъ голѣмо значение и достойно за едно посолство. Така, както казахъ, като пристигнахме, ни се отдаде отъ жителитѣ почесть и привързаность. Така бѣше въ града.

δῆτ’ ἐνταῦθα καὶ τῷ μεγίστῳ τῶν κατὰ δύσιν στρατευμάτων τε καὶ πόλεων καὶ χωρῶν ἐνετύχομεν ἡγεμόνι καὶ στρατηγῷ. ὁ μὲν δὴ πρώτως ἐξαπορεῖ τε καὶ πυνθάνεται, ὅτι δή ποτε πρότερον συχνῶν ἡμερῶν ἠγγελμένον ἤδη πρέσβεις ἐπιδημεῖν ἡμᾶς οὐκ αὐτῷ δὴ μόνῳ ἀλλὰ καὶ πρὸς ὃν ἐστελλόμεθα Τριβαλλῶν δεσπότην διά τινος τῶν αὐτοῦ προελθόντος ἡμῶν, οἶσθα δή, καὶ προσετίθει τοὔνομα, οὕτω δὴ μάλισθ’ ὑπερήμεροι τῆς προθεσμίας καὶ ὀψιαίτερον, ἢ προσδοκήσιμον ἦν, ἀφικνούμεθα· τέως γε μὴν ἔφασκεν, ὡς δὴ πράγματα αὐτῷ παρασχοίμεθα ὅθ’ οὕτως ἐμέλλομεν πλεῖστα αὐτῷ τε, πρὸς αὐτὸν πλεῖστα λογιζομένῳ, καὶ τῷ Τριβαλλάρχῃ μάλισθ’ ὁσημέραι σχεδὸν περὶ τούτου πυνθανομένῳ καὶ λόγους πραττομένῳ τῆς ἡμετέρας μελλήσεως ἀνάγκην ἔχοντι μεγίστην, τοτὲ μὲν χειμῶνας, τοτὲ δ’ ἄλλας, ὡς ἐνεχώρει καὶ οἷόν τ’ ἦν, ἀφορμὰς τῆς ἡμετέρας ὑπερημερίας καὶ βραδυτῆτος ἀποδιδόναι. Ἐγὼ δ’ ὅπως νῦν ἀνὴρ ἔχει μάλιστ’ ἐκεῖνος εἰς τοὔργον μαθεῖν ἠβουλόμην καὶ ὡς ἄρα δὴ προσίεται οὓς αὐτὸς πέμπει λόγους· εὖ μὲν καὶ αὐτὸς ἐκεῖνος ἔφασκε, μέχρι καὶ τήμερον· πολλοὶ δ’ εἰσὶ περὶ αὐτὸν ἄνθρωποι φαῦλοι καὶ δύσνοι τῷ καλῷ καὶ τοῖς πράγμασιν, οἱ μὲν τῶν ἐγχωρίων αὐτῶν βάρβαροι καὶ σκαιοὶ καὶ ὀλιγογνώμονες· εἰσὶ δ’ οἳ καὶ βδελυροί τε καὶ κακοήθεις καὶ κακογνώμονες, ταῖς μάχαις εἰθισμένοι χαίρειν, ταύρων ἠδ’ αἰγῶν ἁρπακτῆρες, οὐκ εἰς προὖπτον οὐδ’ ἐπίδημοί τινες οὐδ’ ἐπίδηλοι, ἀλλ’ ἐν τοῖς ὅροις τε καὶ ἐν ὄρεσιν ἐπ’ ἐρημίας ἀνδρῶν τε ὁδιτῶν καὶ βοσκημάτων ἐλλοχηταί τε καὶ λωποδύται καὶ ἀνδραποδισταί, κατηλογηκότες τῆς φύσεως καὶ δόγματος ἀληθείας καὶ δίκης ἁπάσης ἧς νομίζεται· καὶ οἱ μέν, ὡς εἴρηται, τῶν ἐγχωρίων οὕτω· καὶ τί ἄν τις πλείω λέγων διατρίβοι; Οἱ δὲ καὶ μάλισθ’ οὗτοι τῶν πέρυσιν οὔπω καὶ πρότερον ἀποστάντων τοῦ βασιλέως, οἶσθ’ οἵτινες, καὶ προσθεμένων κακῶν κακῶς ἐπὶ τῆς μάχης αὐτῷ κατὰ χώρων βασιλείων, ἔκθεσμοί τινες καὶ δυσσεβεῖς καὶ χαιρέκακοι, καὶ τῶν καλῶν ἀεὶ βάσκανοι καὶ πολέμιοι· καὶ τί γὰρ ἀλλ’ ἢ θάνατον ἀγαθὸν ἔχοντες καὶ τοὐναντίον εὐζωΐαν; καχύποπτοι νῦν σφόδρα καὶ δεδιότες περὶ σφίσιν αὐτοῖς ἐπὶ ταῖς γινομέναις καταλλαγαῖς καὶ τῷ γνησίῳ τῷδε κήδει οὐ πόρρω τοῦ δικαίου μηδ’ ἀσυνέτως παντάπασι τόν δε δεδιότες τὸν φόβον· οἱ δὲ καθεκάστην ἐπιτίθενταί οἱ μετὰ τῆς ὑπερημερίας καὶ παρολκῆς τῶν χρόνων, καὶ πάντα δεινὰ κατατεινόμενοι καταναιδεύονται καὶ φασὶν ἐκτραγῳδοῦντες, οὐδὲν ἀλλ’ ἢ λόγους μόνους τὰ παρ’ ἡμῶν φάσκοντες καὶ πλέον οὐδέν· ἀπάτην τέ τιν’ ἑκάστοτε καὶ εἰρωνείαν καὶ ὑπέρθεσιν διαπαντὸς ἐκλύουσι τοὺς χρόνους, προφάσεσί τισι καὶ γοητείαις, καὶ τοὔθ’ ὥσπερ ἄλλοτε πολλάκις καὶ ἐπὶ πλείστων καὶ νῦν εἶναι τὸν εἰωθότα τρόπον, οὐδὲν μέντοι προὔργου οὐδ’ ἀλλοῖον ἢ κρεῖττον ἢ ἄλλοτέ ποτε πρότερον. Καὶ τοιαῦτα δὴ καταφλυαροῦντες ἀείποτε καὶ καταψευδόμενοι πάνυ τοι σὺν σπουδῇ καὶ κακοηθείᾳ πάντα φαῦλα καὶ οὐδὲν ὑγιὲς, τελευτῶντες ἀνίστασθαι χρῆναί φασιν ἤδη λοιπὸν καὶ μὴ προσέχειν οὕτω πάνυ τοι πόρρω, μηδὲ πείθεσθαι κακὰ νοοῦσιν αὐτῷ καὶ βουλομένοις ἀεὶ Ρωμαίοις, καὶ οὐδὲ νῦν πάντως οὐδ’ ὁτιοῦν χριστόν, ἀλλά τι καὶ πλέον τοῦ προχείρου μαθεῖν ἐνεδρεύουσιν, ἔργου τε καὶ μάχης ἀμέλει συνήθους ἅπτεσθαι πρὶν ἢ αὐτὸς ἐμπεσεῖν ὁτῳοῦν ἀδοκήτῳ. Καὶ οἱ μὲν τοιαῦτα· ὁ δ’ ὡς εἴρηται, μέχρι δὴ καὶ νῦν ἀντέχει καὶ ἀποτρέπεται, τὰ μὲν καὶ ἱλαρῶς καὶ μετρίως, τὰ δὲ καὶ ἰταμώτερον, εὖ μάλα πεποιθὼς ἐντολαῖς ταῖς ἐκ βασιλέως καὶ πίστει καὶ τῇ περὶ τὸ θεῖον εὐσεβείᾳ καὶ ἀληθείᾳ, ὅρκοις τε ἀτρέπτοις ἐγνωσμένοις ὑπὸ πάντων πραγμάτων, ἐλπίδα μάλιστ’ ἔχων ἐπὶ τῷ κήδει, καὶ πόθον οἷον ἄτρεπτον, καὶ φάσκων εἰς τέλος οὐκ ὀλιγωρήσειν, μέχρις ἄν τις ἐλπὶς καὶ βραχεῖα πρόσεστιν εἰς τοὔργον, οὐδ’ ἀφέξεσθαι μὴ τῶν ἐλαχίστων

Когато тукъ веднага се срѣщнахме съ върховния началникъ и стратегъ на западнитѣ войски, градове и земи, той първъ изказа очудването си и ни запита, защо, докато прѣди доста дни едина отъ неговитѣ хора, идващъ прѣди насъ, съобщи вече не само на него, но и на сръбския краль, при когото бѣше изпратенъ, че идваме като пратеници, така много просрочихме срока и пристигаме по-късно отколкото се очакваше. Каза, че като се забавихме така, ние му създадохме много грижи, освѣнъ на него още и на сръбския краль, който почти всѣкидневно питалъ и разно тълкувалъ нашето забавяне, понеже ималъ голѣма нужда, и отдавалъ нашето просрочване и забавяне кога на зимата, кога на други причини, както прилягаше и можеше.

Азъ поискахъ сега да узная, какъ се отнася той къмъ работата и какъ приема онова, което му съобщава. Добрѣ, каза той, се отнася и до днесъ. Обаче, той е заобиколенъ отъ хора лоши и неразбиращи доброто и (положението на) работитѣ. Едни отъ туземцитѣ сѫ варвари, груби и скудоумни. Има други, мръсни, злонравни, зломислени, навикнали да се радватъ на биткитѣ, грабители на бикове и кози, които не живѣятъ явно и въ постоянни мѣста, но при границитѣ и въ горитѣ, крадци и плячкаджии на пѫтници и стада въ планинитѣ и на границитѣ въ пустинята; които прѣзиратъ и природа, и законъ, и истина, и всѣка справедливость, и всичко установено. Едни отъ мѣстнитѣ жители сѫ, както казахъ, такива. Кой би казалъ повече за тѣхъ. Другитѣ пъкъ и особенно онѣзи, които лани и по-рано възстанаха противъ императора, знаешъ кои, които притуриха нови злини къмъ борбата му противъ императорскитѣ земи, сѫ беззаконници, нечестивци и злорадни и винаги противници и врагове на доброто. Тѣ не считатъ ли смъртьта за добро, а благоденствието за нѣщо противно? Сега тѣ сѫ много подозрителни и уплашени за себе си поради станалитѣ споразумѣния и това близко родство. Много справедливо и основателно тѣ се страхуватъ и всѣкидневно го нападатъ поради просрочването и протакането, като твърдятъ безсрамно, че ще настанатъ всѣкакви злини; трагично разразправятъ, че всичко отъ наша страна е само приказки и нищо друго, всѣки пѫть нѣкаква измама, присмѣхъ и отсрочване, съ които се печели врѣме, и при извинения и магьосничества по обикновения начинъ, както много други пѫти и при много други случаи, а за работата нищо не е друго или по-добро, отколкото другъ пѫть прѣди. Такива работи плѣщятъ винаги тѣ и използватъ съ голѣма ревность и злонравие всичко зло и нищо добро и свършватъ, като казватъ, че трѣба да се дигне вече, прочее, и да не обръща внимание по-нататъкъ и да се убѣждава отъ византийцитѣ (ромеитѣ), които винаги му мислятъ и искатъ злото, та и сега нищо добро, но дебнятъ да узнаятъ нѣщо повече отъ това, що е подъ рѫка, за да се заловятъ за работа и за обикновената война, прѣди самъ той да попадне въ нѣщо неочаквано. Тѣ така дѣйствуватъ, а той, както се каза, и до днесъ противостои и се отвръща, кое по мекъ и умѣренъ начинъ, кое по-остро, бидейки напълно убѣденъ въ императорскитѣ заповѣди, въ неговата вѣрность, въ благочестието и истината му въ Бога, и въ клѣтвитѣ, доказани отъ всичко като неизмѣни. Той се надѣваше най-много на сродството и неизмѣнно го желаеше, като казваше, че ще настоява докрай, додѣто има нѣкоя, ако и малка надежда за сполука на работата, и каквото и да стане, нѣма

αὐτῶν λογισμῶν μὴ τῆς ἐσχάτης προσδοκίας, οὐδ᾽ ἂν εἴ τι γένοιτο, ἵνα δὴ μή τιν᾽ ἀφορμὴν ἀπολίποι θ᾽ ὕστερον, ἔπειθ᾽ ἑαυτῷ καὶ βασκανίαν καὶ ἀκαιρίαν ἡντιναοῦν καὶ ὀλιγοφροσύνην ἐπιμέμφεσθαι, προανασοβῆσαι καὶ ἀπολέσαι τὴν σπουδὴν καὶ τῆς μεγίστης δι᾽ ἑαυτὸν ἀτευκτῆσαι καὶ ποθεινοτάτης καὶ τοῖς σφετέροις αὐτοῦ προγόνοις εὐκταιοτάτης κηδεύσεως. Καὶ ὁ μὲν οὕτως ἀντέχει δὴ πάνυ τοι, καὶ ἀντισχήσειν φυσίν, ἴσως δ᾽ οὐκ ἀντισχήσει μέχρι παντὸς ἀμέλει, οὐδ᾽ ἑαυτοῦ παντάπασιν ἔσται καὶ περιέσται τῶν περὶ αὐτὸν ὡς εἴρηται φαύλων καὶ ἐπιβούλων ἀνδρῶν· ἀλλ᾽ ἴσως ἔστι νοῦς, καὶ ἴσως ὁτουοῦν τῶν φίλων καὶ εὐνοϊκῶν τἀνδρὶ μάλιστα δοκούντων ἡττήσεται καὶ τὴν γνώμην περιαιρήσεται· ἀγαθὴ δὲ παραίφασις ἀνδρὸς ἀγαθοῦ, φαύλη δὲ φαύλου φησὶν ἡ ποίησις· τίς δ᾽ οἶδ᾽ εἰ μέντοι σὺν δαίμονι θυμὸν ὀρίνῃ παρειπὼν, καὶ τοῦτο φησί· πολλὴ δ᾽ ἡ παρὰ τοῦ μισανθρώπου καὶ πολεμίου διὰ παντὸς Σατὰν ἄγρυπνος κατὰ καλοῦ παντὸς ἐπήρειά τε καὶ δύσνοια. Καὶ τοίνυν ἰέναι δεῖ, καὶ ὡς ἔνι τάχιστα δεῖ, καὶ μὴ μέλλειν ἔτι πλεῖν ἢ τοσοῦτο μόνον ὅσον ἐνσκευάσασθαι πάντα, ὧν ἐς τὴν ἀποδημίαν ταύτην ἐπὶ ξένης καὶ ἀήθους δεῖ. Δεῖ δὲ πλείστων, ὧν τε ἐδεστέον μάλιστα, ὧν τε ποτέον, ὧν εἰθισμένον καὶ μάλ᾽ ἐνταῦθα, οὐ ῥᾴδιον ἐκεῖσ᾽ εὐπορεῖν, οὐκ ἐχούσης τῆς χώρας. Καὶ δεῖ τοίνυν ἐνσκευάζεσθαι πάνθ᾽ ὡς οἷόν τε καὶ παρασκευάζεσθαι τάχιστα ἐξιέναι· καὶ μὴν ἐν τοσούτῳ δὴ καὶ ταύτην ἐλπίδ᾽ ἔχειν, ἀφίξεσθαί τιν᾽ ἐκεῖθεν ἄγγελον περὶ τῶν ὅλων ὡς ἄρ᾽ ἔχει νῦν ἐκεῖ πραγμάτων κατεροῦντά τε καὶ μηνύσοντα. Χθὲς γὰρ ἤδη καὶ πρὸ τρίτης ἡμῶν μελλόντων εὐλαβούμενον αὐτὸν ἐπὶ τούτοις ἐκπέμψαι τινὰ τῶν ὑπ᾽ αυτὸν ἐκεῖσε τῷ Τριβαλλάρχῃ τὸν εἰωθότα τρόπον προσεροῦντά τε καὶ ἅμα περὶ τῶν ὅλων ὡς ἀγαθῶν ἐσομένων, αὐτίκα δὴ μάλα καί οἱ κατ᾽ ἐλπίδα ἐγγυησόμενον ἡμῶν τε πέρι, ὡς ἄρ᾽ ὅσον οὔπω περὶ πάντων ἔχοντες ἐρεῖν τε καὶ καταπράξασθαι πρὸς βασιλέως ἀφικνούμεθα, τοῦτό τε πρόφασιν εἰς προὖπτον καὶ καταμαθεῖν τε ἅμα καὶ κατασκέψασθαι ὅπως ἄρα νῦν ἔχει τἀκεῖ, ὡς ἀπαγγέλλειν ἔχειν ἀσφαλῶς ἐπανήκοντας, προσδέχεσθαι δὲ ἤδη λοιπὸν ἐπανήκειν αὐτὸν, καὶ τὸν ἀριθμὸν τοῦτο διδόναι τοῦ καιροῦ· πάντως δὲ ἐπανελθόντος τοῦ ἀνδρὸς γνῶναί τε ἐξεῖναι πάνθ᾽ ὡς ἐκεῖθεν δεῖ, καὶ ἀσφαλῶς εὖ εἰδότες ἐξιέναι. Ἐδόκει δὲ ταῦτ᾽ εἰκότ᾽ εἶναι, καὶ λέγων ἀνὴρ εὖ λέγειν, κἄγωγε ἐπειθόμην εὖ μάλα. Καὶ τοίνυν εἰς τρίτην ἡμέραν ἐκεῖθεν τῇ πόλει μείνας, καὶ τῶν αὐτῶν γε δὴ πέρι διόλου ξυνὼν ἐκείνῳ καὶ κοινούμενος, ὡς ἔδει γε καὶ ἦσαν ἐντολαὶ βασιλέως, καλλίστῳ τε ὄντι, καὶ μεγίστῳ τῶν βασιλέως, καὶ τῶν ἠξιῶσθαι μάλιστα δοκούντων πρώτως κοινωνεῖν βασιλείοις βουλαῖς καὶ σκέψεσι, καὶ λέγειν ἔχειν εὖ προσιεμένου τοῦ δεσπότου, καὶ ἅμα οἰκείῳ σφόδρ᾽ ἐμοί, καὶ τῶν ἔγγιστ᾽ ἐκ συζύγου κατὰ γένος ἐπιτηδείων οἶσθα. Ἐπειδὴ καὶ πάντα δι᾽ αὐτοῦ, ὧν ἔδει μοι πάμπλεω πρὸς τὴν ἔξοδον ἐνεσκεύαστο, ἐν νῷ γε ἤδη εἶχον αὐτίκα ἐξιέναι· καὶ ἤδη γε ἐξῄειν. Ἐν τῷ δε μὴν ξυμβαίνει τι τοῦτο· ἀνὴρ γὰρ ἐκεῖνος, ὃς πρότερον ὡς ὁ λόγος ἐκεῖ δηλοῖ παρ᾽ αὐτοῦ πέμπεται, οὐ μόνος αὐτὸς ἐκεῖθεν ἡμῖν ἐπάνεισιν, ἀλλὰ καὶ σὺν αὐτῷ Τριβαλλὸς εἰς βασιλέα πρεσβεύων παρὰ τοῦ δεσπότου, φθάνει γε ἡμᾶς ἔτ᾽ ἐν τῇ πόλει, Δεσίσθλαβος ἀνὴρ ὄνομα· ὃς δὴ πρῶτος, ἐμοῦ γ᾽ ἐξελθόντος ἐκ βασιλέως, αὐτόθι γίγνεται· καὶ μέμνησαι πάντως· γίγνεται δή τι τοῦθ᾽ ἡμῖν λοιπόν, ἅμα μὲν ἕρμαιον πύθεσθαι

да изостави нито най-малката мисъль, нито послѣдното очакване, за да не остави отсетнѣ какъвто и да е поводъ, да се самообвинява въ урочасване, несвоеврѣменность и несхватливость, и въ това, че усърдието му е угаснало и пропаднало, та не сполучило най-въжделеното и многожелано за него и дори за прадѣдитѣ му сродяване. Така той противостои здраво и казва, че ще упорствува, но може би, нѣма да устои до край и нѣма да бѫде по силитѣ му, да наддѣлѣе на околнитѣ си зли и коварни хора. Обаче, има смисълъ и това, че нѣкой негов приятель или доброжелатель, може би, ще го побѣди и го накара да промѣни мнѣние. Съвѣтътъ на добъръ човѣкъ е добъръ, а на злия — зълъ, казва поетътъ. Но той казва и това: кой знае, дали се движи отъ добри побуждения онзи, който дава съвѣти. Будната злоба и злонамѣреность противъ всѣко добро на человѣкомразеца и врагъ въ всичко Сатана е голѣма.

Прочее, трѣбаше да се върви колкото бѣ възможно по-скоро, и да не се забавяме вече, освѣнъ колкото бѣ само нужно, за да се приготви всичко, което бѣше нужно за това пѫтуване въ чужда и необикновена страна. А бѣха нужни много работи особенно храна и питие, които сѫ тукъ обикновени (нѣща), а тамъ мѫчно се доставятъ, понеже страната ги нѣма. И така трѣбаше, прочее, всичко да се приготви, както можеше, и да се нареди най-бързо за тръгване. При това трѣбаше да се надѣваме, че ще пристигне отъ тамъ нѣкой куриеръ, който да ни докладва и съобщи, какъ сѫ сега работитѣ тамъ. Защото, като се забавихме вчера и завчера, той, загриженъ за работата, изпратилъ нѣкого отъ своитѣ хора тамъ, да поздрави сръбския краль по обичния начинъ и да му каже, че всичко ще се нареди добрѣ подиръ малко, както той се надѣва и да го увѣри за насъ, че наскоро ще пристигнемъ отъ страна на императора да прѣговаряме и завършимъ всичко. Въ сѫщото врѣме това можеше да му послужи явно като прѣдлогъ, да научи и разгледа, какъ стоятъ работитѣ сега тамъ, та да съобщи като се върне. И тъй той очакваше да се върне пратеникътъ, както заключаваше отъ разстоянието на врѣмето. Слѣдъ неговото връщане ние да можемъ да научимъ за тамошнитѣ работи всичко, което трѣбаше и, добрѣ освѣдомени, сигурно да тръгнемъ. Понеже това изглеждаше справедливо и добрѣ казано отъ мѫжа, и азъ лесно се убѣдихъ. Ето защо останахъ въ града третия день и разговаряхъ съ него (т. е. стратега) и общувахъ, както трѣбаше и както бѣха заповѣдитѣ на императора; защото, както знаешъ, той е най-добриятъ и най-великъ отъ царскитѣ хора, който се счита, че се удостоява да взима участие въ царскитѣ кроежи и размишления и може да изказва мнѣние, бидейки много приближенъ до императора, а сѫщеврѣменно твърдѣ близъкъ и на мене и по родъ най-близъкъ по жена.

Понеже всичко, което ми бѣше необходимо за пѫтуването, бѣ приготвено чрѣзъ него, смѣтахъ да тръгна веднага и вече потеглювахъ. Между това се случи слѣдното: онзи мѫжъ, който, както се каза, е билъ по-прѣди изпратенъ отъ него, връща се при насъ отъ тамъ, но не самъ, а съ него и единъ сърбинъ пратеникъ отъ краля до императора, на име Десиславъ, и ни настига още въ града. Спомняшъ си сигурно, че когато потеглихъ азъ отъ Цариградъ, той пристигна първъ тамъ. Това обстоятелство използувахме, прочее, за да

τε καὶ μαθεῖν, ἅττ᾽ ἐκεῖθεν ἅπαντ᾽ ἠβουλόμεθα, ἅμα δ᾽ ἀναγκαῖον καὶ τοῦτ᾽ ἀναμαθεῖν τἀνδρός, ὅτου δή ποτε χάριν ἡ πρεσβεία αὐτῷ ἐς βασιλέα καὶ ἥν τινα χρείαν, μήπου τι καινότερον ἀλλ᾽ εἴη παρ᾽ ἃ κεκίνητο, ᾔδειμεν τε αὐτοὶ καὶ πράττειν εἴχομεν ἐπὶ τοῖς συνθήμασι, καὶ δεήσῃ πάλιν ἡμᾶς ἐκεῖ πράγματ᾽ ἔχειν αὐτοῦ πέρι ὁτουδηποτοῦν· βασιλεῖ γὰρ εἶναι δὴ τοῦτο μάλιστα δεδογμένον, καὶ πρὸς βουλῆς μηδὲν ἔτι πρᾶγμ᾽ ὁτιοῦν εἶναι, μηδ᾽ ἕτερ᾽ ἅττα δὴ κεκινῆσθαι λοιπὸν εἰς αὐτὸν συνθήματα καὶ πρεσβεύματα, ἀλλ᾽ εἰς ἡμᾶς ἐγκεκλεῖσθαι πάντα καὶ πεπεράνθαι συνθέσθαι περὶ πάντων καὶ σφραγίσασθαι καὶ τερματῶσαι πρὸς βασιλέως ἐντολὰς ἔχοντας, ὅποι δή ποτέ οἱ ἔδοξεν εὖ εἶναι, καὶ οὐδὲν ὅτι οὐ τῶν ἀναγκαίων εἰρῆσθαι· καὶ ἤδη κεκινημένων δογμάτων εἰς τοὔργον παρεία τ᾽ ἄρρητον, οὐδ᾽ ὥς τε μήπως ἔχειν ἡμᾶς συνθέσθαι τὸ βασιλεῖ δοκοῦν βέλτιον· περεταίρω δὲ τῶν ἐγνωσμένων καὶ ὄντων ἀναγκαίων μηδὲν πραγματεύεσθαι χώραν εἶναι τοῦ λοιποῦ, μηδ᾽ ἀνοίγνυσθαι θύραν ἔτι πλείω· τὸ δέ γε εἶναι λοιπὸν μεθ᾽ ἡμᾶς πλέον αὐτὸν ἀπαντᾷν βασιλέα καὶ γένος ὅσον οὐ νῦν τάχιστα ἐς τὰ κατὰ δύσιν αὐτοῦ, τῇ φίλῃ παρθένῳ θυγατρί, συνεκτελέσαι δι᾽ αὐτοῦ τὰ γαμήλια καὶ ἡμεῖς εἴχομεν πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ τοῦτ᾽ ἀγγέλλειν· ἀμέλει ὡς τάχιστα μεθ᾽ ἡμᾶς αὐτὸς ἔξεισι, μηδενὸς ὁτουοῦν λελειμμένου κατὰ ζήτησιν ἀμφιβόλου τῶν εἰς τοὔργον συνθημάτων. Ταῦτ᾽ ἄρα καὶ ἀναγκαῖον ἦν ὡς ἐφάμην πυνθάνεσθαι τοῦ Τριβαλλοῦ περὶ τῆς πρεσβείας· καὶ πυνθανόμεθα καὶ μανθάνομεν ὅ τι ποτ᾽ ἦν, εὖ μάλα· καὶ ἦν οὐδὲν πλέον, οὐδ᾽ ὡς ἄρα δέος ἦν ἡμῖν, οὐδὲν ὁτιοῦν· ἀλλ᾽ ἢ περὶ ὧν ἡμεῖς λέγειν καὶ πράττειν εἴχομεν, καὶ μάλιστ᾽ ἀσπάσασθαι πρὸς τοῦ δεσπότου τὸν εἰωθότα βασιλέα τρόπον ὡς ἤδη πατέρα τε καὶ δεσπότην· καὶ πυθέσθαι λοιπὸν ὅπη ποτ᾽ ἄρ᾽ ἐς τὰ κατὰ δύσιν αὐτοῦ μέρη τῆς χώρας ἀφίξεται, καὶ εἰ πρὶν ἢ φθάσαι καταλαβούσας τὰς δι᾽ ἔτους ἀναγκαίας νηστίμους τῶν ἡμερῶν. Ταῦτά τε δὴ καὶ ἔτι προσμανθάνομεν τἀνθρώπου, ὧν ἡμῖν ἐκεῖσ᾽ ἀποδημοῦσιν, ὡς εἴρηται, λοιπὸν ἔδει πάντων, ὡς ἄρ᾽ ἐξῆν καὶ ἠβουλόμεθα· μανθάνομέν τε δὴ καὶ τόδ᾽ οἶμαι κάλλιστον ἡμῖν, εὐχῆς ἔργον ξυγκύρημα, ὡς ἄρ᾽ ὁ δεσπότης αὐτῷ τῶν μέσων τῆς χώρας ἀνίσταται, ἐφ᾽ ὧν ἄρα καὶ διατρίβων ἦν χρόνος οὐ βραχὺς ἐξ οὗ, καὶ πρὸς αὐτὰ δὴ γίγνεται τὰ καθ᾽ ἡμᾶς ἔσχατ᾽ αὐτοῦ περὶ τοὺς ὅρους μάλιστα, μενεῖ τε χρόνον ὅντινα δή· ἐκεῖ τε λοιπὸν αὐτῷ καὶ ξυνεσόμεθα, καὶ ξυμπερανοῦμεν τὰ τῆς πρεσβείας· καὶ ἦν ἡμῖν τοῦθ᾽ ἥδιστον ἀκούειν, τάχιστα καταπαῦσαι τῆς ἐπὶ τοσούτου τοῦ χειμῶνος ὁδοῦ καὶ ταλαιπωρίας, εἰς ῥᾳστώνην πάνυ τοι πλείστην αὐτοῖς τε καὶ ὑποζυγίοις πάνυ πεπονηκόσιν Οὕτω δὴ λοιπὸν ἀγαθῇ τύχῃ περὶ πάντων μεμαθηκότες, ἡδέως ἐξῇμεν· χειμὼν δ᾽ ἦν ὅμως αὖθις, καὶ μάλισθ᾽ ὅσῳ δὴ καὶ προῇμεν καὶ πλεῖστ᾽ ἐπονοῦμεν· φέρειν δ᾽ ἦν ἀνάγκη καὶ φέροντες ᾔειμεν. Ἐφ᾽ ἡμερῶν δὲ οὐκ οἶδ᾽ ὅσων, φθάνομεν ἐξηνυκότες εἰς ἄστυ δή τοι τῶν ἐν αὐτοῖς ἐσχάτοις καὶ ὅροις βασιλέως· ἐνταῦθα δὴ τῶν ἐγχωρίων ἀκριβέστερον ἐκμανθάνομεν, ὡς ὁ Τριβαλλῶν αὐτὸς ῥὴξ ἐγγὺς ὅτι μάλιστ᾽ ἦν, χθὲς ἤδη καὶ πρὸ τρίτης ἐπιδεδημηκὼς ἑνί τινι τῶν κατὰ τοὺς ὅρους ἐγγειτόνων πολιχνίων ἐσχάτῳ καθ᾽ ἡμᾶς ἔγγιστα, καὶ ὁ συνοδεύων ἐκ Βυζαντίου Τριβαλλὸς ἐκεῖνος αὐτίχ᾽ ἡμῖν κοινοῦταί τε καὶ ἐξαιτεῖται πρῶτος αὐτὸς ἀμέλει κατ᾽ ὄρθρον, νυκτός γε μὴν ἔτι, φθῆναί τε ἀναστὰς καὶ σπουδῇ πάσῃ χρησάμενος, ἐς αὐτὸν γενέσθαι, τἆλλά τε ὡς εἰκὸς καὶ περὶ ἡμῶν, ὡς ἤδη γε πάρεσμεν ἀγγελεῖν τε καὶ κατερεῖν, ἵν᾽ ὧν ἂν δέῃ παραχρῆμ᾽ ἐπιδημοῦσιν ἅπαντ᾽ εὖ παρασκευάσοιτο, καὶ ἱκανῶς σχοίη ὡς ἄρα εἰκὸς εἶναι, πρὸς

научимъ и узнаемъ всичко, което искахме за тамъ. Сѫщевременно нужно бѣше да научимъ отъ мѫжа и това, съ каква цѣль е неговата мисия при императора и за каква нужда, и не е ли потеглилъ за нѣщо ново; та да знаемъ и ние и да можемъ да дѣйствуваме въ сношенията си и ако стане нужда, да се занимаемъ тамъ за каквото и да е. Защото за царя това бѣше вече рѣшено и нѣмаше нищо за обмислюване, нито пъкъ да се повдигатъ прѣдъ него други въпроси и да се пращатъ посолства, тъй като на насъ бѣ възложено да приключимъ и завършимъ всичко и за всичко да се споразумѣемъ, и имахме отъ царя заповѣдь да подпечатаме и свършимъ онова, което на него се вижда добро; а нищо да не се говори за онова, което не е нужно, нито щомъ като се привеждатъ въ изпълнение рѣшенията, да се изоставятъ мълкомъ, като да не бѣхме ние натоварени да уговаряме онова, което се вижда най-добро на царя. Нѣма вече мѣсто за прѣговори по-нататъкъ отъ рѣшеното и нужното, нито пъкъ да се отваря нова врата. Освѣнъ другото, ние имаме да (му) съобщимъ още и това, че той (трѣба) да срѣщне съ насъ императора въ западнитѣ области на империята, колкото може по-скоро, за да получи сродство чрѣзъ неговата обична млада дъщеря, та да свържемъ затова брачния договоръ. Затова той потегли бързо заедно съ насъ, безъ да се получи нѣщо съмнително (обезпокоително) за привеждащитѣ въ изпълнение рѣшения.

Както казахъ, бѣше нужно да разпитаме сърбина за посолството. Разпитахме го и веднага узнахме: каквото бѣше, нѣмаше нищо повече, нито пъкъ нѣщо за да се боимъ: нищо друго освѣнъ онова, за което и ние трѣбаше да прѣговаряме и дѣйствуваме. Най-вече да поздрави императора отъ краля, споредъ обичая, като баща и господарь, и да узнае, гдѣ ще пристигне въ западнитѣ области на империята, и дали ще го стори прѣди да настѫпятъ полагащитѣ се всѣка година пости. Това и още нѣщо научихме отъ човѣка, което ни бѣше, както се каза, нужно при нашето тамошно прѣбивание, както се слѣдваше и искахме. Научихме и това обстоятелство, най-благоприятно, мисля, за насъ и желателно, че кральтъ е тръгналъ отъ центра на своята страна, дѣто вече дълго врѣме прѣбивавалъ, и идвалъ въ пограничната съ насъ негова облась, около планинитѣ, и ще остане тамъ извѣстно врѣме. Тамъ, прочее, ще се срѣщнемъ съ него и ще изпълнимъ задачата на посолството. За насъ бѣше много приятно да чуемъ, че много скоро ще спремъ пѫтуването и мѫкитѣ всѣдъ такъва зима, на пълна почивка за самитѣ насъ и за добитъка, силно изморени. Така, прочее, като се научихме щастливо за всичко, съ удоволствие потеглихме. Обаче, изведнъжъ стана студено и особенно, колкото повече напрѣдвахме, толкова страдахме. Но трѣбаше да се търпи и търпѣйки вървѣхме.

Не зная слѣдъ колко дни стигнахме най-послѣ въ единъ градъ въ граничнитѣ покрайнини на империята. Тукъ се научихме по-точно отъ мѣстнитѣ жители, че сръбскиятъ краль билъ много близо, вчеразавчера пристигналъ въ едно най-близко отъ намъ съсѣднитѣ и крайгранични села. Сърбинътъ, който ни придружаваше отъ Цариградъ съобщи и изиска той пръвъ да стане много рано, още въ тъмни зори и да иде най-бързо при него, та да му съобщи и каже, както се слѣдва, за всичко друго, та и за насъ, че вече сме пристигнали, за да бѫде добрѣ приготвено, всичко, което трѣба за неочаквано пристигащитѣ,

ὅρους καὶ χώρας ἔσχατα, ἐπ᾽ ἄστεος ὀλίγου δεσπότου καταλύοντος. Ἐδόκει τε λέγειν εἰκότα, καὶ συντιθέμεθα· καὶ αὐτός τε λοιπὸν ταχὺς εἰς ὄρθρου ἀναστὰς σπουδῇ δρόμον ἀνύτει τῷ δεσπότῃ πρότερος ἀπαντᾷν. Καὶ ἡμεῖς βραδύνομεν ἐπὶ χώραν ἐκεῖσε, καὶ βραδύνομέν γε πλεῖν ἢ ἔδει τῶν ἐγχωρίων ἠπατημένοι, ὡς πάνυ τοι τοὐνμέσῳ, καὶ ὅσον τῆς ἡμέρας ἐκείνης δέον βαδίζειν, ὀλίγον ὂν καὶ μὴ χρῆναι μάλ᾽ ἐπείγεσθαι· ταῦτ᾽ ἄρα καὶ λανθάνομεν τό γε δὴ προπεπυσμένοι καὶ πεπεισμένοι, καὶ κατημελικότες ὡς οὐκ ἔδει, ἐπειδὴ καὶ ἠπτόμεθα τῆς ὁδοῦ καὶ προῄειμεν ἀποβουκοληθέντες τἀληθοῦς καὶ ἡμῶν πρὸς λόγον καὶ τῆς ὥρας ὀψὲ τρέχοντες, ὅσα γε εἰκὸς πρέσβεσιν οὕτω βάδην τε καὶ μετὰ ῥᾳστώνης ἁπάσης ἐν σκευαγωγοῖς καὶ πλείοσιν ὑποζυγίοις, ἀλλ᾽ οὐ ταχεῖς ἄρ᾽ ὡς οἷόν τε, καὶ τὸν εἰωθότα μόνιππον λεγόμενον τρόπον βαδίζοντες. Καὶ τοίνυν νυκτὸς εἰς μίαν τε καὶ δευτέραν οἶμαι ἐπισχούσης ὥραν ἤδη, ἡμεῖς ἔτ᾽ οὔπω γιγνόμεθα ἐς τὸ ἄστυ, ἀλλὰ λειπόμεθ᾽ οὐκ ἐπ᾽ ὀλίγον ἐς πεδίον μέσον, καὶ ἦν ἔπειτ᾽ οἶμαι, ἄπορον ὅτι ποτ᾽ ἂν χρησαίμεθα· οὔτε γὰρ μένειν ἐκείνῃ καὶ ὁποιοῦν ξένους ὄντας ἔδει, καὶ νυκτὸς ἐπισχούσης ἤδη, καὶ τό γ᾽ ἐπιδημεῖν εἰς μέσην αὖθις νύκτα πρέσβεις ἄνδρας, ἔνθα καταπαύειν ἔδει, ὥς περ δή τινας ἀνδραποδιστάς τε καὶ τυμβωρύχους ἐξ ἀφανοῦς καὶ λανθάνοντος ἐπιτιθεμένους, οὐκ εὔσχημον ἐδόκει· ἐδόκει δ᾽ οὖν ὅμως τόδε βέλτιον· καὶ κατατείναντες ὡς οἷόν τ᾽ ἦν, ἐπειδὴ ἔγγιστα γιγνόμεθα, στέλλω τῶν ἑπομένων ἕνα τε καὶ δεύτερον ξυνιέντας τῆς ἐγχωρίου γλώττης κατὰ πύστιν ἀναζητοῦντας, ἐς τοῦ ἀστυνόμου δὴ καὶ τοῦ τῆς χώρας ἡγεμόνος ἐκείνης γενομένους ἀγγέλλειν περὶ ἡμῶν, ὅτι πάρεσμεν, καὶ μανθάνειν ὅτι δή ποτε ποιεῖν, καὶ οἷ δὴ καταλύειν ἡμᾶς χρή. Γίγνεται τοῦτο· καὶ μόλις μὲν ἦν γὰρ τὸ ἄστυ κεκλεισμένον ἐξ ἑσπέρας ἔτι ὡς ἄρ᾽ εἰκός, ἐντυγχάνουσι δ᾽ οὖν ὅμως οἱ πεμφθέντες ἐκείνῳ· καὶ ὃς αὐτίκα μηδὲν μελλήσας ἀστυνόμος ἐκεῖνος εἰς ἡμᾶς ἔξεισιν, ἀσπάζεταί τε τὰ εἰκότα, καὶ παραπέμπει καταλύσοντας οἷ πρότερον παρεσκεύαστο, ἅμα δὴ καθ᾽ ὁδὸν ἰοῦσι πλεῖστα καταιδούμενός τε καὶ καταδυσωπῶν, παραιτεῖται δι᾽ αὐτὴν ἄρα τὴν βραδυτῆτα μὴ προσαντῆσαι τὴν εἰωθυῖαν καὶ δικαίαν ἡμῖν, πρέσβεσιν οὕτως ἐκ βασιλέως, τιμὴν ἐκ τοῦ δεσπότου καὶ πομπὴν πρὸ τῆς καταλύσεως ἔτι δὴ πόρρω τῆς ὁδοῦ, καὶ ἠξίου μὴ δυσχεραίνειν· συγγινώσκειν γὰρ τῷ ξυμβάντι χρῆναι· αὐτῷ γὰρ δὴ τῷ δεσπότῃ καὶ μεμεληκέναι περὶ τούτου μάλιστ᾽ ἔφασκε, καὶ πλείστους ὅσους τῶν περὶ αὐτὸν ἡμέρας ἔτι πάνυ τοι πρὸ τοῦ ἄστεος τιμὴν ἡμετέραν στεῖλαι, ἀσπασμόν τε φίλον καὶ δεξιὰν ἐκ μακροῦ· οὓς δὴ καὶ μείναντας ἐπὶ πλεῖστον καὶ βραδύναντας εἰς ἑσπέραν, ἐπειδὴ μήπως ἑωρώμεθα ἐπιδημοῦντες, ἀπειπόντας τοῦ λοιποῦ μηκέτ᾽ ἀφίξεσθαι ἡμᾶς, ἐπανελθεῖν. Ταῦτ᾽ εἰπὼν καὶ καταδυσωπήσας χρηστὸς ἄνθρωπος ἄπεισιν οἴκαδε· βραχεῖα δ᾽ ἑξῆς ὥρα, καὶ ἥκει παρ᾽ ἡμῖν ὑπ᾽ αὐτοῦ πάντ᾽ ἄφθονα τροφῆς μετασχεῖν, καὶ ἅττα μὴ ἐκ προχείρου πορίσασθαι, οἷα δ᾽ ἐκ βουλῆς προτέρας καὶ ἐκ κυνηγεσίων ἅττα ὡς ἔοικε προεσκευασμένα τρυφᾷν· καὶ ἵπποις εἵπεθ᾽ ἱκανὴ βόσκησις, καὶ πάντ᾽ εὖ· καὶ μήνυσις ἐπὶ τούτοις, ἀστεία μέν, ἴσως δὲ καὶ ἀληθής, ἡμῖν δ᾽ οὐ τοιαύτη μὲν, ἀστεία δ᾽ ἐδόκει, ὡς ταῦτα δῆτ᾽ ὄντα τοῦ φίλου τε καὶ ἀστυνόμου οἴκοθεν, ὡς ἄρ᾽ ἔτυχεν, ὀψὲ γὰρ δὴ τῆς νυκτὸς εἶναι, καὶ μὴ θεμιτὸν μηδ᾽ οἷόν τ᾽ εἶναι τῷ δεσπότῃ περὶ ἡμῶν ἀγγέλλειν ἀφικομένων, καὶ τοίνυν, ἣν μήθ᾽ ἱκανῶς μήτ᾽ ἀξίως ἔχει, ξυγγινώσκειν χρῆναι. Καὶ ἡμεῖς ἀπείχομέν τε χάριν ὡς εἰκὸς καὶ ὡς ἔδοξεν ἐχρώμεθα τῆς νυκτὸς ἐκείνης· ἅμα δ᾽ ἕω προσκαλούμεθά τε καὶ ἀπαντῶμεν ἐς τοῦ ἄρχοντος· οὐκ ὀλίγη τε δὴ γεννικὴ νεότης ἐκεῖθεν πανηγυρικώτερον ἐσκευασμένοι προῆγον, τιμὴν, ἣ δὴ

та да има всичко достатъчно, както подобава за крайграничната область, защото кральтъ се установилъ въ малъкъ градецъ. Съгласихме се, понеже говорѣше умѣстно. И той стана скоро при зори и побърза да срѣщне по-напрѣдъ краля.

Ние пъкъ се забавихме тамъ на полето и се забавихме по-вече, отколкото трѣбаше, измамени отъ мѣстнитѣ жители, че разстоянието е малко, че трѣбало да вървимъ (само) него день, та не трѣба да бързаме. Така, ние не разбрахме, че сме подведени, убѣдени и небрѣжливи, както не трѣбаше. Като тръгнахме, напрѣдвахме наистина заблудени и вървѣхме бавно, както подобава на посланици, полека-лека и при нужната почивка, съ обоза си и съ много добитъкъ, не бързо, но колкото можехме, като да пѫтувахме съ единъ конь. Къмъ единъ два часа прѣзъ нощьта, струва ми се, ние още не бѣхме въ града, но се намирахме доста врѣме срѣдъ едно поле и незнаехме какво да направимъ. Да останемъ тамъ като чужденци, не биваше, понеже нощьта се бѣ спуснала вече. Но и да пристигнемъ пъкъ посрѣдъ нощь посланици тамъ, дѣто трѣбаше да се установимъ, като разбойници и крадци, които нападатъ отъ невидѣло и тайно, не бѣше пристойно. Обаче, слѣднето изглеждаше по-добро: напрѣгнахме се, колкото можеше, и когато додохме много близо, изпращамъ двама отъ свитата, които знаѣха мѣстния езикъ, да разпитатъ и като намѣрятъ градския управитель и началникъ на страната, да съобщатъ за насъ, че сме дошли и да научатъ, какво да правимъ и кадѣ трѣба да се установимъ. Това стана.

Ако и градътъ да бѣ затворенъ още отъ вечерьта, както се слѣдва, пратенитѣ намѣриха началника и той веднага, безъ да се забави, ни излѣзе насрѣща, поздрави ни по обичая и ни изпрати да се установимъ, дѣто по-рано е било приготвено. Като вървѣхме заедно изъ пѫтя, той много се окайваше и извиняваше, и се оправдаваше, че поради нашето забавяне, не ни е посрѣщналъ съ обичайната и припадаща справедливо намъ, като на императорски пратеници, почесть отъ страна на краля и съ тържественость още далечъ по пѫтя прѣди пристигането, и ни молѣше да не му се сърдимъ. Трѣбаше да (го) извинимъ за случката. Той каза, че даже самиятъ краль се погрижилъ затова и изпратилъ мнозина отъ своята свита още отъ дни прѣдъ града за наша честь, за да ни привѣтствуватъ приятелски и да ни подадатъ рѫка отдалечъ. Сѫщитѣ останали дълго врѣме и се забавили до вечерьта, но понеже не се виждахме да пристигаме, изгубили надежда, че ще дойдемъ, та се върнали. Като каза това и се извини, добриятъ човѣкъ си замина за дома. Слѣдъ малко доде отъ него за насъ изобилна храна, каквато не можеше да бѫде доставена лесно, но която бѣше, както се вижда, попрѣди обмислена и приготвена отъ дивечъ за пируване. И за конетѣ имаше достатъчно храна и всичко бѣше добрѣ. Къмъ това доде и едно съобщение, смѣшно наистина, но може би, и истинско; но намъ не се виждаше истинско, но смѣшно: именно, че храната била ужъ отъ дома на приятеля градоначалникъ и то, както се случило, защото е късна нощь и не е позволено, нито може да се съобщи на краля, че сме пристигнали, така щото, ако не е достатъчна или както подобава, трѣба да извинимъ. Ние благодарихме, както се слѣдва, и прѣкарахме нощьта, както желаехме.

На сутриньта бидохме поканени и отидохме при краля. Не малко благородни младежи, празнично облѣчени, оттамъ прѣдшествуваха за

νομίζεται, τά γε τοιαῦθ᾽ ἡμῖν φέροντες· καὶ ἦν ἡ πᾶσα σπουδή [1]) τε καὶ πρό-
οδος πάντ᾽ ἀστεία, καὶ καθάπαξ αἰδοῦς τε καὶ κόσμου πλέως, εὖ μάλ᾽ ἐμφαί-
νουσα καὶ δεικνῦσα τῆς κατὰ χώραν πρὸς εὐγενῆ τε πρεσβείαν καὶ μεγίστου
δεσπότου καὶ περὶ μεγίστων, ἀήθης ἢ κατ᾽ ἄλλας πρότερον αὐτὴ παραβαλλο-
μένη. Καὶ αὐτὸς δὲ μάλισθ᾽ ὁ ῥὴξ σφόδρ᾽ ἐκεκόσμητο καὶ περιέδει τὸ σῶμα
πᾶσαν ἑορτὴν ἐκ λίθων τε καὶ μαργάρων, ὡς οἷόν τ᾽ ἦν, καὶ χρυσοῦ μάλιστ᾽
ἐπηχθισμένος· ἐπίπλοις τε ἅπας ὁ δόμος ἀστράπτων σηρικοῖς τε καὶ χρυσι-
πάστοις· καὶ ὅσον δὴ περὶ αὐτὸν τῶν αὐτοῦ παρῆν ἔκκριτον ἀήθως τε πάνυ
πόρρω καὶ, ἢ πρὶν, ἁβρότερον ἐνεσκεύαστο καὶ κατακεκόσμητο, καὶ πᾶσ᾽ ὡς
ἔπος εἰπεῖν ἡ σκηνὴ πρὸς ζῆλον βασιλικῆς, ὡς οἷόν τ᾽ ἦν καὶ ῥωμαϊκῆς εὐγε-
νείας, πεζῇ μὲν παρὰ Λύδιον ἀληθῶς ὡς ὁ λόγος, ἡμιλλᾶτο δ᾽οὖν ὅμως οὕτω.
Εἰσιὼν δ᾽ οὖν καὶ τὰς βασιλείους ἐπιδόμενος ἐπιστολὰς τῷ ῥηγί, προσειπών τε
καὶ ἀσπασάμενος τῶν βασιλέων ὡς νομίζεται, εὖ δὴ μάλα προσιεμένας [2]) καὶ
μετ᾽ εὐγνώμονος καὶ πολυτίμου τοῦ σχήματος αἰδοῦς τε πάσης ἀποδιδόντος
τὴν περὶ τῆς αὐτῶν εὐφήμου μνήμης τιμήν· ἐπεὶ δὴ καὶ περὶ ἡμῶν ἀμέλει
πύθοιτο οἷ δὴ μάλιστα χρώμεθ᾽ ἡμῖν αὐτοῖς καὶ εἴημεν, πλεῖσθ᾽ ὡς εἰκὸς πεπο-
νηκότες ἐπὶ τῆς ὁδοιπορίας ὅσα γε ἐν ὥρᾳ ταύτῃ δὴ χειμῶνος, διειλεγμένος ἄττα
ἔδει διὰ βραχέων καὶ χάριν πάντως ὁμολογήσας, παραχρῆμα ἀπαλλάττομαι, ξυγ-
χωροῦντος αὐτοῦ, μὴ πλεῖν ἔτι νῦν γε εἶναι, μὴ πονεῖν, μηδὲ διατρίβειν, ἀλλ᾽ ἢ [3])
δεῖ, καταπαύειν, οἴκοι γίγνεσθαι, καὶ ῥαστωνεῦσαι τῆς ἡμέρας ἐκείνης ἐν σχολῇ,
ὡς τῆς γε ὑστεραίας προσκεκλῆσθαί τε καὶ ἀπαντᾶν αὖθις ἐς αὐτοῦ μελλήσοντα,
συγγενέσθαι τε κατὰ βούλησιν καὶ ἀνύτειν περὶ τῶν τῆς πρεσβείας. Καὶ δὴ
λοιπὸν οὕτω ἡμεῖς τε γιγνόμεθ᾽ οἷ καταλύομεν, καὶ σὺν ἡμῖν ἄνδρες ἐκεῖθεν
ἀποτετάχαται τῆς ἐκ τῆς αὐλῆς τοῦ ῥηγὸς τροφῆς τε καὶ τῶν ἄλλων ὧν ἂν
δέοι χορηγοί τε καὶ ταμίαι, καὶ ὑπηρέται ταχεῖς, ἐξ ἐντολῆς ἡμῖν τε καὶ ὑπη-
ρέταις. Καὶ τοίνυν ἐντεῦθεν ἐφ᾽ ἑκάστης ἡμέρας ἅπαντα ἐν ἀφθόνῳ μάλιστα εἰς
δεῦρο, καὶ πλείω καὶ κρείττω ἢ ὧν [4]) ἂν δέοι καὶ οἵων, καὶ οὐχ ἡμῖν ἀπόπλεω
μόνοις, ἀλλὰ καὶ δὶς ἡμῶν ἴσως τόσοις· χωρὶς δὲ τούτων ἄττα ἐκ κυνηγεσίων
πάνυ τοι πλεῖστα ὀρνίθων, πάνυ τοι πλεῖστα τῶν ἄλλων, ἄττα ἐδώδιμα θηρῶν,
χοίρων ὀριτρόφων καὶ ἐλάφων· καὶ μὴν ἔτι τούτων χωρὶς, ἑκάστης ἡμέρας τὰ ἐκ
τραπέζης τοῦ ἄρχοντος αὐτοῦ πλεῖστα ἐσκευασμένα στελλόμενα καὶ κατηρτυσ-
μένα χρυσέοις καὶ ἀργυρέοις ἐκπώμασί τε καὶ σκεύεσιν, ἐδεστά τε καὶ πέμ-
ματα, οὐ χρείας μᾶλλον ἢ τιμῆς ἕνεκα, τῇ τῆς τροφῆς κοινωνίᾳ, οἷα δὴ καὶ
τῆς ἡμέρας ἐκείνης αὐτήκα ἡμῖν ἀπήντα, πλείω δὴ καὶ κρείττω ἢ κατὰ χώραν
τοῖς ἐνταῦθα, καὶ ἅμα τήν γε ὥραν τηνικαῦτα· ἦν μὲν γὰρ ἡμέρα τῶν νηστίμων,
καὶ καθ᾽ ἣν ἀνάγκη μὴ κρεωφαγεῖν ἦν. Καὶ πέμπεται δὴ τά τε ἄλλα ἡμῖν
ὡραῖα καὶ ἐξ ἀκροδρύων, καὶ πέμματα ἥδιστα ἐν σφίσι, καὶ ἰχθύων κατε-
σκευασμένα τε καὶ κατηυτρεπισμένα τεμμάχια, τὰ μὲν αὐτόθεν ἐκ ποταμῶν
ἐγχωρίων, τὰ δὲ καὶ πόρρω, νεαλῆ μὲν καὶ ἄττα, ταρίχη δὲ καὶ ἄττα, τῶν ἀπ᾽
Ἴστρου μεγίστων τε καὶ πιόνων, καὶ ἡμῖν αὐτόθεν σπανίως ἐπιδημούντων, καὶ
κατὰ ζήτησιν ἐνίοις ἐπέραστον καὶ οὐ πάντως οὐδὲ πάντοτ᾽ ἐπιτυχῆ. Καὶ τὰ
μέν γε οὕτως ἔσχε τηνικαῦτα, καὶ εἰς νῦν ἔχει, ἵνα μὴ τηνάλλως διατρίβομεν.
Ἅμα δ᾽ ἕῳ τῇ ὑστεραίᾳ, κατὰ τὸ σύνθημα, προσκεκλήμεθά τε αὖθις τὸν εἰω-
θότα τρόπον ἐς τοῦ ἄρχοντος καὶ συγκεχωρήμεθα λέγειν, περὶ ὧν λέγειν
εἴχομεν, ἐντολὰς τῆς πρεσβείας εἵνεκα. Ἦσαν δὲ τὰ παρ᾽ ἡμῶν, ὡς ἅπαντα ἐκ

---

[1]) Ἐν τῇ ὤᾳ· γρ. πομπή.

[2]) Διορθοῦται· προσιεμένου.

[3]) Ὁμοίως· ᾗ.

[4]) Διορθοῦται ὅσων.

установената честь, която отдаваха намъ. Цѣлото тържество и шествие бѣше много любопитно и пълно съ величие и красота, твърдѣ добрѣ явяваще и сочеще на населението, че е благородно посолство отъ най-великия господарь и съ най-важна мисия, необикновена въ сравнение съ по-раншнитѣ. Самъ кральтъ бѣше много накиченъ и облѣченъ цѣлъ съ празнична прѣмѣна, обсипана съ камъни и маргаръ, и злато, колкото бѣше възможно. Цѣлата кѫща блѣстѣше отъ копринени, златовѣзани покривки-мобили. Знатнитѣ, които бѣха около него, бѣха натъкмени и окичени много необикновенно и по-богато отпрѣди, съ една дума, цѣлото жилище бѣше нагодено по подражение на императорското и, доколкото бѣше възможно, на византийското благородство. Наистина, това подражание напомнюваше пословицата: пѣшеходецъ да се напрѣдварва съ индийска двуколейка, — но все пакъ се съ тезаваше. Като влѣзохъ дадохъ на краля императорското писмо, привѣтствувахъ го и поздравихъ, както подобава на царетѣ. Той ме посрѣщна много добрѣ и отдаде съ всѣка благосклоность и рѣдка почтителность и приличие почеститѣ въ отговоръ на отправенитѣ му привѣти. Слѣдъ като попита и за насъ, какво правимъ и какъ сме, като сме прѣкарали много трудности прѣзъ пѫтуването въ това зимно врѣме; слѣдъ като се разговори накратко за каквото трѣбаше и ни благодари, азъ веднага се оттеглихъ. Той ни позволи да не се бавимъ по-нататъкъ, да не се трудимъ, нито да чакаме, но, както трѣба, да се успокоимъ, да си отидемъ въ кѫщи и отпочинемъ; него день да се отморимъ безъ работа, та на слѣдния день той ще се погрижи да бѫдемъ поканени, и да се срѣщнемъ пакъ у него, за да свършимъ въпроса за нашата мисия.

Така ние отидохме, прочее, тамъ дѣто се установихме, а заедно съ насъ се опрѣдѣлиха хора, които да ни доставятъ храна отъ кралския дворъ и всичко, което бѣше потрѣбно, да го пазятъ и въ сѫщото врѣме да ни слугуватъ бързо споредъ заповѣдитѣ ни. Така оттогава всѣки день получаваме всичко въ изобилие оттамъ и скоро, и по-вече, и по-добрѣ, отколкото би трѣбало и би могло, и не само колкото за насъ, но даже колкото за два пѫти като насъ. Освѣнъ това получаваме много птици отъ ловъ и много други (работи), като дивечъ за ядене, именно горски свини и елени. Къмъ това още всѣкидневно се изпращатъ отъ трапезата на самия краль много приготвени ястия и сладкиши, сложена на златни и сребърни паници и сѫдове, не толкова за употрѣбление, но за честь, заради общность на храната, както и него день веднага ни посрѣщна по-вече и по-добрѣ отколкото туземцитѣ въ страната и то, по онуй врѣме. Защото бѣше день на постъ, прѣзъ който не можеше да се яде месо. Между другото намъ се изпращатъ ястия отъ узрѣли и неузрѣли овощия и тестени сладкиши, най-добри у тѣхъ, и парчета отъ сготвена и добрѣ приготвена риба отъ мѣстни рѣки или отъ по-далечъ, едни прѣсносолни, а други солени. Тия риби сѫ отъ най-голѣмитѣ и тлъсти дунавски, които у насъ (въ Цариградъ) рѣдко идватъ и приятно се търсятъ отъ нѣкои, но не всѣкога съ успѣхъ. Така тогава стояха работитѣ, па и до днесъ, та нѣма да се простираме повече.

На другия день сутриньта, споредъ уговореното, бидохме пакъ поканени по обичайния начинъ при краля и ни се заповѣда да говоримъ за онова, за което имахме да говоримъ вслѣдствие нашата мисия. Ние казахме, че отъ страна на императора всичко относно сватството е

βασιλέως ἤνυσται τὰ τοῦ κήδους καὶ κατώμοσται, καὶ οὐδὲν ἐμποδὼν εἰς ἀληθῆ καὶ παμπλήρη τοῦ πράγματος αἵρεσιν αὐτῷ καὶ κατάθεσιν. Δεδοκίμασται γὰρ δὴ παντάπασιν ἀτρέπτως, καὶ προσετίθην τὸν σκοπόν τε καὶ λόγον δι' οὓς καὶ ὅπως, καὶ τὸ γ' ἐπ' αὐτῷ δὴ βασιλεῖ καὶ πεπέρανται. Δεῖ δὲ μόνον οἶμαι, τῶν ἀπ' αὐτοῦ δὴ λοιπὸν ὅρκων ρηγὸς καὶ πίστεων καὶ μητρὸς ἄρα ρηγαίνης, καὶ τῶν κατὰ χώραν σφίσιν ἐπιτηδείων τε καὶ μεγίστων ἀνδρῶν, ὁμοῦ πάντων ἀσφαλείας χάριν ἁπάσης, καὶ μάλιστα τῶν ἱερατευόντων δεῖν αὐτῶν πίστεως εἰς τοὖργον καὶ προεστώτων τῆς χώρας ἐπ' ἐκκλησίας, καὶ πρώτου δὴ τοῦ γε σφῶν αὐτῶν πρώτου· Ταῦτά τε καὶ ἔτι πρὸς τούτοις δεῖν πάντως ἔλεγον, αὐτίχ' ἕπεσθαι, μᾶλλον δ' ἀπαντᾶν, ὡς ἔνι τάχιστα, καὶ φθάνειν γε καὶ προήκειν εὐτρεπῆ καὶ δόλου παντὸς ἔξω, ἅττ' ὀφείλεται καὶ δίκαιον· τὰ μὲν ἤδη καὶ ξυντεθειμένα πρότερον, μᾶλλον δὲ τὰ πλείω χθὲς ἤδη καὶ πρὸ τρίτης, τὰ δὲ καὶ νῦν ὑφ' ἡμῶν γε ξυντεθεῖσθαι καὶ προστεθεῖσθαι δίκαιον ὄντα, ἅτε περὶ καλλίονος καὶ οἰκειοτέρου καὶ μάλιστα σφίσιν εὐκταιοτάτου προμνώμενα τοῦ κήδους, ἢ κατὰ τὸ πρότερον· καὶ ἀντειπεῖν ἄρ' οὐκ ἔστι. Καὶ κατέλεγον ἅττα περὶ τῶν ἐν τοῖς ὅροις πολισμάτων τε καὶ χώρων, ἅττα περὶ τοῦ τῶν ἀποδοθῆναι μελλόντων ὁμήρων ἀριθμοῦ, ἐγγύης τοῦ κήδους ἕνεκα, ὧν τε πρότερον ἤδη, ὧν τε νῦν συντέθειται, καὶ μάλιστα τοῦ προὔχοντος οἶσθα καὶ θήλεος, ὡς τούτων γε ὡρισμένων καὶ κατηυτρεπισμένων. Οὕτω δὴ μηδενὸς ὁτουοῦν ἔφην, ἐκ βασιλέως ἔτ' ἐνδεῖν λοιποῦ τῷ κήδει, μηδ' ὑπέρθεσιν ἐξῆς ἡντιναοῦν εἶναι. Ἐξίασι γὰρ εἰς ρητήν τινα ταύτην ἡμέραν αὐτός τε ἤδη βασιλεὺς τῆς μεγίστης πόλεως καὶ βασιλὶς αὐτή, καὶ μὴν βασιλεὺς υἱὸς αὐτῇ βασιλίδι τε καὶ συζύγῳ καὶ τὼ λοιπὼ βασιλέως ἄρρενε παῖδε σφίσιν ἕπεσθον τὰ κήδη τιμῶντες τοῦ γένους, καὶ τὴν βασίλειον παρθένον νύμφην ὁμοῦ πάντως ἔς γε τὰ ὑμέτερα παραπέμποντες· καὶ δὴ τοὐνμέσῳ μηδὲν ἢ βραχὺ λοιπὸν εἶναι. Ταῦτά γε δὴ πάντ' ἐξειπών, ὡς ἕκαστα καιρὸν εἶχεν ἐν μέρει, τί γὰρ δὴ καὶ μηκύνειν; σιγήσας ἔπειτ' εἶχον κατὰ χώραν μένων ἡντινοῦν ἀπόκρισιν. Καὶ ἦν γ' ἐπὶ τούτοις οὐδὲν πλέον τοῦ ρηγός, ἢ ὅτι εὖ γε καὶ κατήνυσται, δεικνῦντος, εἰς προὔπτον οἶμαι δυσχερῶς ἔχειν, τὰ προβεβλημένα καὶ εἰρημένα καὶ πόρρω μάλιστα ἢ ὥστε καὶ κατηνῦσθαι καὶ πεπεράνθαι· δεῆσαι δὲ ὅμως σκέψεως εἰς ἀπολογίαν αὐτῷ, ἀπαλλάττεμαι οἴκοι διδοὺς ὥραν αἰτοῦντι λογισμοῦ, καὶ ἅμα ἐφ' ᾧ τροφῆς αὐτὸς μετασχεῖν. Χρόνος ἐξῆς βραχύς, καὶ οὔπω δὴ τροφῆς ἱκανῶς ἔσχομεν, καὶ αὖθις προσκεκλήμεθά τε καὶ ἀπαντῶμεν ἐς τοῦ ἄρχοντος· καὶ δὴ τὰ μὲν, παραχρῆμα αὐτὸς ἐφ' οἷς ἐλέγομεν ἤδη πρότερον ἐξεῖπε καὶ ἀντεῖπε· τὰ γέ, παρετίθει τε καὶ προυτρέπετο λέγειν, ἐπιτέλλων καὶ πρστιθέναι ἐνίοις τῶν περὶ αὐτὸν ἐκκρίτων· τρεῖς οἶμαι καὶ τέτταρας ἐκλέξας τε καὶ πιστεύσας, αὐτὸς ὑπεκστάς, ὡς οἷόν τ' ἦν αἰδημόνως μάλιστ' ἀξιῶν τοῖς ἀνδράσιν ἡμᾶς προσέχειν, καὶ τὰ παρ' αὐτῶν ὡς αὐτοῦ προσίεσθαι. Ἦν δ' ἐν τούτοις μάλισθ' ὁ λέγειν ἔχων καὶ πρῶτα φέρων Γεώργιος· Γεώργιος οἶσθ' ὃς ἐνειρκτοδέσμιος ἐκ μάχης τῷ βασιλεῖ, συνήθης τε ἐκεῖθεν μάλιστ' ἐκ τῆς χρονίου καθείρξεως αὐτῷ τε βασιλεῖ γεγονὼς καὶ ἡμῖν, καὶ τὰς παρούσας καταλλαγὰς καὶ συμβάσεις ἐπὶ τῷ κήδει πρῶτος αὐτόθι προδείξας καὶ ἐνηργημένος, καὶ καθυπουργήσας ἐς τὰ μάλιστα, ὡς ἐντεῦθεν ἄρα καὶ μάλισθ' ὡς πεῖραν ἤδη τιν' ἡμῶν καὶ τῶν ἡμετέρων ἐσχηκὼς κρείττω ἢ κατὰ τοὺς ἄλλους τῆς ἐκ τοῦ ἔθνους, καὶ τῆς ἁπάσης ἡμῖν προξενεῖν ἀμέλει πρεσβείας ἀξιοῦσθαι· ἔστι δὲ κἂν τοῖς μάλισθ' ὁ ἀνήρ, καθάπαξ τῷ δεσπότῃ καὶ τῶν σφόδρα πιστῶς τε καὶ οἰκείως ἐχόντων, καὶ

свършено и клѣтвено уредено, така че нѣма прѣчка за едно истинско
и пълно разрѣшение и уреждане на въпроса. Защото всичко е удобрено
вече окончателно и приложихъ цѣльта и причината, за които този
въпросъ се свършва отъ самия императоръ. Мисля, прочее, че трѣба
само още самиятъ краль и кралицата-майка да дадатъ клѣтва, както и
мѣстнитѣ тѣхни сродници и най-видни мѫже, и всички заедно заради
сигурность, а особено трѣба увѣрението на духовенството за тази
работа и на прѣдставителитѣ на мѣстната църква, а прѣди всичко на
първия отъ тѣхъ. Това трѣба, казахъ при това, да послѣдва веднага, а
още повече да отговори, колкото се може по-скоро, и всичко онова,
което се длъжи и е справедливо да стане и да прѣдшествува честно и
безъ всѣкакво коварство. Еднитѣ отъ тия въпроси сѫ вече уговорени
по-рано, или по-точно, по-вечето отъ тѣхъ вчера и завчера, другитѣ
пъкъ, е справедливо, да се уредятъ и притурятъ сега отъ насъ, защото
иматъ за прѣдметъ сватовство по-добро по-тѣсно и твърдѣ желано отъ
тѣхъ, отколкото прѣдишното; и нѣма какво да се възрази. И изброя-
вахъ условията за пограничнитѣ паланки и мѣстности, ония за броя на
заложницитѣ, които ще се прѣдадатъ като гаранция за сватовството, едни
отъ които сѫ уговорени по-рано, а други сега; и особенно ония за
главното женско лице, знаешъ (кое), сѫ опрѣдѣлени и уредени. По
такъвъ начинъ, казахъ, отъ страна на императора нѣма нищо, което
да се прибави относно сватовството, нито пъкъ ще се отметне нѣкакъ.
Въ единъ опрѣдѣленъ день ще излѣзатъ отъ великия градъ императо-
рътъ и самата императрица, прѣстолонаслѣдникътъ съ жена си и оста-
налитѣ двѣ мѫжки дѣца на императора ще ги послѣдватъ, чествувайки
сватовството на рода и ще изпратятъ всички заедно императорската
невѣста у васъ. И това ще стане скоро. Казахъ всичко това, както
имаше да стане подъ редъ. Защо да се продължава? Слѣдъ това мълк-
нахъ, като останахъ на мѣстото си и очаквахъ отговоръ. На всичко това
кральтъ не каза нищо по-вече освѣнъ, че добрѣ е завършено, показ-
вайки явно, струва ми се, че се затруднява и е много далечъ отъ да приеме
прѣдложенитѣ и казанитѣ (условия) за окончателно свършени, но че
трѣба да размисли за да отговори. Оттеглихъ се, прочее, дома, за да му
дамъ врѣме, като иска, да размисли, а сѫщеврѣменно да се нахраня.

Мина се кратко врѣме, прѣди още да сме се нахранили доста-
тъчно, бидохме пакъ поканени и се отправихме при краля. Отъ една
страна, той изведнъжъ се изказа и възрази по онова, което ние казахме
по-рано, а отъ друга — прѣдлагаше и подканяше нѣкои знатни отъ
своята свита да говорятъ, като имъ заповѣдваше да продължатъ. Той
избра, струва ми се, трима четирма и имъ повѣри (работата), а той
самъ се отстрани, като ни помоли да се отнасяме, колкото се може, съ
внимание къмъ тѣхъ и да приемаме тѣхнитѣ думи, като да сѫ негови.
Първъ между тѣхъ, който можеше най-много да говори, бѣше Георги.
Георги, ти го знаешъ, който сражавайки се противъ императора, биде
уловенъ и хвърленъ въ тъмница; станалъ извѣстенъ на самия импера-
торъ и на насъ оттова, дѣто дълго врѣме е билъ затворенъ. Той първъ
е далъ идеята и е открилъ настоящитѣ прѣговори и споразумѣния за
сватовство и най-много е съдѣйствувалъ. Затова и особенно понеже
ималъ вече извѣстна опитность за насъ и нашитѣ работи, по-вече откол-
кото другитѣ отъ нацията, билъ удостоенъ да прѣговаря съ насъ по
всичко относно посолството. Той е отъ най-вѣрнитѣ и най-интимнитѣ

κοινωνούντων βουλῆς τε καὶ λόγων καὶ φροντισμάτων, καὶ πάσης σκέψεως,
ἅτ᾽ εὔνους τε ὢν αὐτῷ δὴ καὶ σφόδρα, καὶ νοῦν ἔχων ἐφ᾽ ἐκάστοις αὐτῷ
κοινωνεῖν καὶ μεταχειρίζειν τε καὶ συμβάλλειν τῶν τε ἔργων καὶ τῶν λόγων,
καὶ μάλιστα ἐν τοῖς ἡμετέροις, τιμῆς τε διὰ ταῦτ᾽ ἄρα πάντα ἀξιοῦταί τε καὶ
ἐπικέκληται, ἥστηνος δὴ ταύτης, ἡγεμὼν ἐν τοῖς τοῦ γένους στρατεύμασι δεύ-
τερος. Ἐπεὶ δ᾽ οὖν εἰς λόγους ἐγενόμεθα, τὰ μὲν καθ᾽ ἔκαστα ὧν τε πρὸς
ἀλλήλους εἴπομεν καὶ ἀντείπομεν σφόδρα διατεινόμενοι περὶ ὧν ἐν ταῖς συμβά-
σεσι προὔκειτο κεφαλαίων, τί τίς ἂν ἐνταῦθα μηκύνοι τε καὶ ἐκτιθείη; ἄλλως
τε καὶ πρὸς εἰδότα ἴσως καὶ ἅπαντ᾽ ἀκριβῶς ἀκηκοότα, τοῦ καλοῦ Δουκαίτου
πρότερον ἐπιδεδημηκότος αὐτόθι παρ᾽ ἡμῶν. Τέλος δ᾽ ὅμως πλεῖστ᾽ ἄρα διατρί-
ψαντες καὶ προσκεκοφότες ἀλλήλοις ἐν ταῖς διαλέξεσι μάλιστα, καὶ τὸ πλεῖστον
οἶμαι τῆς ἡμέρας μήτ᾽ ἀμαχεὶ μήτ᾽ ἀφιλονείκως μήτε κατ᾽ οὐδὲν ὅλως συμ-
βάντες, ἀλλ᾽ ὥσπερ ἀπογνόντες ἀλλήλων καὶ τῆς ὑποθέσεως ἀπαλλαττόμεθα,
ἀνασεσοβημένοι καὶ κακαῖς ἐλπίσιν ὡς ἀληθῶς ἐμφρόντιδες, ὡς παντάπασιν
ἀλλήλων ἀτευκτήσαντες, παρὰ τοσοῦτον, παρ᾽ ὅσον οὐδ᾽ ἐξιόντες ἐντυχεῖν ὅλως
μένομεν τῷ ρηγί, καὶ τὰ εἰκότ᾽ ἐξιοῦσι τῆς οἰκίας ἀσπάσασθαι, καὶ προσειπεῖν
οἷα δὴ νομίζεται οὐκ ἔχοντες, οὔθ᾽ ὅπως ἠδεῖς αὐτοί, οὔθ᾽ ὅπως ἠδεῖ γε αὐτῷ
συντυχόντες προσείπομέν τε καὶ προσεροῦντες ἀκούσαιμεν. Αὐτὴν μὲν οὖν λοιπὸν
ἐκείνην καὶ δευτέραν ἑξῆς καὶ τρίτην οἴκοι καθήμεθα, κατὰ χώραν μένοντες,
ὥσπερ ἐν τοῖς πεντάθλοις οἱ πυγμὴν ἢ πάλην ἢ παγκράτιον ἐπὶ πλεῖστον ἀγω-
νισάμενοι, καὶ μηδέτεροι περιγενόμενοι, ἀλλ᾽ ἀποκεκμηκότες τε τοῖς ἀγῶσι καὶ
ἀπειρηκότες ἀμφότεροι, ἀτρέμ᾽ οὐδὲν μήτε προσκεκλημένοι, μήτε λέγοντες,
μήτ᾽ ἀκούοντες, αὐτοί τ᾽ ἐν ἀηδίᾳ καὶ δυσέλπιδες ἧπερ εἴρηται, καὶ περὶ τοῦ
ρηγὸς παραπλήσια δὴ μανθάνοντες αὐτοῦ· ὡς μάλιστα ποθῶν τὸ κῆδος, καὶ
περὶ πλείονος ἔκπαλαι πεποιημένος, καὶ νῦν ἐπιτυχὴς ὥς γ᾽ ἐδόκει γεγονώς,
νῦν δὴ μάλιστα κατατήκοιτο καὶ κατάχοιτο, οὐκ ἔχων ὅτι ποτὲ χρῷθ᾽ ἑαυτῷ
καὶ τοῖς κεκινημένοις συνθήμασι, πλεῖστα μὲν ἀναλογιζόμενος τὸ δυσχερὲς
τούτων, μάλιστα δὲ δεδιὼς μήπου τις εἴη πρόφασις αὕτη, τ᾽ ἀδύνατον ἐν αὐτοῖς
τοῦτο πρόβλημα καὶ κατασκεύασμα, οὐ τοῦ πεπεράνθαι τῆς ἀσφαλείας καὶ
πίστεως ὥς γε προὐτείνετο, τοῦ δὲ μὴ πεπεράνθαι μάλιστ᾽ ἐξ ἀνάγκης διὰ
τὴν ἀμετρίαν. Ταῦτ᾽ ἐδεδίει καὶ καταφροντίζων καὶ καταδαπανώμενος διὰ τὸν
πόθον σφόδρα τοῦ πράγματος· ταῦτ᾽ ἐδεδίει καὶ διὰ τὰ πρότερον οἶσθα ἄλλοτ᾽
ἄλλα παραπλήσια κεκινημένα τε καὶ ἡμαρτημένα· καὶ μέχρι τουνῦν ἐκεῖθεν
τούτου μάλιστα τοῦ δέους ἐστὶ καὶ μετ᾽ ὀλίγον ἐροῦμεν· καὶ οὔποτε τόδε πάμπαν
ἔξεισι τοῦ λογισμοῦ. Τετάρτη δ᾽ ὅμως ἐκεῖθεν ἑξῆς, καὶ ἦν τις ἑορτάσιμος θεία,
καὶ ἡμεῖς ἀνάγκην εἴχομεν ἐπ᾽ ἐκκλησίας γίνεσθαι τῆς ἱερᾶς λειτουργίας
ἀκροασόμενοι, ἐν δή τινι λοιπὸν τῶν κατὰ χώραν ἱερῷ καλλίστῳ τῆς Θεοτόκου
γιγνόμεθα, ἔνθα δὴ καὶ Γεώργιος ἐκεῖνος, οὗ νῦν γε ἤδη πρότερον ὁ λόγος
ἦν, κατὰ χρείαν δὴ καὶ αὐτὸς τῆς ἱερᾶς τελετῆς, κεῖθ᾽ οὕτω τυχόν γε δὴ κατὰ
θεῖον συμβάν, ὥς γε αὐτὸς ἔλεγε, τὸ δ᾽ ἀληθὲς κατὰ συνθήκην ἐπίτηδες τῷ
δεσπότῃ μεθ᾽ ἡμῶν γίγνεται· καὶ ἦμεν λοιπὸν ἐν λόγοις, ἅτε δὴ συνήθεις οἶμαι
πάλαι πόρρω, καὶ λόγου λόγον γεννῶντος οἷα δὴ συμβαίνει, ἐπ᾽ αὐτοῖς γιγνό-
μεθα τοῖς προκειμένοις προβλήμασι καὶ ζητήμασιν, ἀμφότεροι πράττοντες ἐπί-
τηδες καὶ ποθοῦντες· εἶτ᾽ ἀμφιγνοοῦμεν μέχρι πολλοῦ καὶ διισχυριζόμεθα τὸ
δοκοῦν ἑκάτερος ὑπερηγγοροῦντες τοῦ προσήκοντος, ὁ μὲν ὡς οὐκ εἰκόθ᾽ ἃ ζητοῦμεν,
οὐδ᾽ οἷα καὶ περαίνειν, ἀλλ᾽ ἢ μόνον πρόφασιν ἀπραξίας, καὶ τέλος οὐδὲν κατ᾽
ἀνάγκην, μᾶλλον δὲ τοῦτο κατὰ σκοπὸν ὄν. Ἐγὼ δ᾽ ἅπαν τοὐναντίον ἀπήντων,

на краля и съучастникъ на неговитѣ желания, думи, грижи и на всичкитѣ му мисли, защото му е силно прѣданъ и надаренъ съ умъ за да му съучаствува и способствува въ всѣко нѣщо, да рѫководи и съразмишлява въ дѣла и думи, особенно въ нашитѣ работи. Заради всичко това той е удостоенъ съ голѣма почить и се нарича, споредъ нея, втори началникъ на народнитѣ войски.

Влѣзохме, прочее, въ разговори. Но защо сега тукъ да протакамъ и излагамъ подробноститѣ на онова, което разговаряхме и си противорѣчехме и силно се прѣпирахме за отдѣлнитѣ точки отъ споразумѣнието. Иначе ти, навѣрно, ги знаешъ и всичко си чулъ точно отъ добрия Дукета, който по-рано е пристигналъ тамъ отъ наша страна. Накрай, обаче, като се спирахме и се прѣпирахме дълго въ взаимни разговори и като прѣминахме по-голѣмата часть отъ деня, струва ми се, не безъ борби и прѣпирни, безъ да се споразумѣемъ, и то дотолкова, че като излизахме, никакъ не почакахме да срѣщнемъ краля, та както подобава да го поздравя, излизайки отъ кѫщата. Но не можехъ и да му кажа каквото се слѣдваше, защото нито ние бѣхме радостни, нито пъкъ можехме да го срѣщнемъ радостенъ и да му кажемъ, та като му кажемъ, да ни отговори.

Прочее, него день и слѣдващия втори и трети день седѣхме дома; оставайки на мѣстото си, като онѣзи, които дълго сѫ се борили и състезавали съ юмруци, на борба, и на двѣтѣ, безъ нѣкой да побѣди; уморени отъ състезанията и двамата се отказахме. Ние не биваме поканени, нито говоримъ, нито слушаме; ние сами бѣхме недоволни и безнадеждни, както се казва. Но и за самия краль слушахме сѫщото: той твърдѣ силно желаелъ сватовството и отколѣ му отдавалъ голѣмо значение, и сега, когато помислилъ, че е успѣлъ, сега най-много се измѫчвалъ и скърбѣлъ, като не знаелъ, какъ да постѫпи съ започнатитѣ прѣговори, и като мислѣлъ, най-вече за трудностьта имъ. Той се страхувалъ най-много, да не би това да е само прѣдлогъ и да не би това невъзможно прѣдложение да служи, не както се прѣдлага, за постигане на сигурность и увѣрение, а тъкмо за да се осуети по необходимость (работата) поради неумѣреностьта (на условията). Плашеше се и бѣше загриженъ затова, и се топѣше, понеже силно желаеше (успѣха на) работата. Боеше се още и поради това, че, както знаешъ, и по-прѣди се започнаха подобни прѣговори, но се не удържаха; че отъ това и досега той най-много има страхъ, ще кажемъ слѣдъ малко. И този страхъ никога не ще излѣзе отъ ума му.

Изтече четвъртиятъ день оттогава. Бѣше нѣкакъвъ празниченъ день и ние имахме нужда да идемъ на църква, за да чуемъ светата литургия. Отидохме, прочее, въ най-хубавата църква на града — Св. Богородица, дѣто бѣше и онзи Георги, за когото вече по-горѣ говорихме и той, за да присѫтствува на богослужението. Той дошълъ, както самъ казваше, така случайно, по Божие повеление, въ дѣйствителность, обаче, нарочно, по споразумѣние съ краля, за да се срѣщне съ насъ. Ние почнахме, прочее, да се разговаряме, като стари познайници, и отъ дума на дума, както се случва, додохме и до прѣдлежащитѣ въпроси, като и двамата нарочно разисквахме съ охота. Дълго врѣме се прѣпирахме и защищавахме всѣки своето становище, като говорѣше всѣки въ полза на това, което подобава. Той каза, че нашитѣ искания не сѫ справедливи, нито пъкъ могатъ да се изпълнятъ, но сѫ само прѣдлогъ за бездѣйствие, и че не се гони да се свърши по необходимость нѣщо, а по-скоро да се изкаже едно намѣрение. Азъ пъкъ отговаряхъ тъкмо

ὡς εἰκότα τε δὴ μάλιστα πρὸς τοὔργον, καὶ γιγνόμεθα δὴ ῥᾷστα καὶ οὐδὲν αὔθαδες οὐδ᾽ ἄμετρον, οὐδ᾽ ἀλόγιστον· μάλιστα δὲ δὴ καθορῶν τὸν ἄνδρα δεδιότα πρὸς τὸ τέλος καὶ πειρώμενον ὡς ἔνι γνῶναί τε καὶ λαβεῖν πίστιν, ὡς ἄρα ἀληθὲς τὸ πᾶν καὶ δόλος οὐδείς, οὐδ᾽ ὑπερθέσεως πρόφασις ἡτισοῦν, καὶ τοῦτ᾽ εἶναί οἱ μάλιστα προὔργου καὶ σκοπὸς ἅπας εἰς ἐκεῖνον τὸν ἀγῶνα, καὶ τοῦ γε ὅλως ἐκεῖσε, μεθ᾽ ἡμῶν γενέσθαι· ἐνταῦθα δὴ σαφῶς ἔγωγε καὶ διϊσχυριζόμην ὡς οἷός τ᾽ ἦν, μάλιστα κατατεινόμενος καὶ σπουδάζων καὶ ἐπομνύμενος πρὸς τῶν ἱερῶν αὐτῶν καὶ τῆς εὐαγοῦς συναυλίας ἐφ᾽ ἧς ἦμεν, πρὸς τῆς ἱερᾶς τελετῆς καὶ θείας ἧς αὐτήκοοι τηνικαῦτ᾽ ἐγιγνόμεθα, ἦ μὴν μηδὲν ἐνταῦθα εἶναι πλάσμα, μηδεμίαν σκηνὴν, μηδ᾽ εἰρωνείαν, μηδὲ δρᾶμα, μηδὲ τρόπον ὁντινοῦν ἐκ βασιλέως, μηδὲ σκαιώρημα, ἀλλ᾽ ἀλήθειαν πᾶσαν καὶ πλήρη γνώμην, καὶ λογισμῶν ὀρθῶς αὐτουργίαν, καὶ ὄντως κεκρίσθαι τὸ πρᾶγμα τῷ βασιλεῖ καὶ δεδοκιμάσθαι, καὶ τό γ᾽ ἐφ᾽ ἑαυτῷ πεπεράνθαι· καὶ λοιπὸν κατ᾽ οὐδὲν ἀμφιγνοεῖν χρῆναι, οὐδ᾽ ἔξω καὶ πλέον τοῦ προχείρου φρονεῖν καὶ νοεῖν δεῖν, ὡς οὐδενὸς ἔτ᾽ ἐνδεῖν πρὸς τοὔργον τόδε καὶ τὸ περισπούδαστον καὶ τριπόθητον κήδευμα, ἢ μόνου τοῦ τὰ δίκαια καὶ αὐτοὺς δρᾷν. Τούτοις ἔπειθον λέγων, καὶ οἷα δὴ τὰ τοῦ δεσπότου καλῶς ἐκεῖνος εἰδὼς ἑξῆς ἐνεδίδου καὶ εἶκε, καὶ πλὴν δὴ τριῶν τῶνδε, τὰ πάντα ῥᾷστ᾽ ἐξεῖναι τῷ δεσπότῃ ποιεῖν ἔλεγε, καὶ ποιεῖν ἤδη καὶ συντίθεσθαι, καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς εἰδέναι· τὰ δὲ εἶναι τὰ λοιπὰ ταῦτα καθάπαξ ἔχοντα δυσχερῶς, ἢ ὥστε καὶ περαίνειν· καὶ κατηρίθμει λοιπὸν ἓν μὲν, τὴν τῆς ἀνθρώπου οἶσθα ἣν ἀπόδοσιν, καὶ δεύτερον τὴν τῆς μητρὸς καὶ ῥηγαίνης ἐπὶ τοῖς ὅρκοις παρουσίαν καὶ μετουσίαν, τυγχάνειν γὰρ μακρὰν ἀποδημοῦσαν, καὶ χειμῶνος ὥραν εἶναι, καὶ ταύτην ἐπ᾽ ἀκμῆς, καὶ τοὐνμέσῳ δυσοδίας εἶναι, καὶ ὀρῶν ὕψη τόσα καὶ τόσα οὐκ ὀλίγων ἡμερῶν ὁδὸν ἐκ τῆς γῆς εἰς οὐρανοὺς ἥκοντα, καὶ καθάπαξ τελευτῶντα συνελεῖν, μηδεμίαν ἰσχὺν εἶναι ταύτῃ πως ἐκείνην ἐπιδημεῖν χειμῶνος ὅλου· καὶ ἐπώμνυτο τὰ παλαμναιότατα κατ᾽ ἐξωλείας αὐτοῦ τε καὶ τοῦ δεσπότου καὶ φιλτάτων, καὶ πάντα ἐπώμνυτο τελετὰς καὶ ἱερὰ καὶ μυστήρια, ἦ μὴν οὕτως εἴη, καὶ φρίττειν ἡμῖν ἐπῄει, καὶ πείθεσθαι, ἢ τί γὰρ εἴχομεν; Καὶ λοιπὸν προσετίθει τρίτον, περὶ τῶν ἀποδοθῆναι μελλόντων ὁμήρων, ἀποδοθῆναι μὲν οὖν οὐκ ἀντέλεγεν, οὔθ᾽ ὅσους ὁ λόγος ἦν οὔθ᾽ οἵους, ἐκδοθῆναι δὲ πρώτους αὐτοὺς ὁμοῦ πάντας, καὶ εἰς τὰ ἡμέτερα αὐτῶν γίγνεσθαι, πρὶν ἤ τινα καὶ ἀντίδοσιν ἐξ᾽ ἡμῶν ἀξιόχρεω εἰς αὐτοὺς ἀπαντᾷν καὶ ἀνθήκειν τηνικαῦτα, τοῦτ᾽ ἦν τὸ δυσχερές. Καὶ ἐπώμνυτ᾽ αὖθις κατὰ τῶν αὐτῶν ὧν καὶ πρότερον, οὕτω δὴ σφόδρα μὴ κατὰ γνώμην εἶναι τουτὶ τοῦ δεσπότου, μηδ᾽ ἀπιστεῖν ὅλως, μηδ᾽ ἀμφιγνοεῖν ἐκεῖνον ἐκ βασιλέως νεανικόν τι καὶ κακοῦργον σκαιουργηθῆναί ποτε κατὰ τῶν ἐκδιδομένων, καὶ κατὰ τῶν ἐνόρκων συνθημάτων αὐτῶν, εἰ καὶ χωρίς τινος ἐξ ἀντιδόσεως ἐγγύης ἐς ἡμᾶς γίγνοιντο· μηδὲν οὖν τοῦθ᾽ ὅλως εἰς δέος εἶναι πολλοῦ γε καὶ δεῖν, φλαῦρόν τι τοιοῦτον εἰς νοῦν ἔχειν κατὰ τῆς τοῦ βασιλέως εὐσεβείας καὶ εὐγενείας καὶ μεγαλειότητος, καὶ ἀποτρόπαιον καὶ κοκόνουν οὕτω δὴ μάλιστα, καὶ ἀλιτηρίοις ἀνθρώποις καὶ δυσσεβέσι μόνοις προσῆκον, ἀλλ᾽ αὐτοὺς καθάπαξ οὐκ ἐᾷν οὐδὲ συγχωρεῖν τοὺς τῶν ἐκδιδομένων ἐκείνων ἐπιτηδείους καὶ οἰκείους, καὶ φίλους καὶ προσήκοντας, μηδ᾽ ἂν εἴ τι γίγνοιτο, μηθ᾽ ἂν εἴ τι πάσχοιεν, μηδ᾽ ἂν εἴ τι βιάζοιθ᾽ ὁ δεσπότης, καὶ τοῦτ᾽ εἶναι παντάπασιν λοιπὸν ἀδύνατον, οὔτε λόγοις πειθομένων, οὔτ᾽ ἀπειλαῖς, οὔτε βίᾳ ἐξὸν ἄγειν ἅπαντας, οὔθ᾽ ὁτῳοῦν τρόπῳ. Ἐπὶ τούτοις γοῦν ἀπαλλαττόμεθα, καὶ διϊστάμεθ᾽ ἀλλήλων αὖθις, ἐγὼ μὲν κατ᾽ οὐδὲν συνθέμενος ἐπὶ τοῖς εἰρημένοις, οὐδ᾽ ἔτι πω δούς τινας ἐπ᾽ αὐτοῖς

обратното, че нашитѣ искания отговарятъ на работата и лесно могатъ да се изпълнятъ и не сѫ нито нахални, нито неумѣрени, нито безсмислени.

Особенно, като видѣхъ човѣка боязливъ за края и да се опитва да узнае и се увѣри, дали всичко това е истина и нѣма ли измама или нѣкой прѣдлогъ за протакане, че това (собственно) му бѣше работата и цѣльта въ онази борба и на срѣщата му съ насъ, азъ тогава ясно го увѣрихъ, както можехъ, като изтъквахъ особенно, настоявахъ и се кълнѣхъ въ самитѣ светини и въ псалмопѣнията, на които присѫтствувахме, въ свещената и божествена литургия, на която тогава се намирахме, че въ въпросната работа нѣма отъ страна на императора измама, нито прѣструвка, нито ирония, нито лукавство, нито нѣкакъвъ прѣдлогъ, нито интрига, но пълна истина и убѣждение, и дѣло на разума; че работата е обмислена и удобрена отъ императора и за него дѣло свършено. Не трѣба, прочее, никакъ да се съмнѣва, нито пъкъ трѣба да мисли и да разсѫждава извънъ това, което е на лице; и че нищо друго не липсва за извършването на тази работа, т. е. на въжделеното и многожелано сватовство, освѣнъ само и тѣ да направятъ справедливото. Съ това го убѣдихъ и понеже той добрѣ знаеше намѣренията на краля, съгласи се и каза, че той точно знае, какво кральтъ може лесно всичко да направи и приеме, освѣнъ слѣднитѣ три точки, които мѫчно могатъ да се изпълнятъ. И изброи, прочее, първо прѣдаването на жената, която знаешъ. Второ, присѫтствието и съучастието въ клѣтвитѣ на майката кралица, защото отсѫтствува и се намира далечъ, а е и зимно врѣме, и то, сърдцето на зимата, че е срѣдъ мѫчнодостѫпни мѣста и толкова високи планини, които достигатъ отъ земята до небето, и изведнъжъ свършватъ на много дни пѫть, че тя нѣма сили, посрѣдъ зима да доде. Той се заклѣ въ всичко, което му е най-скѫпо, въ своята смърть и въ оная на господаря си и на най-милитѣ си, въ светата служба и тайнствата, че е така, та да се ужасимъ и убѣдимъ и ние. А и какво можехме да сторимъ? Прибави и трето, относно заложницитѣ, които ще бѫдатъ прѣдадени. Той не противорѣчеше на прѣдаването имъ, нито колко, нито какви; но да бѫдатъ прѣдадени тѣ първи, всички заедно и да отидатъ у насъ, прѣди ние да имъ дадемъ срѣщу това нѣщо равноцѣнно, това било мѫчно. И пакъ се кълнѣше въ сѫщото, както и по-прѣди, и така силно, че това не е по мнѣнието на краля, че сѫщиятъ нито вѣрва нито се съмнѣва въ това, какво отъ страна на императора ще се извърши нѣщо младежко и коварно противъ прѣдаванитѣ и противъ клѣтвенитѣ съглашения, ако и да не бѫде дадена отъ насъ никаква гаранция. Ние никакъ не трѣба да се страхуваме, че той (кральтъ) мисли нѣщо лошо за благочестието, благородството и великодушието на императора, нѣщо отвратително и зломислено, което подобава само на хора прѣстѫпни и нечестиви. Но че познатитѣ, близкитѣ, приятелитѣ и роднинитѣ на прѣдаванитѣ нѣма да допуснатъ, нито ще позволятъ (да се прѣдадатъ), каквото и да стане, даже и да пострадатъ (затова), даже и ако ги насили кральтъ. Това е, прочее, съвсѣмъ невъзможно и нѣма да се убѣдятъ нито съ думи, нито съ заплашвания, нито може съ сила да се откаратъ всички по какъвто и да било начинъ. Слѣдъ това ние се раздѣлихме и пакъ се отдалечихме.

Азъ отъ своя страна не се съгласихъ съ казаното (отъ него), нито пъкъ му дадохъ нѣкаква надежда за сѫщото; но, въпрѣки това,

ἐλπίδας, ὁ δὲ καὶ οὕτω δὴ μὴ παντάπασιν ἀηδῶς ἀπιών, ὡς οὐκ ἀηδὴς ἀπαντήσων ἐς τοῦ δεσπότου, ὅτι δὴ πρότερον ἐγὼ φθάσας κατωμοσάμην τὸν ἄνδρα καὶ καταπέπεικα σαφῶς τε καὶ γεννικῶς πᾶσαν ἀλήθειαν εἰς τοὖγον εἶναι, καὶ μηδὲν ἐγκρύπτεσθαι δύσνουν, μηδὲ κακουργικόν, μηδὲ καχύποπτον, εἰς τὸ πέρας αὐτὸ τοῦ παντὸς πράγματος διατεινόμενος. Τοὐντεῦθεν, ἐπειδὴ καὶ ὁ ρὴξ ταῦτα δὴ πάντα τοῦ ἀνδρὸς ἐκείνου πέπυστό τε καὶ καταπέπειστο, προσκεκλήμεθα αὖθις τῆς ἡμέρας ἐκείνης δείλης, καὶ γιγνόμεθα πάλιν ἐν λόγοις τε καὶ ἀγῶσι τὴν ἀρχὴν τοῖς προτέροις· εἶτα δὴ ξυμβαίνει τε ἡμῖν καὶ κατατίθεται ἐπὶ πᾶσιν εἰς προὖπτον κἀκεῖνος, πλὴν ὧν εἴρηται τριῶν· ἐν δὲ τούτοις οὐκ ἔχειν, ὅτι καὶ ὀρφῇ λέγων· ἐπειδὴ μὴ συνεχώρουν ὅλως αὐτὸς μηδ᾿ ἐφ᾿ ὁτῳοῦν, ἀπολύει καὶ αὖθις ὅμως οἴκοι γενέσθαι, μὴ καθάπαξ ἀηδῶς· καὶ αὖθις ἅμα ἕῳ μετακαλεῖται περὶ τῶν αὐτῶν καὶ αὖθις· μετακαλεῖται καὶ αὖθις εἰς τρίτην ἡμέραν πρό τε δείπνου καὶ μετὰ τὸ δεῖπνον, καὶ ἦμεν ἐν λόγοις ἀεὶ καὶ σπουδῇ περὶ τῶν αὐτῶν, οὐδὲν περαίνοντες. Μόλις δ᾿ οὖν ἔπειθ᾿ οὕτω δὴ χρόνῳ καὶ σκέψει ξυμβαίνομεν· ἀπολύειν μὲν δὴ τὸ τῆς ἀνθρώπου καὶ κατατίθεται, δυσχερὲς οἶσθα ἔφην· καὶ πρὸς τοῖς ἄλλοις καὶ περὶ ταύτης ἐνδίδωσί τε καὶ δίδωσιν, ὃ δὴ καὶ μάλισθ᾿ ἡμῖν ἦν ἐν σπουδῇ καὶ περὶ πλείονος ἢ κατὰ ἄλλα· κἄγωγε αὐτὸς περὶ τῶν τῆς μητρὸς καὶ ρηγαίνης ὅρκων ἐνδούς, ὡς εἶχόν γε καὶ αὐτόθεν ἐντολάς, οὕτω γε μὴν ὡς μὴ νῦν γε ἀπαιτεῖν καὶ κατεπείγειν διὰ τὴν ἀνάγκην ἣν ἔφασαν τῆς ἀποδημίας, ἐξ᾿ ἀνάγκης δ᾿ ὅμως καὶ μετὰ τὸ κῆδος ὕστερον γίγνεσθαι. Καὶ δὴ λοιπὸν αὐτὸν ρῆγα κατομόσασθαι κατὰ τούτου γε καὶ συνθέσθαι ζητῶν, ἦ μὴν οὐκ ἄλλως γε ἢ οὕτως ἀκολουθῆσαι καὶ μὴ καθυφεῖσθαι τουτὶ παντάπασιν, εὕρισκον εὐπειθῆ καὶ ῥᾶστα συντιθέμενον· καὶ λοιπὸν ἦν τὸ τρίτον, περὶ τῶν ἀποδιδομένων εἰς τὴν ἐγγύην, ὃ δὴ καὶ πάντων ἐκεῖνος μάλιστα τῶν ἄλλων, καὶ πείθεσθαί τε καὶ δρᾶν ἔλεγε δυσχερέστατον, ἐπομνύμενος οὐ δι᾿ ἑαυτόν, ἀλλ᾿ ὃν ἀνωτέρω τρόπον εἴρηται, τῶν ἐπιτηδείων αὐτῶν ἕνεκα καὶ φίλων, καὶ ὧν δὴ παῖδες καὶ φίλτατα εἰς τὴν ἐγγύην αὐτὴν ἀπεδίδοντο, μάλιστα μὲν ἀχθομένων, ὅτι καὶ ὅλως ἀπεδίδοντο, καὶ σφῶν αὐτῶν ἀποδημεῖν ἦν ἀνάγκη, καὶ ὥσπερ ἐπ᾿ ἀδήλοις τῶν οἰκείων ἀποδιαιτᾶσθαι πόρρω· εἰ δ᾿ οὖν ὅτε καὶ τοῦτο πείθοιντο, ἑκόντες ἀέκοντί γε θυμῷ τὸ τοῦ λόγου, πρός τό γε δεύτερον τοῦθ᾿ ὅλως οὐ συγχωρούντων, οὐδ᾿ ἂν εἴ τι γίγνοιτο, οὐδ᾿ ἂν εἴ τι πάσχοιεν, εἰς ἐπίδηλον οὕτως ἑκόντες γε εἶναι διδόναι πρότεροι καὶ προδιδόναι παῖδας καὶ φίλτατα, πρὶν καὶ ἡντινοῦν ἀντίδοσιν ἀσφαλείας ἕνεκεν ἀντισχεῖν. Ἐνταῦθα δὴ μάλιστα διακαρτεροῦσιν ἔφασκε, καὶ πᾶν ὁτιοῦν εἰσιν ἕτοιμοι πάσχειν ἢ πείθεσθαι, καὶ δὴ πάντων ἅπτεσθαι δυσχερὲς εἶναι καὶ κακῶς δρᾶν καὶ χρῆναί τινα τρόπον εἰς οἰκονομίαν ἀνθευρεῖν τε καὶ πορίσασθαι· ἀντῄτει τοίνυν ἀφορμῆς αὐτῶν τινος καὶ θεραπείας ἕνεκα, ἀντὶ πλειόνων τῶν διδομένων ὁμήρων, ὀλίγους εἰς τὴν ἀντίδοσιν, ναὶ μὴν καὶ κατ᾿ ὀλίγον ἐκβιαζόμενος, ἐκ πλειόνων εἰς ὀλίγους κατῄει, ἐλπίδα τιν᾿ ἔχων ἐξ ἐμοῦ ὡς αὐτίκα δὴ πρὸς ὁντινοῦν ἀριθμὸν συνθείμην καὶ προσείμην· ᾤετο γὰρ ὡς δυναίμην· καὶ ἦν ἡ προχώρησις μέχρι καὶ ἐς ἓξ αὐτοὺς δὴ μόνους ἀντὶ τοσούτων, καὶ τῶν μεγίστων καὶ πολυζητήτων, οἶσθα ὧν· οὕστινας δὲ καὶ τὸν τρόπον ὃν ὡς μάλιστα ἀσφαλέστατα καὶ ῥᾷστα καὶ ὡς οὐκ ἐξεῖναι μηδόλως κακοῦργόν τι καὶ δυσνοϊκὸν ἀκολουθῆσαι τῇ πράξει, ἔφθασας οἶμαι πυθέσθαι, καὶ χρεία τις οὐκ ἀναγκάζει προστιθέναι κἄγωγε ἐπὶ τούτοις· εἰρήσεται γὰρ τὸ ἀληθές, νὴ τὸν ἐμόν τε καὶ σὸν βασίλειόν τε καὶ φίλιον· ἐπειδὴ πάντοθεν σκοπούμενος ἑώρων ἀνύποπτον τοὖργον, καὶ κατ᾿ οὐδὲν ὁτιοῦν δυσχερές, οἷός τ᾿ ἦν αὐτίκα δὴ μάλα πείθεσθαί τε καὶ

той си отиде не съвсѣмъ недоволенъ, защото щѣше да съобщи на краля приятната вѣсть, че азъ първо се заклѣхъ и го убѣдихъ ясно и здраво, че всичко по въпроса е пълна истина, че не се крие нищо зло, нито коварно, нито подозрително и че настоявахъ да се свърши работата. Впослѣдствие, когато и кральтъ узна и се убѣди отъ него въ всичко това, бидохме поканени пакъ по пладнѣ него день и почнахме пакъ да прѣговаряме и разискваме, както прѣди. Послѣ и той (кральтъ) се съгласи съ насъ и прие всичко явно, освѣнъ казанитѣ три точки, за които казва, не знае, какво да прави. Но понеже азъ не се съгласявахъ въ никой случай, освободи ни пакъ да си идимъ, обаче не съвсѣмъ съ недоволство.

На сутриньта веднага ни покани пакъ за сѫщото, а сѫщо така и на третия день ни покани прѣди вечеря и слѣдъ вечеря, и прѣговаряхме сѐ за сѫщото и усърдно, но безъ да свършимъ. Едвамъ слѣдъ дълги прѣговори и размишления се споразумѣхме така: той се съгласява да приеме прѣдложението за жената, което, както знаешъ, е трудно. Той отстѫпва и се съгласява при другото за нея, нѣщо, което бѣше много по-важно и цѣнно за насъ, отколкото другитѣ. Азъ пъкъ отъ своя страна отстѫпихъ по въпроса за клѣтвата на майката-кралица, както имахъ заповѣдь и оттамъ, така че не искахъ и не настоявахъ поради казаната причина — отсѫствието (на кралицата), но при условие да се положи клѣтвата слѣдъ брака. И когато поискахъ, самъ кральтъ да се закълне, че се съгласява затова, че нѣма да постѫпи другояче, освѣнъ така, че никакъ нѣма да отстѫпи отъ това, намѣрихъ го готовъ и лесно съгласенъ (да стори това).

Оставаше третата точка за заложницитѣ. Той казваше, че тя е най-трудна отъ всички други и за забѣлѣзване и за дѣйствуване, като се кълнѣше, че не поради него, но, както се каза по-горѣ, поради близкитѣ и приятелитѣ (на заложницитѣ), чиито дѣца и най-мили се отдаваха въ залогъ. Тѣ най-много негодуваха, защото се прѣдаватъ изобщо и ще трѣба да атсѫствуватъ отъ домоветѣ си и да живѣятъ далечъ отъ домашнитѣ си, като че ли въ неизвѣстность. Но ако би че нѣкога се убѣдятъ въ това, щѫтъ не щѫтъ, споредъ пословицата, тѣ съвсѣмъ нѣма да позволятъ второто, каквото и да станѣше, каквото наказание и да имъ се наложеше, да дадатъ явно първи и доброволно, да прѣдадатъ своитѣ дѣца и близки, прѣди да сѫ получили нѣкаква гаранция. Ето защо, казваше, тѣ упорствуватъ най-вече затова, и сѫ готови (по-скоро) на всѣка жертва, отколкото да се съгласятъ. Затова е мѫчно да се употрѣбятъ всички срѣдства и да се прѣдприема нѣщо зло, а трѣба да се изнамѣри и употрѣби нѣкой начинъ за споразумѣние. Той поиска, прочее, заради тѣхъ и съ огледъ къмъ тѣхъ, срѣщу по-много прѣдавани отъ тѣхъ заложници ние да дадемъ въ замѣна по-малко, и прѣсилванъ, постепенно слизаше отъ по-много на малцина, съ надежда, че азъ най-послѣ ще се съглася и приема каквото и да е число. Той мислѣше, че азъ мога (да се съглася). И накрай достигна само до шесть срѣщу толкова много и то, най-важнитѣ и многотърсенитѣ, знаешъ кои. Струва ми се, че ти се научи вече, кои сѫ тѣ, и начина, по който най-сигурно и лесно (ще се прѣдадатъ) и че не бива да се извърши нищо злодѣйно или лошо (съ тѣхъ), така че не е нужно и азъ да се простирамъ тукъ по това. Защото, тако ми моя и твоя обиченъ царь, ще се каже истината.

Като разгледахъ работата отъ всѣка страна и я намѣрихъ неподозрителна, и никакъ трудна, бѣхъ готовъ да се убѣдя и съглася.

συντίθεσθαι, ὡς οὐδὲν ὂν δεινὸν, οὐδὲ τρόπον ὁντινοῦν εἰς ζημίαν· τοῦ δ᾽ ἀσφαλεστέρου γε ἐπὶ τούτοις ὅμως γενόμενος, τῇ βασιλικῇ γνώμῃ καὶ κρίσει περὶ τούτων τὸ πᾶν ἀνηρτῆσθαι δεῖν ᾠήθην, κἀμὲ δὴ περὶ τούτων ἀγγέλλειν ἔλεγον, καὶ διαμηνύεσθαι χρῆναι, καὶ αὐτὸν μάλιστα ρῆγα πέμπειν τοὺς ἐροῦντάς γε ἅπαντα, ὡς αἰτεῖται μετ᾽ ἀσφαλείας ἁπάσης καὶ εὐχερείας, καὶ ὡς ῥᾷστα ἀνῦσαι καὶ μετ᾽ εὐνοϊκοῦ σχήματος, καὶ ταπεινῶν καὶ τῶν λόγων καὶ τῆς γνώμης καταδυσωπήσοντας συνθέσθαι τὸν αὐτοκράτορα, προλέγων αὐτὸς ὡς οὐδὲν δυσχερὲς, οὐδ᾽ ἀκυρώσει τοὔργον ἅπαν δι᾽ ἓν τοῦτο μόνον βασιλεὺς, εἴ γε ἀδύνατον ἄλλως ἀπαντᾷν, ἣν μὴ οὕτως συνθεῖτο, καὶ πέμπειν ἔλεγον αὐτίκα σὺν σπουδῇ χρῆναι, μετὰ χρηστῶν τῶν ἐλπίδων, οὕστινας ἄρα ὡς μετ᾽ ὀλίγον ἥξοντας, ἐπιτυχεῖς ὧν αἰτήσοιντο, μηδέν γε μὴν ἔτι πολυπραγμονεῖν, μηδὲ περαιτέρω πράττειν, καὶ ἡντινοῦν ἐξέτασιν καὶ συνθήκην πλεῖν ἢ καὶ τὸ παρὸν ζήτημα, ὡς ἁπάντων συντεθειμένων καὶ ἐγκεκλεισμένων παντάπασι πρὸς ἐμοῦ, περί τε τῶν ἐν τοῖς ὅροις χωρῶν τε καὶ ἄστεων, καὶ φρουρίων, καὶ περὶ τοῦ κήδους αὐτοῦ μάλιστα τῶν συνθημάτων. Πείθεται δὴ λαμπρῶς ἐπὶ τούτοις καὶ ἡδέως εὖ μάλα, καὶ οὕτω δὴ παντάπασι καὶ περὶ πάντων ξυμβαίνομέν τε καὶ ἀπαλλαττόμεθα. Καγὼ μὲν αὐτίκα τὸν καλὸν Δουκαίτην ἐς βασιλέα, καὶ αὐτὸς δὲ οὕστινας οἶσθα σὺν αὐτῷ πέμπομεν, Δαμιανόν τινα αὐτὸν οἶμαι ὄνομα μοναχὸν, καὶ Τομπραΐλον ἐκκλησιάρχην ἐνταῦθα τοῖς ἐγχωρίοις τετιμημένον τοῦ δεσπότου καὶ κατωνομασμένον, περί τε τοῦ παντὸς ἔργου κατεροῦντας ὡς ἤνυσταί τε καὶ πεπέρανται, καὶ καταλιπαρήσοντας ἐξ αὐτοῦ δεσπότου καὶ Τριβαλλάρχου, καὶ ἤδη παιδὸς φίλου τῷ βασιλεῖ, περὶ οὗ νῦν γε εἴρηται συνθήματος. Ἐλπίδες γε μὴν ἦσαν καὶ μάλιστά γε ἐμοὶ, καθ᾽ ὁδὸν ἐντεύξεσθαι σφᾶς βασιλεῖ κατιόντι λαμπρῶς ὡς ἄρα προείρητο, καὶ παρῆλθεν ἡ κυρία ἐς τὰ κατὰ δύσιν ἐνταῦθα σφέτερα αὐτοῦ, καὶ ταχεῖς γε λοιπὸν τοὺς ἀνθρώπους πάντως ἐπανήκειν ἡμῖν, κατὰ Μακεδονίαν γε μάλιστα μέσην ταῖς βασιλικαῖς ἐντυχόντας ὁδοιπορίαις. Ὡς μὲν οὖν ἔγωγε τέως ᾤμην, οὕτω δή· ἐπεποίθειν γὰρ αὐτόθεν εἰδὼς ἐξιὼν πάνυ τοι, καὶ ἅμα ἦσαν ἐντολαὶ βασιλέως οὕτω, καὶ προθεσμία τις οἶμαι ἐπὶ ρητοῖς ἦν καὶ δὴ προὔλεγον οὕτω ρηγί τε καὶ πᾶσιν, οἷς ἂν ἐντύχοιμι, εὖ μάλα πιστῶς καὶ γεννικῶς καὶ κατ᾽ οὐδὲν ἀμφιβάλλειν διδούς. Τρίτον δὲ ἤδη τοῦτον ἀνύτων μῆνα ἐξ᾽ οὗ πρῶτον αὐτόθεν ἐξήειν ἐκ Βυζαντίου, καὶ μηδὲν ὁτιοῦν ὑγιὲς πεπυσμένος, καὶ μάλιστά γε ποθῶν τε καὶ πολυπραγμονῶν περὶ τοῦ βασιλέως, τῆς ἀποδημίας αὐτῆς, καθ᾽ ἑαυτὸν κομιδῇ θαυμάζω καὶ ἀπόρως ἔχω, καὶ οὐκ ἔχω τίς γένωμαι, καὶ μὴν οὐδ᾽ ὅτι ποτ᾽ ἂν χρήσωμαι ρηγί τε καὶ τοῖς περὶ αὐτὸν πυνθανομένοις καὶ λόγους εἰσπραττομένοις τῆς ἀναβολῆς· καὶ σφόδρα γε ἐπὶ τούτῳ μάλιστ᾽ αὐτὸς, νὴ τοὺς λόγους, καὶ θαυμάζει τε καὶ λελύπηται· τέως γε μὴν ἄνθρωπος ἅπας ἀνήρτητο καὶ μετεώρως ὅλως ἦν ταῖς ἐλπίσιν ἐπ᾽ ἐμοὶ, πάντα θαρρῶν καὶ οὐδὲν οὐδόλως ἐντρεπόμενος, οὐδὲ μετρίως ὦτα διδόναι ξυγχωρῶν οὐδενὶ τῶν ἄλλως ὁτιοῦν καὶ λέγειν καὶ πείθειν ἐπιχειρούντων, τῶν ἐκτός τε καὶ πόρρω, καὶ τῶν ἐγγὺς μάλιστα δύσνων τε καὶ ἐπιβούλων, καὶ κακοσχόλων, καὶ φαῦλα βουλομένων τε καὶ λεγόντων ἀνθρώπων· μᾶλλον μὲν οὖν καὶ διαβέβλητο σφίσι καὶ παντάπασιν ἀπήχθητο, τἀναντία πειρωμένοις, καὶ πολύ τις ἦν περὶ ἐμὲ πίστις καὶ ἅμα αἰδὼς, καὶ πολὺ μάλιστα προσεῖχε τὸν νοῦν, ἅπαν ὁτιοῦν εἰρημένον ὑπ᾽ ἐμοῦ μεγίστως τε ἀξιῶν αὐτὸς τιμῆς, καὶ τοῖς ἄλλοις ὑπ᾽ αὐτὸν οὐ προστάττων μόνον παραπλήσια δρᾷν, ἀλλὰ καὶ πείθων, ὡς ἀνδρί τε δυναμένῳ καὶ νοῦν ἔχοντι προσφέρεσθαι, καὶ ἅμα μεγίστου βασιλέως πρέσβει, καὶ περὶ μεγίστων καὶ πάντως οὐκ ἀλόγως ἀξιουμένῳ περὶ μεγίστων οὕτω πράττειν, ἐξεῖναι δὲ καὶ

понеже нѣма нѣщо лошо, нито врѣдно. Обаче, за да бѫда по-сигуренъ затова, помислихъ, че всичко по това трѣба да се прѣдостави на мнѣнието и рѣшението на императора и казахъ, че азъ ще му обадя затова, че трѣба да бѫде извѣстенъ и даже самиятъ краль да прати хора, да му кажатъ всичко, че го иска съ пълна сигурность и благонамѣреность. Казахъ, че много лесно ще измолятъ императора съ добри обноски, съ смирени думи и държане и ще го убѣдатъ да се съгласи, като прѣдсказахъ, че това не е мѫчно и че императорътъ не ще отмѣни цѣлата работа за тази едничка дребулия, и че не е възможно да стане другояче, ако той не се съгласи съ това. Трѣба, казахъ, да се изпратятъ веднага бързо нѣкои, съ добри надежди, че ще се върнатъ слѣдъ малко, като постигнатъ успѣшно исканото. И не трѣба вече да ровятъ каквото и да е, нито да правятъ по-нататъкъ каквото и да е изслѣдване и договоръ по-вече за настоящия въпросъ, защото всичко е уговорено и опрѣдѣлено отъ мене, както за пограничнитѣ ни земи, градове и крѣпости, така и най-вече и за условията на сватовството. Той се съгласи прѣкрасно на това и съ голѣмо удоволствие, и така се споразумѣхме напълно по всичко и се раздѣлихме.

Азъ отправихъ веднага добрия Дукета при императора, а той (кральтъ) изпрати заедно съ него онѣзи, които знаешъ; струва ми се, нѣкого си монахъ на име Дамянъ и Добрайла, черковенъ началникъ между туземцитѣ, почетенъ на краля и именитъ, за да съобщятъ, какъ е наредена и завършена цѣлата работа и да молятъ отъ страна на самия сръбски краль, вече любимъ синъ на императора, за казаното споразумѣние. Имаше надежда, особенно отъ моя страна, че тѣ ще срѣщнатъ по пѫтя императора, като идва тържественно, както се уговори прѣдварително, и прѣмина госпожата тукъ въ западнитѣ негови краища; слѣдователно, хората скоро ще се върнатъ при насъ, слѣдъ като срѣщнатъ срѣдъ Македония пѫтуващия императоръ. Азъ, прочее, така мислѣхъ. Защото бѣхъ убѣденъ и знаяхъ, като излизахъ отъ Цариградъ, па и такива бѣха императорскитѣ заповѣди и, мисля, че срокътъ бѣше изриченъ. Затова азъ прѣдсказахъ, на краля и на всички, които бихъ срѣщналъ, напълно увѣрено и сигурно и не допущахъ никакво съмнѣние.

Трети мѣсецъ е вече, откакъ съмъ излѣзълъ отъ Цариградъ, а не зная нищо положително. Като желая и размишлявамъ въ себе си за това императорско пѫтуване, очудвамъ се и недоумѣвамъ, и не зная, какво да правя, нито, какъ да постѫпя съ краля и неговата свита, като ме питатъ и искатъ обяснения за отлагането. Самъ кральтъ, тако ми наукитѣ, много се чуди и скърби затова. Досега той се осланяше напълно и разчиташе на надеждитѣ, които му давахъ, като напълно се довѣряваше и ни най-малко не се съмнѣваше. Той не слушаше никого отъ онѣзи, които се опитваха да говорятъ и го убѣдятъ другояче, нито отъ онѣзи отвънъ и отдалечъ, нито пъкъ на тѣзи твърдѣ зли, зломисленци, злонамѣрени хора около него, които и искатъ и говорятъ лошо. Напротивъ, той обвиняваше и много се отвращаваше отъ тѣхъ, понеже казваха противното. Довѣрието и уважението му въ мене бѣха голѣми. Той отдаваше голѣмо внимание и почить на казваното отъ мене, като не само заповѣдваше на своитѣ подчинени да вършатъ сѫщото, но и като ги убѣждаваше, да се отнасятъ (къмъ мене) като къмъ мѫжъ властенъ и мѫдъръ, а сѫщеврѣменно и като посланникъ на великия императоръ, удостоенъ не безъ основание, да прѣговаря за велики

πεῖραν λαμβάνειν ὅστις βούλοιτο, καὶ βουλομένοις ἐντυγχάνειν ξυνιέναι· πάντα γὲ μὴν ἐκ πάντων τιμῶν, καὶ τραπέζης ἐτίμα κοινωνίᾳ, καὶ ὃ μέγιστον ἐποιεῖτο συχνάκις, καὶ μάλιστ᾽ ἐπειδή γε καὶ ἡμέραι ξυνέτυχον αὗται δὴ καθ᾽ ἃς ἀπόκρεῳ ἡμεῖς γιγνόμενοι, νομίζομεν ἔπειτα θεοσεβοῦντες νηστεύειν· ἐν ταύταις γὰρ δὴ παντάπασιν αὐτῷ ξυνῆμεν δαιτυμόνες, καὶ τῶν αὐτῶν ἐσθίοντες, τά τε ἄλλα καὶ τὸν εἰωθότα σφίσι τρόπον προπίνων γε αὐτὸς ἡμῖν ἐς τιμήν, ξὺν ὀλίγοις τῶν μάλιστα αὐτοῦ καὶ πρώτων τοῦτό γε ἡμῖν ἐποίει, καὶ προὔπινε καὶ ἐτίμα, τοῖς ἴσοις ἀντιπινόντων εὖ μάλα δὴ προσιέμενος, ἀμφιεννύς τε ἃ κάλλισθ᾽ ἑαυτῷ περιετίθει πρότερον ἐφάπαξ καὶ νεουργῆ, καὶ ἀνεζώννυέ γε κοσμίως αἷς δὴ μάλιστ᾽ αὐτὸς ζώναις πρότερον ἀνεζώννυτο. Οὕτω πολλή τις ἦν ἡ περὶ ἡμᾶς σπουδὴ, ἅμα μὲν διὰ τὴν πρεσβείαν, ἅμα δὲ καὶ δι᾽ ἡμᾶς αὐτούς, εἶναί τι δόξαντας οἶμαι. Καὶ τοίνυν δεῆσάν γε ἡμᾶς ἐντυχεῖν, καὶ τῷ πρώτῳ τῶν ἐν τῇ χώρα ἐπισκόπων καὶ κοινωνὸν ὡς εἴχομεν ἐντολὰς προσλαβεῖν τῶν κατὰ τὴν πρεσβείαν αὐτὴν, καὶ κοινῇ μετὰ τοῦ ρηγὸς ὥς γε νομίζεται, συντιθέμενόν τε καὶ κατομνύμενον τὰ τοῦ κήδους μάλιστά γε δι᾽ αἰδοῦς ἐνταῦθα καὶ σπουδῆς ὅτι πλείστης ὄντα, μεγίστης ἐκ προρρήσεως κἀνταῦθα ἀπολαύομεν τιμῆς, καὶ οἵας οὐδείς πω πρότερον οὔτε τῶν ἐγχωρίων, οὔθ᾽ ὁστισοῦν ξένος· ἐτίμα τε γὰρ δὴ πᾶσι πλέον ἢ πρότερον ὁ ἱερὸς ἐκεῖνος εἰώθει, κυδαίνων ἡμᾶς καὶ λόγοις καὶ σχήμασι, καὶ ἅμα προσεῖχεν εὖ μάλα πως, ὡς νοῦν τιν᾽ ἔχουσι· καὶ ταῦτά γ᾽ ἦν ἐντολὴ ρηγὸς, καὶ οὐδὲν ὅτι μὴ προὔλεγεν αὐτῷ ὧν τε δεήσει πάντως πράττειν, ὧν τε λέγειν, καὶ ὡς ἄρα γε ἐχρῆν ἕκαστα καὶ πράττειν καὶ λέγειν προὔλεγε, καὶ μάλα δὴ παρεσκευάσθαι καὶ προσέχειν τὸν νοῦν, ὡς ἀνδρί γε παραβαλλόμενον τά τε ἄλλα ἐλλογίμῳ, ἀλλ᾽ οὐδ᾽ ἄρα καὶ τῶν ἐκκλησιαστικῶν αὐτῶν ἀσυνέτῳ θέσεών τε καὶ νομίμων· οὕτω δὴ καθάπαξ ἅπαν ἀγαθὸν ᾤεθ᾽ ἡμῖν καὶ ἠξίου σπουδάζειν. Καὶ τί δεῖ γε ἐπὶ πλέον ἴσως μηκύνειν; ταῦτα μὲν γὰρ πρότερον ἐξαρχῆς, καὶ οὐδ᾽ εἰς νῦν γε ἔτι πω λήγει παντάπασιν. Ἀλλ᾽ ὅμως γε ὑφεῖνται καὶ τὸ τοῦ ἀνδρὸς πρόθυμον νοσεῖ· τὸ δ᾽ αἴτιον ὥς γ᾽ ἐφάμην, ὁ χρόνος, οὕτω δὴ πολὺς ἐκπρόθεσμος τῆς ἐγγύης προϊὼν ἐκκρούει τὰς πίστεις, χώραν ἀμέλει τινὰ διδοὺς ἤδη τοῖς λογοποιοῖς τε καὶ κακούργοις, καθ᾽ ὃν οὐδὲν ὁτιοῦν ἐκ βασιλέως ἐπυθόμεθα περὶ ὧν πράττομεν, οὐ μικρὸν οὐ μέγα φασίν, οὐδὲ μὴν περὶ τοῦ βασιλέως αὐτοῦ πλεῖν ἄλλο, ἢ ὅτι κατὰ τὴν βασιλίδα πόλιν ἔτι πω καὶ νῦν ἀεὶ μένει τὰ εἰωθότα πράττων, περὶ δ᾽ ἐκδημίας αὐτοῦ πρός γε τὰ ἐνταῦθα οὐδὲν ἡμῖν εἰς τήν δε τὴν ἡμέραν ἀπαντᾷ, καὶ πάντα μᾶλλον ἢ τί τοιοῦτο· καὶ θαυμάζομεν οἱ πάλαι προσδοκῶντες, μᾶλλον δὲ καὶ πεπεισμένοι σφόδρα, καὶ πείθειν ἔχοντες τὴν μέλλησιν, καὶ ὅτι ποτ᾽ ἂν εἴη τὸ τῆς ἀναβολῆς ταύτης αἴτιον. Καὶ τὸ μὲν ἅπαν ἔργον ὡς ἀληθῶς, ὦ σοφώτατε, ἴσμεν ἀσφαλῶς ὡς ἤνυσται τῇ βασιλικῇ γνώμῃ καθάπαξ, ἐπεὶ καὶ κατώμοσται, καὶ οὐδὲν ὅτι ποτὲ ἄρα μὴ τρέψειεν οἶμαι τὸ δόξαν οὕτω· καὶ μὴν ἔτι γε ὡς τὰ πλείω καὶ πάντα σχεδὸν ἀγώγιμά τε καὶ ὀχήματα ὧν ἔδει πρὸς τὴν βασιλικὴν ἔξοδον ηὐτρέπιστο, καὶ βραχέων ἄρα τινῶν ἐνέδει καὶ λίαν εὐπορίστων, καὶ τοῦτό γε ἴσμεν· ὁ δ᾽ ὅμως χρόνος ἔτι γε τρίβει καὶ προήκει σφόδρ᾽ οὕτω θαυμαστῶς μηδὲν κατὰ σκοπὸν ἀνύτων, μὴ δ᾽ ὥς τις φήθη ποτ᾽ ἄν.

работи; че, който иска, може да се убѣди и желаещитѣ могатъ да се срѣщнатъ съ насъ. Той ни отдаваше най-голѣми почести и ни почиташе съ поканване на неговата софра, нѣщо, което той правѣше много често, а особенно, защото се паднаха онѣзи дни, прѣзъ които заговѣваме, съ намѣрение послѣ благочестиво да запостимъ. Прѣзъ тѣзи дни ние му бѣхме сътрапезници и едѣхме сѫщитѣ ястия. Освѣнъ това, той напиваше по обичния на тѣхъ начинъ наздравица въ наша честь и това правѣше съ малцина отъ най-довѣренитѣ му и първи лица. Той дигаше наздравица и ни почиташе и когато ние му отговаряхме съ сѫщото, той много бѣше доволенъ, обличаше ме въ каквото най-хубаво и най-ново носѣше нѣкогажъ и ме опасваше внимателно съ онѣзи пояси, съ които той прѣди най-много се опасваше. Така много се грижеше той за насъ, както заради посолството, така и заради насъ самитѣ, като мислѣше, струва ми се, че сме нѣщо.

Ние трѣбаше да се срѣщнемъ и съ първоепископа на страната и да го направимъ съучастникъ, споредъ заповѣдитѣ, що имахме, въ въпроситѣ и договоритѣ, свързани съ посолството, та и той заедно съ краля, както трѣба, да се съгласи и закълне по въпроса за сватовството. Той се радва тукъ на голѣма почить и уважение. По порѫка и отъ него получихме почести, каквито никой прѣди не е получилъ нѣкога, нито отъ туземцитѣ, нито отъ чужденцитѣ. Този светъ старецъ ни почиташе съ всичко по-вече, отколкото имаше прѣди обичай, като ни отличаваше съ думи и съ знаци, а сѫщеврѣменно обръщаше голѣмо внимание, като на хора съ умъ. Това ставаше по заповѣдь на краля, който нищо не оставяше да не му опрѣдѣли прѣдварително, какво ще трѣба да прави и какво да говори; и прѣдварително му опрѣдѣляше, какъ трѣба всѣко нѣщо да прави и говори; че трѣба много да бди и внимава, защото има работа съ човѣкъ ученъ по всичко друго, а посветенъ дори и въ самитѣ църковни въпроси и закони. Така той мислѣше за насъ всѣко добро и се трудѣше да ни има въ голѣма честь. Но защо да продължавамъ по-вече по това? Това е отъ самото начало и до днесъ още не прѣстава.

Обаче, работитѣ спадатъ, неговата готовность начева да намалява, а причината е, както казахъ, врѣмето. Понеже се измина много врѣме извънъ опрѣдѣления срокъ, вѣрата се руши и се дава достѫпъ вече на интригантитѣ и злодѣйцитѣ, защото нищо не узнаваме отъ императора по въпроситѣ, които прѣговаряме, ни малко, ни голѣмо, казватъ. Нищо друго по-вече не знаемъ за императора освѣнъ, че и сега още се намира въ столицата и се занимава съ обикновенитѣ работи; а що се отнася до неговото идване на насамъ, до днешенъ день нищо не знаемъ; всичко друго, но не и нѣщо такова. Ние, които отдавна очакваме, чудимъ се, бидейки напълно убѣдени; а трѣба и да оправдаваме закъснѣнието и коя е причината на това отлагане. Знаемъ, прѣмѫдрий, добрѣ, че цѣлата работа е, наистина, извършена споредъ царската воля и, понеже сѫ положени клѣтви, нищо не ще измѣни, мисля, така нареденото. Отъ друга страна знаемъ още и това, че по-вечето и всичко почти за возене и кола, които сѫ нужни за императорското пѫтуване, сѫ готови, и ще има нужда отъ нѣкои малки работи, които могатъ да се доставятъ твърдѣ лесно. Но врѣмето вече тече и напрѣдва по такъвъ начинъ необяснимо и безцѣлно и тъй, както никой не би помислилъ нѣкога.

Ταῦτ᾽ ἄρα καὶ λογοποιοῦσιν ὡς ἔφην τινὲς τὰ κάκιστα καὶ χαίρουσιν οἶμαι, καὶ χώραν τιν᾽ ἔχουσιν ἤδη, καὶ τὴν ἀναβολὴν ταύτην διαβάλλουσιν ἐκ τῶν φθασάντων πάλαι πρότερον δεδιττόμενοι, καὶ μηδὲν χρηστὸν οὔτ᾽ ἐννοεῖν αὐτοὶ λοιπὸν οὔτε λέγειν ἔχοντες, ὡς ἄρ᾽ οὐδὲν ἀλλ᾽ ἢ τὰ εἰωθότα καὶ αὖθις ἐκ βασιλέως καὶ Ρωμαίων, τρίβειν κἀνταῦθα τὸν χρόνον, καὶ κατ᾽ ὀλίγον ὑπερτιθέναι κατορθοῦντες ὁτιοῦν ἄρα, κἄπειθ᾽ οὕτω καὶ ἡτισοῦν ἀρκέσειε πρόφασις, τὸ πᾶν τῆς συμβάσεως ἀνατρέψαι καὶ καθελεῖν· καὶ μέχρι τοσούτου φασὶν, εὖ ἐροῦσι καὶ συνεροῦσι καὶ σεμνολογήσουσι Ρωμαῖοι, καὶ συμβαίνοντες, κακουργήσουσι, μέχρις ἂν ἡντινοῦν ἔπειθ᾽ ὁ χρόνος σχεδιάσειεν ἀφορμὴν, εὖ ἠνυκόσι καὶ συντελέσασιν ὃ κρύφα καθ᾽ ἑαυτοὺς προὔθεντο· καὶ τοίνυν αὐτίκα ἐξαίφνης ἀναφανήσονται χρηστοί τινες αὐτοὶ καὶ δίκαιοι καὶ πάντ᾽ εὔορκοι, καὶ μέγιστον ἡμῖν φήσουσιν εἶναι καὶ πάντ᾽ ἀναντίρρητον τὸ αἰτίαμα τοῦ παντὸς ἔργου, καὶ πάνθ᾽ ἡμεῖς ἄδικοι καὶ οὐδὲν ὑγιές, οὔθ᾽ ὅλως ὡς ἀληθῶς νοῦν ἔχοντες, εἴ γε μηκέτι πω καὶ νῦν ξυνιέναι δυναίμεθα, καὶ ἅπαν τὸ κῆδος καὶ πίστις ἐκείνη, καὶ τὰ συνθήματα, ὅρκιά θ᾽ οἷς ἐπέπιθμεν παραχρῆμα, ὥσπερ ἂν ἢ πάλαι ποτὲ πρότερον, ἢ μηδέποτε γέγονε, μετ᾽ εὐλογίας δ᾽ ὅμως καὶ σεμνοτάτου καὶ γεννικοῦ τοῦ σχήματος καταλελύσεται καὶ οἰχήσεται, ὥσπερ ἐν ὀνείροις ἢ δράμασί τισι πρὸς ὀλίγον ἡμᾶς παίξαντα. Καὶ δεινοί τινές εἰσιν ἐνταῦθα καὶ πλεῖστοι γόητες, τά γε τοιαῦτα καὶ παραπλήσια ἕτερα βλασφημεῖν τε καὶ σκαιολογεῖν, οἱ μὲν καὶ παντάπασιν ἀναιδῶς, οἱ δ᾽ ὄπισθεν καὶ τῷ δεσπότῃ λαθραίως, εὐνοίας δοκοῦντες ἀνάγκῃ καὶ προσχήματι, ἐπάρατοί τινες ὡς ἀληθῶς ἄνθρωποι καὶ βδελυροὶ, καὶ κακονούστατοι καὶ παμμίαροι, καὶ οὓς ἄρα κακοὺς κακῶς δίκη τιμωρὸς ἐξολέσειεν, ὡς οὐδὲν ἔχουσιν ἱερὸν οὐδ᾽ οὐδὲν ἀποτρέπονται φαῦλον καὶ νοεῖν καὶ λέγειν, καὶ δρᾶν, οὔτε θεοῦ νόμους, οὔτε προνοίας θείας ἐπισκοπὴν, οὔτε θέμιν ἡντινοῦν, ὅλως ἀνθρώπων, προορώμενοι καὶ πρεσβεύοντες. Τούτοις γε μὴν τοιούτοις οὖσι, καὶ τυμβωρύχοις τε καὶ κακούργοις ὁ ρήξ, καὶ ἀεί πως ἐπιτιθεμένοις καὶ προσβάλλουσιν, ἀνεπιχείρητος ὢν παντάπασι πρότερον, καὶ οἷος μηδὲ ξυνχωρεῖν ὁπωσοῦν ἅπτεσθαι καὶ πειρᾶσθαι, ἐκπολιορκεῖται 1) νῦν γε ὅμως, καὶ ὁ χρόνος οὕτω τρίβων ὡς ἔφαμεν, δοκεῖ πως εἰ καὶ μὴ τελείως, κατασείειν αὐτὸν καὶ κλονεῖν· καὶ χρηστὸς μὲν ἂν ἦν παντάπασιν καὶ πάντα τι βέλτιστος, εἴ γε δὴ μηδόλως σφᾶς προσίετο, μηδὲ προσεῖχε νοῦν ὁντιοῦν, μὴ δ᾽ ὦτ᾽ ἐδίδου τοῖς γε τοιούτοις ἐπιβουλεύουσιν οὕτω δὴ σφόδρα καὶ σκαιουργοῦσι, κατὰ τῶν δικαίων καὶ τῆς ἀληθείας, ἐκτραγωδοῦσί τε οὕτω καὶ κακορραφοῦσιν ἃ πάντων μᾶλλον ἢ θεοσεβῶν ἀνδρῶν εἰσὶ πλάσματα καὶ τολμήματα. Οὐκ ἀσύγγνωστος δὲ ὅμως, ὅτι δὴ μὴ καὶ σφόδρα κακουργοῦσιν οὕτω δοκεῖ σφίσι πείθεσθαι· ἀλλ᾽ ἔοικε μὲν μὴ τ᾽ ἀληθῆ βουλομένῳ ταῦτ᾽ εἶναι, μήτε δοκοῦντί γε εἶναι· καὶ συλλογίζεται τὴν ἐπιβουλήν, δέδοικε δ᾽ ὅμως μή που τι καὶ παρὰ δόξαν ἀπαντῆσαν ἅπασαν καὶ παρ᾽ εὐχὴν, ὧν αὐτοὶ κακῶς ἀεὶ λέγουσι καὶ συκοφαντοῦσιν, ἔπειτ᾽ ἀπελέγξειεν αὐτὸν ἐν σφίσιν ἀσύνετον ὄντα τινὰ, καὶ ἀμαθῆ παντάπασιν ἑαυτῷ τοῦ βελτίστου τε καὶ ἀληθοῦς. Κἀγὼ μὲν οὐ λήγω πώποτε δὴ, καὶ νῦν τἀληθῆ παριστάνων καὶ διαβεβαιούμενος καὶ κατομνὺς ἄτρεπτα ἐκ βασιλέως, οὐδ᾽ ἂν εἴ τι γένοιτο, οὐδ᾽ ἂν εἴ τι συμβαίη δυσχερὲς, μενόντων ἐπ᾽ ἀμφοῖν τῶν μερῶν, μᾶλλον δ᾽ αὐτοῦ, τῶν ὅρκων ἀκλονήτων καὶ πάντα ὑγιῶν καὶ τῶν συνθημάτων ἁπάντων καὶ μένειν ὑπαγορεύων ὅσον οὐκ ἤδη θαρρούντως τὸ πέρας ἑκάστοτε κατ᾽ εὐχὴν καὶ ἡδονὴν ἅπασαν, καὶ ἀεὶ περὶ τῶν χρηστῶν αὐτῷ σφόδρ᾽ ἐνιστάμενος, καὶ τοὺς λογισμοὺς ἐπὶ

---

1) У Sathas, навѣрно, печатна погрѣшка: ἐκπολορκεῖται.

Затова нѣкои интригуватъ злѣ, както казахъ, и се радватъ, и иматъ вече извѣстенъ успѣхъ. Тѣ интригуватъ противъ забавянето, изплашени отъ онова, което се постигна по-прѣди. Тѣ нѣматъ ни да помислятъ, ни да кажатъ нѣщо добро, но че нищо друго, освѣнъ обикновеното (трѣба да се очаква) отъ императора и отъ византийцитѣ, че си губимъ тукъ врѣмето и постепенно отлагаме, за да постигнемъ цѣльта си, а послѣ по такъвъ начинъ нѣкакъвъ прѣдлогъ би билъ достатъченъ да прѣобърнемъ и развалимъ цѣлия договоръ. Византийцитѣ, казватъ тѣ, дотогава ще говорятъ добрѣ, ще се съгласяватъ и говорятъ сериозно, злодѣйски ще сключватъ договори, додѣто най-послѣ врѣмето имъ даде нѣкой поводъ, за да извършатъ и изкаратъ онова, което тайно въ себе си сѫ прѣдначертали. И тъй, тѣ изведнъжъ ще се явятъ като добри, справедливи и най-вѣрни на клѣтвата си и ще ни кажатъ, че причината на цѣлата работа е важна и не търпи никакво възражение; че ние сме въ всичко несправедливи и криви и, наистина, безъ умъ, ако не бихме могли и сега да се вразумимъ; че цѣлото сватовство и увѣрението и съглашенията, и клѣтвитѣ, въ които веднага се убѣдихме, като че ли отдавна вече станали или никога нестанали, ще се провалятъ и изчезнатъ съ похвала, по важенъ и славенъ начинъ, като да сѫ били играни въ сънища и въ театрални прѣдставления. Тукъ има такива проклети и много искусни шарлатани, които говорятъ такива и други подобни хули и интригуватъ, еднитѣ съвсѣмъ безсрамно, а другитѣ отзадъ и тайно отъ краля, подъ прѣдлогъ, че му желаятъ доброто. Това сѫ хора проклети, отвратителни, най-злонамѣрени и гнусави, които дано Божиятъ сѫдъ, като зли, да унищожи, защото нѣматъ нищо свето, нито се спиратъ прѣдъ нищо зло, да не го мислятъ, говорятъ и правятъ, и не приематъ, нито изповѣдватъ ни Божии закони, ни надзоръ на Божие провидение, ни каквато и да е човѣшка правда.

Кральтъ, който по-прѣди бѣше недостѫпенъ и не позволяваше нѣкакъ, да бѫде засѣгнатъ или искусенъ, сега се обсажда отъ тѣзи гробообирачи и злодѣйци, които непрѣстанно налитатъ и нападатъ. Но понеже врѣмето изминава, както казахме, изглежда, че той вече, ако и не съвсѣмъ, се колебае и съмнѣва. Той би билъ много благъ и найдобъръ, ако не ги допущаше до себе си, ако не обръщаше на тѣхъ внимание, и ако не даваше ухо на тѣзи зломислени и тъй силно интригуващи противъ справедливостьта и истината, които измислюватъ и коватъ работи, които сѫ дѣла и създания на всички други, но не и на хора благочестиви. Той е, обаче, за извинение, дѣто изглежда, че дава вѣра на тия, които така силно злодѣйствуватъ. Изглежда, че той не иска това да бѫде истина, нито вѣрва; но мисли да не би да има нѣкоя зла омисъль и се бои, да не би нѣкакъ да го сполѣти неочаквано и неволно нѣщо, за което тѣ постоянно му говорятъ и интригуватъ, та послѣ да го обвинятъ неговитѣ, че е неблагоразуменъ и съвсѣмъ невежественъ въ доброто и истината.

И азъ не прѣставамъ никога, нито сега, да излагамъ истината, да увѣрявамъ и се кълна, че рѣшенията на императора сѫ неизмѣнни, каквото и да станѣше, каквато мѫчнотия и да се случеше, защото клѣтвитѣ отъ двѣтѣ страни, особенно пъкъ отъ страна на императора, и всички съглашения оставатъ непоклатими и здрави. Азъ всѣки пѫть му внушавамъ съ увѣреность, че всичко ще се свърши, както се желае и както е приятно, привличамъ му вниманието къмъ доброто и го обна-

ταῖς ἐλπίσιν ἴστων μὴ δραπετεύειν μηδ᾽ ἐκτρέπεσθαι, καὶ νῦν μὲν χειμῶνας, νῦν δ᾽ἄλλα ἄττα, ὅσα εἰκὸς ἐπ᾽ ἐξόδῳ τοιαύτῃ βασιλείῳ τῆς ἀναβολῆς αἰτιώμενος, μηδέν γε μὴν εἶναι ταῦτα, μὴ τ᾽ ἄλλ᾽ οὐδὲν ἅπαν ἐμποδὼν εἰς τὸ πέρας αὐτὸ τῆς ὑποσχέσεως, ὅρκοις τε οἷς ἔξεστιν ἅπασι τὰς ὁμολογίας ἐμπεδούμενος καὶ παραδηδοὺς αὐτὸς αὐτῷ τοὐμὸν σῶμα καὶ ἐνεχυράζων ἐπὶ τοῖς λόγοις, ὅτι πη ἂν βούλοιθ᾽ ὕστερον ἔπειτα χρῆσθαι μὴ γιγνομένων οὕτω. Ὁ δὲ πείθεται μέν, βούλεται γὰρ καὶ πάνυ τοι πρόθυμός ἐστιν ἐφ᾽ οἷς σπουδάζω, ὁ δ᾽ ὅμως χρόνος παριὼν οὕτω πολὺς δοκεῖ πλήττειν· καὶ ἅμα οὐ μόνα τὰ ἐκ τῶν οἴκοι κακούργων τούτων καὶ βασκάνων ὅσαι ἡμέραι τε καὶ νύκτες ἐκπολεμεῖ τε καὶ ταράττει, καὶ δεδίττεται, ἀλλὰ καὶ τὰ τῶν ἔξω δὴ καὶ ἐγγειτόνων αὐτῷ τε καὶ ἡμῖν ἀρχόντων τουτωνί, τοῦτο μὲν ἐκ Μυσίας, τοῦτο δὲ ἐκ Θετταλίας καὶ τῶν ἐκεῖ δεσποτῶν. Τὼ μέν γε ἀδελφὼ τούτω τὼ Θετταλὼ ἄρχοντε, ἐστὸν μὲν οἵω ἐστόν, καὶ αὐτὸς οἶσθα καὶ πάντες ἴσασι, καὶ Δημοσθένης ὁ ῥήτωρ αὐτὸς ἀμέλει φησί πάλαι πρότερον, ὡς ἀεὶ τὰ Θετταλῶν ἄπιστα, καὶ κοινῇ τε ἐκ γένους ἐκ μακροῦ τοῦτο κλῆρος αὐτοῖν, καὶ ἰδίᾳ ἐκ τοῦ σφετέρου γένους τε καὶ προγόνου· νῦν γε μὴν καὶ ἐπιδεδώκατον τοῦ ψεύδους καὶ προσεπιδεδώκατον τοῖς ἀπονοίας καὶ κακονοίας αὐτῆς, τὴν μετὰ τοῦ βασιλέως ἕνωσιν οὕτω γνησίαν τοῦ Τριβαλλάρχου, καὶ τὴν εἰς τὰ ἐνταῦθα βασιλικὴν ἐπιδημίαν σφόδρα ὑφορωμένω καὶ δεδιότε κακόν τι πάντως ἐπ᾽ αὐτοῖν φέρειν· καὶ τοίνυν ἐκεῖθεν καθεκάστην ἐνταῦτα φοιτῶσι κρύφα τε καὶ ἀναίδην 1) ἤδη γραφαί τε καὶ μηνύματα, καὶ δεινοί τινες ὑποβολιμαῖοι κακολογοῦντες καὶ πάντα διαστρέφειν πειρώμενοι τὰ παρ᾽ ἡμῶν, νῦν μὲν ἀπαγορευόντων ὡς οὐδὲν τῶν ὑμετέρων ἀληθές, καὶ προδιδάσκειν πειρώμενοι μὴ προσέχειν ὅλως, μηδὲ πιστεύειν εἰκῇ, μηδ᾽ εἰς τέλος ἀπατᾶσθαι ἃ φασι μὴ φύσις εἶναι, ἅτε ἀκριβῶς εἰδότες αὐτοί, οὐκ οἶδ᾽ ὅπως οὐ᾽ ὅθεν, ἐκ βαράθρων, καὶ πεπειραμένοι μάλιστα ἐκ τῶν σφετέρων, νῦν δὲ τὰ ἑαυτῶν προκρίνοντες καὶ συνάπτεσθαι πάλιν καὶ συμβαίνειν ζητοῦντες, καὶ ἣ τὰ ἐπ᾽ ἀδελφῇ πρότερα κήδη δοκεῖν 2) καὶ συνδεῖν νῦν γε εἶναι ἀσφαλέστερον, καὶ κοινῇ κατὰ Ῥωμαίων φρονεῖν ὅρκοις ἀρρήτοις τισὶ καὶ ἀρρήκτοις ἐμπεδωθέντες εἰς ἀχώριστον παντάπασιν ἕνωσιν, ἤ, ἣν μὴ τοῦθ᾽ αἱροῖτο, μετὰ τῶν αὐτῶν ὅρκων ἑνοῦσθαί τε καθ᾽ ἡμῶν καὶ φρονεῖν τὸν ἅπαντα χρόνον ἕν, καὶ νέα πράττειν νυμφεύματα δεσμῷ φιλίας ἀτρέπτου, καὶ προσλαμβάνειν ἐπ᾽ ἀδελφιδῇ νυμφίον θἀτερον αὐτῶν τὸν πρῶτον. Ταῦτά τε τοῖν ἀνδροῖν τούτοιν καὶ παραπλήσι᾽ ἕτερα καὶ χείρω, καὶ οὐκ ἔχω λέγειν ἑξῆς ἅπαντα. Ἡ δέ γε χρηστὴ βασιλέως αὕτη καὶ κοσμία καὶ πάντολμος ἀνεψιὰ Μυσῶν δεσπότις, ἡ παλαμναίᾳ χρησαμένη τύχῃ προτρίτως καὶ ἀρτιπενθὴς χήρα, καὶ ὁ νεουργὸς οὗτος δὴ Σκύθης καὶ πολὺν ἤδη πλάνον δραπέτης, ἐξ ἀλλοδαπῆς νέον ἐπιδεδημηκὼς τῇ φίλῃ ταύτης κόρῃ νυμφίος, ὅσα καὶ οἷα παρέσχον τε, καὶ οὐδέπω νῦν λήγουσι, ῥηγί τε κἀμοὶ πράγματα συχναῖς καθ᾽ ἡμῶν πρεσβείαις, συχνοῖς ἀγγέλμασιν ἐκλιπαροῦντες σφᾶς τε προσίεσθαι καὶ μηδὲν τοῖς ἐκ βασιλέως θαρρεῖν ὡς οὐδὲν ἀληθὲς ἔχουσιν, οὐδ᾽ οἷον καὶ τέλος ποτὲ λήψεσθαι. Καὶ τοίνυν ἄλλοι τε περὶ τούτων καθεκάστην σχεδὸν ἐκεῖθεν ἡμῖν ἀφικνοῦνται καὶ μάλα συχνοὶ κατεπείγονται καὶ σπουδάζουσι· καὶ εἷς γε δή τε οὗτος ὁ προὔχειν ὡς ἔοικέ τι δοκῶν, ἐξαρχῆς ἀφιγμένος, ἡνίκα δὴ καὶ αὐτὸς ἐκεῖθεν μέχρι καὶ νῦν ἐνταῦθα σὺν ἐμοὶ μένει, καὶ τρίβει τὸν ἅπαντα χρόνον

---

1) Διορθοῦται· ἀνέδην.

2) Ἐν τῇ ὤᾳ· γρ. κινεῖν.

деждамъ, да не измѣня, нито да се отклонява, като привеждамъ за причина на забавянето, ту че е зимно врѣме, ту други нѣкои нѣща, които сѫ нужни за това императорско пѫтуване. Но (прибавямъ), че нито това, нито пъкъ друго нѣщо не може да попрѣчи за изълнението на обѣщанието, като подкрѣпямъ увѣренията си съ всѣкакви клѣтви, каквито е позволено, и му прѣдавамъ самъ моето тѣло, като залогъ за думитѣ ми, да направи послѣ съ менъ каквото ще, ако не излѣзе така. Той се убѣждава, наистина, защото иска да приеме съ готовность всичко, което му говоря сериозно. Обаче, врѣмето тече дълго и, вижда се, че го утегчава.

Но сѫщеврѣменно не само старанията на тѣзи домашни злодѣйци и завистници, които денонощно го атакуватъ, смущаватъ и плашатъ, но сѫщо и старанията на външнитѣ съсѣдни на него и намъ владѣтели, отъ една страна на Мизия, а отъ друга на Тесалия и на тамошнитѣ господари. И ти и всички знаятъ, какви сѫ тия двамата братя, господари на Тесалия. Още самъ ораторътъ Демостенъ казва, че тесалийцитѣ били винаги невѣрни. Та това е собственно наслѣдствено у тѣхъ по родъ и отдавна, специално отъ тѣхния родъ и тѣхнитѣ прядѣди. Сега пъкъ у тѣхъ се увѣличила лъжата, а още повече измамата и злобата, понеже гледатъ съ много лошо око на тъй близкото сродство на сръбския краль съ императора и на идването на императора въ тѣзи мѣста, като се боятъ, че ще донесе нѣщо много лошо за тѣхъ. Ето защо всѣкидневно пристигатъ тукъ оттамъ тайно и явно писма и съобщения и нѣкои зли и коварни хора, които злословятъ и се опитватъ да развалятъ всичко направено отъ насъ. Тѣ ту казватъ, че нищо нѣма истина въ нашитѣ думи, та се опитватъ да му внушатъ, да не обръща никакво внимание и да не вѣрва напразно, нито да се мами докрай въ нѣщо, което е, казватъ, противъ природата и което тѣ точно знаели, не зная, какъ и отдѣ, по провалитѣ, а особенно имайки опитность по собственитѣ работи; ту пъкъ хвалятъ своитѣ и искатъ да сключатъ пакъ договоръ и се споразумѣятъ, та или пакъ да се подеме въпросътъ, отъ по-рано за сватовство по сестра и се свърже сега по-здраво, и общо да дѣйствуватъ противъ византийцитѣ, като се заздравятъ съ страшни и несъкрушими клѣтви за нераздѣлно обединение. Или пъкъ, ако не се приеме това, съ сѫщитѣ клѣтви да се обединятъ противъ насъ и да мислятъ прѣзъ цѣлото врѣме едно; да направятъ нови женидби, като се свържатъ съ неизмѣнно приятелство и като се приеме единъ отъ двамата, първия отъ тѣхъ за женихъ на плѣменницата. Това и други подобни нѣща и по-лоши, не мога всичко да изреждамъ, правятъ тѣзи двама мѫже.

А пъкъ добрата тая и почтенна и прѣсмѣла племяница на императора, владѣтелка (царица) на Мизийцитѣ, завчера (недавна) попаднала въ злочестина и отскоро жалѣеща вдовица, и този авантюристъ скитъ, отъ дълго врѣме вече скитникъ-бѣглецъ, пристигналъ наскоро отъ чужбина за женихъ на обичната ѝ дъщеря, причиниха колко и какви ли не грижи и сега още не прѣставатъ да причиняватъ на краля и на мене съ чести пратеничества противъ насъ, като молятъ съ чести съобщения, тѣхъ да приеме, а да не се осланя на думитѣ на императора, понеже не сѫ истински и никога нѣма да бѫдатъ изпълнени. За тази цѣль почти всѣкидневно пристигатъ при насъ оттамъ и други (лица) и твърдѣ често и спѣшно се занимаватъ съ тия работи. Особенно единъ, който, както изглежда, първенствува и е пристигналъ отначало оттамъ, когато и азъ, остава тукъ и досега заедно съ мене и прѣкарва тукъ толкова

ὅσον ἐγώ· τλήμων ἐκ γειτόνων ἐνθάδε συμπαρὼν ἐμοί, καὶ ἀντιπρεσβεύων
ἐφ' ἑκάστοις καὶ ἀναπείθων ἅττ' ἂν φαίην αὐτὸς, ἀνθρώπιόν τι φλαῦρον καὶ
καταγεγηρακὸς, ἀμαθίᾳ τε πάσῃ καὶ κακονοίᾳ καὶ φλυαρίᾳ, καὶ πεπολιω-
μένον, ἀλλ' ἐπιεικῶς εὐηθες, καὶ κατὰ μηδὲν ἀληθείᾳ, προσῆκον οὐδ' ἱκανὸν
ὑγιεῖ χρείᾳ τινί. Τούτῳ με δεῖ πολλάκις ἄλλῃ τε δὴ καθ' ὁδὸν συναντᾷν
καὶ ἐς τοῦ ρηγὸς συνεῖναι καὶ ὁμέστιον γίγνεσθαι. Καὶ συνῆμεν ἤδη πολ-
λάκις ἐς αὐτοῦ πρότερον ἐν ἐστιάσεσίν τε καί τισιν ἄλλαις οἶμαι συνελεύσεσιν,
οὐ τῶν αὐτῶν ἀξιούμενοι· μὴ γὰρ οὕτω ποτὲ γένοιτο, μὴ δ' ἄρα τοσοῦτο
πάθοιμεν· οὐδὲ γὰρ ἂν ἠνεσχόμεθα, καὶ τὸ πρᾶγμα εὔδηλον, ὡς οὐδ' οὕτως
ἔσοιτό ποτε· παρῆν δ' οὖν ὅμως, ὡς ἔφην ἐνίοτε, καὶ συνῆν γε ἡμῖν, ἐπίτηδες
ρηγὸς πράττοντος, ὡς ἂν αὐτόθι παρών τε καὶ ἀκροώμενος περὶ ὧν ἰσχυρι-
ζόμην αὐτὸς ἐν τοῖς ἡμετέροις εὖ μάλα προσιεμένου καὶ σπουδάζοντος αὐτοῦ,
αὐτόθεν ἀπαγορεύοι καὶ πλήττοιτο καὶ ἀπελέγχοιτο περὶ ὧν λέγει, λέγων
μηδὲν ὑγιὲς ὀρφῇ τε προδήλως, ὡς ὧν ἡ δεσπότις ἐρφῇ πάντων ἐστὶν ἀπο-
τυγχάνουσα ρᾷδ' ἡ ἄνθρωπος, καὶ διαμηνύεται μετ' αὐτοῦ τε καὶ πάντων
ἄλλων, οἱ συχνοί γ' ὡς ἔφην ἡμῖν καταπεφοιτήκασιν, οὐδ' ὡς ἔπος εἰπεῖν, σω-
φρονικὸν, οὐδ' ἀστεῖον, οὐδ' εὐγενές, ἀλλ' ὅπως ἂν ἀνασοβήσειέ τε τὸν ρῆγα
καὶ τοὺς λογισμοὺς ἀνατρέψειεν, ἐφ' οἷς νῦν γε καλῶς ἥδρασται, μένων, καὶ
ποθῶν τε καὶ προσδοκῶν, καὶ πεποιθὼς τὸ βασίλειον κῆδος ὅσον οὐκ ἤδη νῦν
ἀπαντῶν καὶ περαίνον. Ταῦτά τε δὴ βούλεται καὶ πάντα τρόπον ὡς ἔφην·
κατασεῖσαι τοὺς λογισμοὺς ἐκφοβοῦσα παραπλησίως, καὶ αὐτὴ τοῦ πολλοῦ, ὡς
ἀκριβῶς εἰδυῖα, καὶ σὺν εὐνοίᾳ δῆθεν προλέγουσά τε καὶ πείθουσα, ὡς πάντα
τὰ ἐξ ἡμῶν ψευδῆ καὶ μετ' ὀλίγον οἰχήσεται, καὶ μὴ χρῆναι πιστεύειν ἀμαθῶς,
μηδ' ἀπατᾶσθαι μέχρι παντός· τούτοις γε μὴν ἐπίτηδες συνείρει τε καὶ μετο-
χετεύει, καταμαστροπεύουσα καὶ γοητεύουσα, καὶ γέλωτα μὲν ὡς ἀληθῶς
ὀφλισκάνουσα τῆς ἀκαίρου τέχνης καὶ πείρας, σπουδάζουσα δ' ὅμως ἐφ' ἑαυτὴν
ὡς οἵα τε ἐστὶν ἑλκύσαι τὸ νύμφευμα, παραλύσασα τοὺς μεθ' ἡμῶν ὅρκους
καὶ τὰ συνθήματα, προμνωμένη δηλαδὴ καὶ κατεγγυῶσά τε καὶ κυδαίνουσα τὰ
τῆς τῶν Μυσῶν ἀρχῆς, ἧς δεσπότις αὐτὴ, καὶ ἧς δι' αὐτὴν ἐσεῖται πάντως
αὐτός. Τοιαῦτ' ἅττα συνελόντ' εἰπεῖν καταφλυαρεῖ τε καὶ καταψεύδεται προστι-
θεῖσα καθ' ἡμῶν ἀγγελίας ἑκάστοτε δυσχερεῖς, καὶ πάντ' ἐπιχειροῦσα πρὸς
τὸν σκοπὸν, καὶ φήμας ἐκπέμπουσα νῦν μὲν ὡς ἐπίασι τὴν βασιλέως οἱ Σκύθαι
καὶ λεηλατεῖται τἀπὶ Θρᾴκης, νῦν δὲ ὡς τοῦ βασιλέος τὰ πρὸς ἕω νοσεῖ· καὶ
ταύτῃ λοιπὸν ἐκεῖνος ἐμμέριμνος, καὶ μὴ χρῆναί τι προσδοκᾷν ἐκεῖθεν αὐτὸν
ἀγαθὸν· νῦν δὲ ἄλλο τι πάντως ἀπαίσιον καὶ οὐδὲν ὅτι οὐ φαῦλον· καὶ τίς
ταῦτα πάντα κατὰ θνητῶν ἀνθρώπων μυθήσαιτο, φεύγων ἅμα μὲν τὸν λῆρον,
ἅμα δὲ τὸ βλάσφημον; καὶ φειδώ τις ὄντων ἀνθρώποις ὕπεστι, περὶ τῶν
τοιούτων καὶ μεμνῆσθαι καὶ λέγειν, πλὴν γε ὅτι βασιλέα ταῦτα πάντα προει-
δέναι χρὴ, καὶ σέ γε αὐτὸν προειδέναι τε καὶ προλέγειν, ὄντα γε ἐν οἷς εἶ,
καὶ μέσον τῶν κοινῶν ἑστῶτα, καὶ μὴ παντάπασι παρορᾷν ὡς λόγου μηδενὸς
ἄξια, ἵνα μὴ δή τι πολλάκις ἔκ γε τῶν τοιούτων καὶ τῆς ἡμετέρας βραδυτῆτος
παρὰ δόξαν ἀπαντήσειεν. εἰωθὸς οὕτως ἐνίοτε γίγνεσθαι καὶ τῶν κακῶν καὶ
ψευδῶν τε φαύλων ὑπ' ὀλιγωρίας ἡττᾶσθαι τἀληθῆ τε καὶ ἀγαθά, καὶ κουφο-
τάτου πράγματος ὥς φασι τῶν κακίστων λόγων μεγίστην ἐνίοτε ζημίαν ἀπαντᾷν
ἐν τοῖς πράγμασιν. Ὅθεν δὴ μὴ πάντ' ὦ γενναῖε περιφρονείσθω, μηδὲ θάρρει
τοῖς ἀληθέσιν ὡς ἀηττήτοις καὶ ἀτρέπτοις παντάπασιν, ἀλλ' ἐπιστρέφου καὶ

врѣме, колкото и азъ. Окаяний съсѣдъ, бидейки тукъ заедно съ мене, прави въ всичко противни прѣдложения и убѣждава противъ онова, което азъ бихъ казалъ. Отвратително и остарѣло човѣче, побѣлѣло въ невѣжество, злоба и блѣдословие, порядъчно глупаво, въ всичко далечъ отъ истината и неспособно да извърши нѣщо за работа. Съ него ние трѣба иначе често да се срѣщаме и на друго мѣсто, и на улицата и да бѫдемъ заедно при краля и да обѣдваме заедно. Ние сме се срѣщали вече много пѫти при краля на обѣди и на нѣкои други събрания, но не сме били обаче удостоявани съ сѫщитѣ почести. И дано никога да не стане това и да не патимъ подобно нѣщо, защото не бихме прѣтърпѣли. Но ясно е, че никога не ще бѫде така. По нарочно искане на краля, той присѫтствува, както казахъ, понѣкога и е съ насъ, та като присѫтствува и слуша мойтѣ прѣдложения по нашитѣ работи, които кральтъ приема и сериозно изучава, той да се досажда, да се утѣснява и да се изобличава затова, което казва, че не казва нищо добро. За да види явно, че царицата не успѣва лесно въ всичко, което желае, та да се извѣсти жената чрѣзъ него и всички други, които често, както казахъ, пристигатъ при насъ, не за да кажатъ дума мѫдра, интересна или благородна, но за да сплашатъ краля и да прѣобърнатъ намѣренията му, на които той сега добрѣ постоянствува, като настоява, желае, очаква и е убѣденъ, че императорското сватовство колкото и да не се срѣща сега, ще се свърши. Това иска тя и, както казахъ, (иска) по всѣкакъвъ начинъ да го разубѣди, като го плаши и тя, подобно на мнозина, че ужъ точно знае и благосклонно го прдизвѣстява и убѣждава, че всички наши (думи) сѫ лъжливи и скоро ще изчезнатъ. Той не трѣбало да вѣрва безъ да знае, нито да се мами съвсѣмъ. Съ тѣзи работи тя нарочно клюкарствува и отклонява за да го излъсти и омае, а въ сѫщность като става смѣшна съ безврѣменната си замисъль и старание. Тя се старае, както може, да спечели за себе си женидбата като унищожава клѣтвитѣ и спогодбитѣ съ насъ. Тя безъ друго ту обѣщава, осигурява и възхвалява българското царство, на което тя е владѣтелка, и което той непрѣменно ще има чрѣзъ нея. Такива работи, накратко казано, бъбри и изполъгва тя, като прибавя всѣки пѫть неблагоприятни извѣстия за насъ и като уптрѣбява всички срѣдства за постигане на цѣльта: разпрострлнява слухове, ту че татари нападатъ земята на императора и опустошаватъ Тракия, ту че провинциитѣ на империята на изтокъ страдатъ; затова, прочее, онзи е загриженъ и той не трѣба да очаква отъ тамъ нищо добро; ту пъкъ друго нѣщо, съвсѣмъ злокобно и нищо, което да не е лошо. Кой измежду смъртнитѣ би изприказалъ всичко това, избѣгвайки сѫщеврѣменно блѣдословието и хулата?

Наистина, човѣкъ не би трѣбало да говори и споменува за подобни работи, но понеже императорътъ трѣба да знае всичко това; а и ти, поради положението, което заемашъ, понеже си въ центра на държавнитѣ работи, трѣба да знаешъ за това и да не го прѣнебрѣгвашъ, като нѣщо незаслужваще внимание, за да не срѣщнешъ нѣщо неочаквано поради такива работи и поради нашата бавность. Защото напѫти се случва, истината и доброто да бѫдатъ побѣдени поради прѣнебрѣгване на злото, лъжата и лошото, а отъ най-празното нѣщо, както казватъ, поради най-лошитѣ думи, често да произлиза най-голѣма врѣда за работата. Затова, о храбрий, не прѣзирай всичко това, нито пъкъ се уповавай на това, че истината е съвсѣмъ непобѣдима и несъкрушима, но

τῶν λήρων τῶν δε, καὶ φαύλων καὶ τῶν αὐτά γε καὶ λεγόντων δὴ καὶ πραττόντων ἐπιστρέφου, καὶ πειρῶ τάχει τῶν καλῶν καταστρέφειν τὰ χείρω καὶ κατελέγχειν, καὶ τὰ βελτίω, βελτίω πάντως οὕτω περὶ ὁτιοῦν λαμβάνοντα, εἰδὲ μή γε λόγος ἄλλος, καὶ πάντων εὐπεριφρόνητα. Καὶ τοίνυν καὶ τὸ νῦν οἶμαι κῆδος καὶ ἡ τῆς πράξεως ταύτης οἰκονομία καὶ βούλευσις, εἴ γε ἐπ᾽ ἀληθείας βασιλεῖ, ὡς ἄρα τε ἐπ᾽ ἀληθείας ὄντως διανενόηται τε καὶ λυσιτελοῦν κέκριται καὶ κεκύρωται καὶ τό γ᾽ἐπ᾽ αὐτῷ βασιλεῖ πεπέρανται, καὶ αὐτὸς ἀκριβῶς οἶδα, καὶ οὐδεὶς ἄλλος ἐρεῖ οὐδ᾽ ἀμφιγνοήσει μετρίως τῶν ὅλως εἰδότων· βασιλέα, τά τε ἄλλα καὶ περὶ ὧν ἐφάπαξ, κατερεῖ τε καὶ κατομόσεται, τίς ἡ βραδυτής αὕτη; τίς ἡ κατ᾽ ὀλίγον ἐς τοσοῦτον ὑπέρθεσις; βεβούλευται, κέκριται, ἤνυσται δή, καὶ ἐπ᾽ ἀμφοτέρων τῶν μερῶν κατώμοσται, αἱ ὁμολογίαι πᾶσαι, αἱ συμβάσεις, καὶ τὰ συνθήματα πέρας ἔχουσι. Δεῖ δὲ ἔργου λοιπόν, δεῖ δὲ τάχους, καὶ τοῦ τὰς ἐπιβουλὰς ταύτας ἐπισχεῖν τε καὶ ἀνακόψαι δεῖ, μή τι παρ᾽ ἐλπίδα λυμήνωνται, καὶ μὴ πάντα ἐν πᾶσι τοῖς λόγοις πιστευτέον καὶ τοῖς συνθήμασιν, ἀλλὰ καὶ τὸ μέγιστον ἐπὶ τοῖς ἔργοις ὥς φασι πλεονέκτημα, τὸν καιρὸν προσλαβεῖν σπουδαστέον, ἀλλ᾽ οὐκ ἀμελητέον, οὐδὲ παροπτέον ἀεὶ προϊόν, ἀλλ᾽ ὡς εἰκὸς προσληπτέον, μᾶλλον δὲ προληπτέον ὡς οἷόν τε. Ἐγὼ μὲν γὰρ εἰς νῦν ἀντέσχον ταῖς ἐπηρείαις ταύταις καὶ κακονοίαις, καὶ λέγων καὶ πείθων καὶ μέχρι παντὸς τοῖς λόγοις καὶ τοῖς ὅρκοις χειρούμενος, καὶ ἴσως γε καὶ μέχρι τινὸς ἑξῆς αὖθις ἀντισχήσω, καὶ οὐκ ἀμέλει ταχέως νῶτά τε δώσω, καὶ ἀπογνώσομαι, καὶ τραπήσομαι, καὶ ἡττήσομαι εἰς τέλος δὲ πάντως οὐκ ἀντισχήσω, οὐδὲ λόγοις αὐτὸς περιέσομαι· ἀλλ᾽ ἄδηλον εἴ γ᾽ ἐπὶ παντὸς ἀεὶ τὰ βελτίω τις λέγων νικῴη, καὶ οὐ τῶν φαύλων ἡττήσεται, καὶ τὰ χείρω παρέλθοι τὸν λόγοις μόνοις ἐπιχειροῦντα καὶ τούτοις ἀεὶ θαρροῦντά τε καὶ βραδύνοντα, ὡς ἔστι λόγος μὲν ἅπας καὶ ἐπὶ πάντων ὡς ἀληθῶς ἔργου σκιή, ἐπὶ δέ γε τῶν βαρβάρων τουτωνὶ καὶ ὀλιγόνων τοῦτο δὴ μάλισθ᾽ οὕτως ἔχει, οὐ πάντα ῥᾷστα λεγόντων προσίενται, καὶ μάλιστά γε ἐν τοιαύταις ἐπιβουλαῖς, προσβολαῖς τε καὶ κακουργήμασι, καὶ ὅτι δὴ πλέον αὐτῶν τε καὶ τῶν ἄλλων τοῖς λόγοις προχειρότατα δοκοῦμεν ἡμεῖς χρῆσθαι καὶ κατισχύειν καὶ πείθειν, καὶ μεταπείθειν, καὶ πάντα στρέφειν ὡς ἂν βουλοίμεθα· κἀγὼ μὲν ἐν τοῖς πράγμασιν αὐτὸς ὤν, ἅττα δὴ ξυνελογισάμην καὶ ξυννενόηκα, καὶ δεδήλωκα πάντα ἑξῆς καὶ κατείρηκα, καὶ εἰσηγησάμην ἅττ᾽ ἂν δοκοίην βέλτιστα· νομίζομεν δὲ οὐχ ὅσα νοοῦμεν αὐτοὶ βελτίω δὴ καὶ λυσιτελοῦντα, ἀλλ᾽ ἅττα δὴ βασιλεῖ γίγνεται, καὶ πειθόμεθα πολυπραγμονοῦντες, ἔπειτ᾽ οὐδὲν οὐδ᾽ ἀνερευνώμενοι· καὶ μὴν ὅσα γε ἐπὶ τοῖς πράγμασιν αὐτοὶ ξυνορῶμεν, εἰσφέρειν νομίζομεν, ὡς νῦν γε καὶ αὐτὸς ἐν οἷς ἄρα νῦν εἰμὶ, διὰ τῶν μακρῶν σοι τούτων γραμμάτων ἐπῆλθόν τε καὶ διείλεγμαι, καὶ γεγένησαι δι᾽ αὐτῶν μεθ᾽ ἡμῶν, ἃ μείζω μὲν ἢ κατ᾽ ἐπιστολὴν ὄντως ἐκτέταται, μείω δὲ ἢ ὡς ἂν βουλοίμην αὐτός, καὶ ἀκορέστως ἔχω τῆς σῆς ἐντυχίας, αὐτόθι τε δὴ παρὼν καὶ συνὼν ἥδιστα, καὶ μάλιστα νῦν γε ἐς τοσοῦτον ἀπόδημος, καὶ ἅμα τι κἀντεῦθεν ἡμῖν εἴη κέρδος τοῦ μήκους τῆς ἐπιστολῆς ταύτης εἴ τ᾽ οὖν τοῦ βιβλίου διὰ τῆς σῆς σοφίας τε καὶ φιλίας.

обърни внимание и на тѣзи блѣдословия и незначителни работи, както и на онѣзи, които казватъ и вършатъ и постарай се бързо да изобличишъ злото съ доброто. Защото по-доброто, макаръ и да се счита, дѣйствително, за по-добро, така третирано, по каквато и да е работа, ако нѣма по-други мотиви, бива прѣзирано повече отъ всичко друго.

Мисля, прочее, че и настоящето сватовство и подготовката и обмислюването на това дѣло, ако, наистина, е обмислено отъ императора, както и, наистина, е обмислено, рѣшено и утвърдено, като полезно и свършено, отъ него, нѣщо, което и азъ точно зная, и никой другъ отъ тѣзи, които познаватъ добрѣ императора, не ще откаже, нито ще се усъмни въ всичко друго, но най-вече въ онова, което веднъжъ обѣщае и се закълне, защо е тогава това забавяне? Защо е това постепенно дотолкова отлагане? Всичко е вече обмислено, рѣшено, свършено и скрѣпено отъ двѣтѣ страни съ клѣтви. Договоритѣ, спогодбитѣ и съглашенията сѫ готови. Трѣба, слѣдователно, сега да се пристѫпи къмъ дѣло и то, бързо, да се прѣдзематъ и прѣсѣкатъ тѣзи интриги, за да не би, въпрѣки надеждитѣ, да се нанесе нѣкоя пакость. Защото не трѣба да се довѣрява всичко само на думи и съглашения, но трѣба да се има грижа, за да се придобие и най-голѣмото прѣимущество, както казватъ, въ всѣка работа — врѣмето, а не да се прѣнебрѣгва и прѣзира, та да изминава, но да се използува, както трѣба, или по-точно, да се прѣдзема, както е възможно.

Досега азъ противостояхъ на тѣзи влияния и злонамѣрености, и говорейки и убѣждавайки наддѣлявахъ съ думи и клѣтви, а, може би, още до извѣстно врѣме пакъ ще противостоя и, навѣрно, нѣма да обърна скоро гърбъ, нѣма да се отчая, нѣма да отстѫпя и да бѫда побѣденъ; но накрай безъ друго нѣма да устоя, нито ще ги надвия съ думи. Неизвѣстно е, дали нѣкой би могълъ да побѣждава въ всичко, ако казва всѣкога по-доброто и не ще ли бѫде побѣденъ отъ злото; и нѣма ли злото да остави надирѣ оногова, който дѣйствува само съ думи, само на тѣхъ се уповава и закъснѣва. Защото въ всичко думата е въ дѣйствителность само сѣнка на дѣлото. И това е така особенно за тѣзи варвари и малоумни, които не винаги лесно се подаватъ на думи, а особенно при такива сплетни, интриги и пакости, а още повече, понеже се считаме, че най-умѣло си служимъ съ думитѣ, по-умѣло отъ тѣхъ и отъ другитѣ, и наддѣляваме, и убѣждаваме, и прѣубѣждаваме, и всичко обръщаме, както бихме желали.

Азъ, който се намирамъ въ течение на цѣлата работа, обмислихъ, разгледахъ, явихъ, разказахъ и изложихъ всичко, както ми се струваше най-добрѣ. Но ние считаме за по-добро и полезно не онова, което сами мислимъ, но което императорътъ удобрява и, макаръ да изучваме всичко подробно, подчиняваме се, безъ да издирваме послѣ нищо. Ние се считаме длъжни да донасяме за всичко, което мислимъ по въпроса. Така и азъ тукъ сега ти съобщихъ и изложихъ чрѣзъ това писмо обстоятелствата, при които се намирамъ. Чрѣзъ това писмо, което е по-дълго отколкото обикновено писмо, а по-малко, отколкото азъ бихъ желалъ, ще се прѣнесешъ между насъ. Горещо желая да се срѣщна съ тебе и тогава, когато съмъ тамъ и имамъ най-приятни срѣщи съ тебе, а сега най-много, когато съмъ тъй дълго отсѫтствувалъ. Дано отъ това дълго послание или книга оттукъ да имамъ нѣкаква печалба чрѣзъ твоята мѫдрость и приятелство!

София. Юний 1921 год.